

УНИВЕРЗИТЕТ СИНГИДУНУМ

Депарتمان за последипломске студије

ПОСЛОВНА ЕКОНОМИЈА

Мастер студијски програм

МАСТЕР РАД

**РЕВИЗИЈА – ДЕО СИСТЕМА БОРБЕ ПРОТИВ
ПРИВРЕДНОГ КРИМИНАЛА**

МЕНТОР:

Проф. др Милован Станишић

КАНДИДАТ:

Јасмина Ковачевић

Бр.индекса 400687/2011

Београд, 2014.

САДРЖАЈ

УВОД	5
I ПРИВРЕДНИ КРИМИНАЛ – ПОЈАМ И КАРАКТЕРИСТИКЕ.....	10
1. Појам привредног криминала	10
2. Специфичности привредног криминала.....	13
3. Услови који погодују развоју привредног криминала	17
II ОПАСНОСТИ ПРИВРЕДНОГ КРИМИНАЛА	20
1. Најчешћи облици привредног криминала и њихове економске последице.....	20
1.1. Прање новца.....	20
1.2. Банкарске и финансијске преваре.....	24
1.3. Криминал "белог оковратника"	26
1.4. Злоупотребе у јавном сектору	27
1.5. Пореске и царинске преваре.....	30
1.6. Злоупотребе у поступку приватизације.....	35
1.7. Корупција	36
1.8. Кршење права интелектуалне својине.....	40
1.9. Високотехнолошки криминал и преваре са платним картицама.....	42
1.10. Фалсификовање валута	42
2. Остале последице привредног криминала.....	43
2.1. Политичке последице.....	43
2.2. Социјалне последице.....	43
2.3. Еколошке последице	43
III ОТКРИВАЊЕ, СУЗБИЈАЊЕ И ПРЕВЕНЦИЈА ПРИВРЕДНОГ КРИМИНАЛА	45
1. Формирање и развој институционалног и нормативно-правног оквира за борбу против организованог и привредног криминала.....	45
2. Индицијални метод откривања и разјашњавања кривичних дела привредног и организованог криминала.....	48
3. Улога, надлежност и овлашћења појединих институција за борбу против привредног и организованог криминала.....	51

3.1. Служба за борбу против организованог криминала	52
3.2. Управа за спречавање прања новца	53
3.3. Пореска полиција.....	56
3.4. Управа царина.....	57
3.5. Специјално тужилаштво	59
3.6. Надлежност посебних судова.....	62
3.7. Агенција за борбу против корупције	63
3.8. Безбедносно – информативна агенција	65
3.9. Војнобезбедносна агенција.....	66
3.10. Државна ревизорска институција	67
4. Могућности успешне процене и превенције привредног криминала	69
5. Неколико најзначајнијих резултата надлежних органа на сузбијању привредног и организованог криминала у новијој историји	74
IV РАЧУНОВОДСТВЕНЕ ТЕХНИКЕ ИЗВРШЕЊА КРИМИНАЛНИХ РАДЊИ У ПРИВРЕДИ.....	79
1. Појам и врсте превара у рачуноводству	79
2. Уобличавање висине добити као циљ манипулације финансијским извештајима ...	81
2.1. Промена рачуноводствене политике у функцији манипулисања финансијским резултатом	82
2.2. Технике којима се лажно приказује добит	84
2.2.1. Технике за исказивање више добити од остварене.....	85
2.2.2. Технике којима се исказује нижа добит од остварене.....	86
3. Уобличавање имовине као циљ манипулације финансијским извештајима	87
4. Уобличавање нето готовине као циљ манипулације финансијским извештајима	87
5. Манипулације финансијским извештајима на примеру компаније WorldCom.....	88
V РЕВИЗИЈА – ДЕЛОКРУГ, МЕСТО И УЛОГА У СУЗБИЈАЊУ ПРИВРЕДНОГ КРИМИНАЛА	90
1. Појам и врсте ревизије	90
2. Сврха и значај ревизије	92
3. Кратак осврт на процес ревизије финансијских извештаја	94
3.1. Врсте ревизијских поступака за прикупљање ревизорског доказа и анализа ризика ревизије	97

3.2. Врсте ревизорског доказа	99
3.3. Материјалност ревизије	100
4. Улога ревизије финансијских извештаја у откривању злоупотреба и других криминалних радњи у привреди	102
5. Одговорност ревизора за спречавање и откривање криминалних радњи	105
6. Откривање превара и других криминалних радњи у рачуноводству од стране ревизора и индикатори који указују на исте	106
VI ДРЖАВНА РЕВИЗИЈА У СРБИЈИ	110
1. Правни и институционални основ регулисања државне ревизије у Србији	110
2. Значај и улога државне ревизије у борби против привредног криминала	114
3. Досадашњи резултати рада Државне ревизорске институције у откривању криминалних радњи у привреди	118
ЗАКЉУЧАК	122
<i>Л и т е р а т у р а</i>	123

УВОД

Као део бивше Југославије, Србија је била у много бољем економском положају од осталих земаља Средње и Источне Европе. Међутим, њена привредна транзиција започела је много горе него код већине посткомунистичких држава, уједно представљајући једну од највећих препрека на њеном путу ка демократском друштву тржишне привреде. Највећа препрека њеној привредној и политичкој транзицији је привредни криминал.

Почеци привредног криминала леже у много старијој историји, али се појава савременијих облика везује за почетак двадесетог века. Током историје привредни криминал се прилагођавао променама у друштвено-економским односима. У периоду обнове и изградње, када производња робе широке потрошње није могла да задовољи потребе тржишта, била је развијена недозвољена трговина и шпекулације овим артиклима. У периоду 80-их година, када се друштво суочава са проблемима у набавци репроматеријала и пласмана готових производа, као и бројном конкуренцијом на тржишту, доминантне су биле шпекулације у робном промету, нелојална конкуренција, али и разни облици корупције. Појавом привредних и самоуправних радних организација које су приликом пословања имале у виду своје личне интересе који су били супротни интересима друштва које им је поверило средства, долази до разних малверзација у спољнотрговинском и девизном пословању, нерационалног трошења друштвених средстава и сл. Данас, у условима економске кризе, напретка савремене науке и технике, долази до трансформације глобалних токова информација и економије што отвара могућности за нове облике привредног криминала.

Привредни криминал штети свим друштвима и на свим нивоима развоја, али је овај проблем тежи и сложенији у друштвима као што је Србија, која се налази на путу европских интеграција. За криминалне радње из области привредног криминала током протеклог периода везане су бројне афере, због чега се јавља потреба за новим прописима, правилима и механизмима којима је циљ спречавање и откривање криминалних радњи у привреди.

О улози ревизије у сузбијању привредног криминалитета расправља се још од 40-их година прошлог века. Међутим, она је добила на значају много раније, још од друге половине XIX века када долази до раздвајања функције власништва од функције управљања капиталом. Наиме, у условима када власници капитала нису били довољно компетентни да врше контролу рада професионалних менаџера, јавила се потреба за независном и стручном контролом истих од стране ревизора. Главни циљ ревизије у том периоду било је откривање незаконитих радњи од стране менаџмента, заштита интереса власника капитала, као и процењивање солвентности компанија. Касније је циљ ревизије сужен и сведен на смањење неизвесности у погледу поузданости финансијског

извештавања, односно на откривање фалсификованог и лажног финансијског извештавања.

Спровођење периодичних ревизорских активности у циљу стицања уверења да су информације садржане у финансијским извештајима истините, реалне и поуздане, у савременим условима пословања није довољно. С тога, у процесу ревизије финансијских извештаја проблематика откривања злоупотреба и других криминалних радњи све више добија на значају.

Овај рад управо ће се бавити улогом и доприносом ревизије спречавању и откривању криминалних радњи у привреди и потребом враћања ревизије њеном првобитном циљу, са освртом на основне облике привредног криминалитета и њихове последице по економске и друштвене односе у једној привреди, као и место и улогу појединих органа и институција надлежних за борбу против привредног криминала.

Предмет истраживања овог рада је ревизија као део система борбе против привредног криминалитета. Различитим криминалним радњама, запослена и одговорна лица могу стицати противправну имовинску корист, чиме се наноси штета привредним субјектима, државном буџету, укупним привредним и економским токовима и држави у целини. С обзиром да на овај начин долази до извршења различитих кривичних дела из области привредног криминалитета, ревизија кроз своје поступке и процедуре утврђује модалитете њиховог извршења, прикупља доказе и на тај начин доприноси њиховом откривању, али и превенцији. У раду су обрађена питања која се односе на делокруг и улогу ревизије у сузбијању привредног криминала, као и основне категорије кривичних дела привредног криминала, њихова заступљеност на територији Републике Србије, начин њиховог извршења у рачуноводству и значај, место и улога надлежних органа и институција у борби против привредног криминала.

Значај и актуелност истраживања огледа се у чињеници да интензиван развој науке и технике и све јача конкуренција на домаћем и међународном тржишту приморавају организације да стално проналазе нове начине за успешно и профитабилно пословање који се све чешће заснивају на илегалним пословним процесима и активностима и кршењу нормативно-правне регулативе.

Сматрамо да проучавање ревизије као инструмента борбе против привредног криминала није у великој мери заступљено у савременој литератури, те да већа пажња треба да буде посвећена истраживању и изналажењу адекватних метода, средстава и начина елиминисања привредног криминала са светске сцене. Ово нарочито имајући у виду последице недавних финансијских скандала у Свету и Србији. Такво истраживање допринеће бољем разумевању места и улоге ревизије у борби против ове негативне

друштвене појаве, као и неопходности њене координације са другим органима и институцијама надлежним за сузбијање привредног криминала.

Научни циљ овог рада је научни опис области која у стручној литератури није заступљена у адекватној мери, а која се односи на проучавање улоге коју ревизија има у пословању привредног субјекта као инструмент откривања криминалних радњи у привреди, као и стицање знања која би се могла применити у креирању оптималне стратегије супротстављања овом облику криминалитета у Републици Србији.

Друштвени циљ овог рада је да има практичну примену која се огледа у објективнијем и реалнијем сагледавању проблематике сузбијања привредног криминала, указивање на проблеме како у откривању, тако и разјашњавању и доказивању овог облика криминалитета. Резултати истраживања треба да укажу на неопходност даљег усавршавања техника и метода ревизије у откривању и превенцији истих.

Генерална хипотеза

Привредни криминал представља највећу актуелну претњу привредном развоју Републике Србије, економској и политичкој стабилности наше државе, међународним интеграцијама и сл., те је неопходна конзистентна и развијена институционална инфраструктура за борбу против привредног криминалитета. У условима нагле експанзије криминалних радњи у привреди потребно је и усмеравање ревизије на њихову детекцију преко модификованих ревизорских процедура, а самим тим и проширивање ревизорске одговорности.

Посебне хипотезе

Генерална хипотеза се операционализује преко и уз помоћ следећих посебних хипотеза:

- Кривичним делима привредног криминала наноси се штета државном буџету, долази до нарушавање кредибилитета националне привреде што умањује домаће и стране инвестиције а крајњи исход је смањење броја радних места, пад животног стандарда и сиромаштво грађана;

- Саставни део свих кривичних дела привредног криминала је корупција чија је основна тежња стицање противправне имовинске користи али и инфилтрирање у сам врх државних послова и процеса одлучивања;

- Борба против привредног криминала је дуготрајан и комплексан процес који захтева најпре дефинисање и примену ефикасних мера у борби против његових појавних

облика, а затим формирање независних, ефикасних и непристрасних правосудних и других институција и дефинисање адекватног законског механизма којим ће се елиминисати могућност усвајања контрадикторних и нејасних одредби, а самим тим и могућност широког тумачења појединих одредби и чланова закона;

- Све криминалне радње у привреди имају потпору у рачуновоодству, које са једне стране представља инструмент њиховог извршења и прикривања, али са друге стране може бити и инструмент откривања криминалних радњи;

- Циљ ревизије треба да буде откривање свих материјално значајних криминалних радњи а не само оних које утичу на лажно приказивање информација о финансијском положају и резултатима пословања привредног субјекта у финансијским извештајима;

- Постојање државне ревизије, као једног облика контроле рационалности, сврсисходности и законитости располагања јавним финансијама и државном имовином, истовремено умањује могућност злоупотреба у располагању државним средствима и мотивише физичка и правна лица да извршавају своје пореске и друге фискалне обавезе.

Методе истраживања - Интердисциплинарни карактер проблематике предмета истраживања пружа могућност примене бројних метода од којих смо тежишно користили основне аналитичке и синтетичке методе, пре свега анализу и синтезу, индукцију и дедукцију, генерализацију, апстракцију и конкретизацију.

Од општенаучних метода користили смо хипотетичко-дедуктивни метод, статистички метод и упоредни (компаративни) метод.

За прикупљање података смо поред статистичке методе користили и метод анализе садржаја докумената.

Истраживање смо спровели у неколико делова:

- у **првом делу** – УВОД дефинисали смо предмет и полазиште истраживања, указали на актуелност и значај истог, одредили научни и друштвени циљ истраживања, поставили хипотезе, навели методе које смо користили приликом истраживања;
- у **другом делу** – ПРИВРЕДНИ КРИМИНАЛ - ПОЈАМ И КАРАКТЕРИСТИКЕ осврнули смо се на најзначајније дефиниције привредног криминала у постојећој литератури, издвојили смо и објаснили карактеристике које привредни криминал разликују од других облика криминала и обелоданили статистичке податке о структури привредног криминалитета и његовом учешћу у укупном криминалитету у Републици Србији;

- у *трећем делу* – ОПАСНОСТИ ПРИВРЕДНОГ КРИМИНАЛА објаснили смо најзначајније облике привредног криминала и њихове економске, политичке, социјалне и еколошке последице при чему смо акценат ставили на економске последице. Велику пажњу посветили смо корупцији и злоупотребама у јавном сектору, прању новца, банкарским, финансијским и пореским преварама;
- у *четвртном делу* – ПРЕВЕНЦИЈА, ОТКРИВАЊЕ И СУЗБИЈАЊЕ ПРИВРЕДНОГ КРИМИНАЛА - издвојили смо најзначајније органе и институције за борбу против привредног и организованог криминала, објаснили смо њихово место, улогу, надлежности и овлашћења у сузбијању ове негативне друштвене појаве, као и правну регулативу која регулише њихов делокруг рада и обелоданили статистичке податке о броју пријављених и оптужених одговорних и правних лица за кривична дела привредног криминала. Поред тога навели смо неколико најзначајнијих случајева привредног криминала детектованих од стране надлежних органа у новијој историји;
- у *петом делу* – РАЧУНОВОДСТВЕНЕ ТЕХНИКЕ ИЗВРШЕЊА КРИМИНАЛНИХ РАДЊИ У ПРИВРЕДИ - навели смо основне дефиниције и врсте превара у рачуноводству, објаснили смо утицај промене рачуноводствене политике на манипулацију добитком, као и технике којима се лажно приказује висина оствареног финансијског резултата, имовине и нето готовине привредног субјекта;
- у *шестом делу* – РЕВИЗИЈА – ДЕЛОКРУГ, МЕСТО И УЛОГА У СУЗБИЈАЊУ ПРИВРЕДНОГ КРИМИНАЛА – осврнули смо се на најзначајније дефиниције ревизије у постојећој литератури, дали кратак осврт процеса ревизије финансијских извештаја и указали на њену улогу у откривању злоупотреба и других криминалних радњи у привреди;
- у *седмом делу* – ДРЖАВНА РЕВИЗИЈА У СРБИЈИ осврнули смо се на правни и институционални основ реглisaња државне ревизије у Србији, указали смо на значај државне ревизије у сузбијању привредног криминалитета и обелоданили најзначајније резултате Државне ревизорске институције у откривању ових криминалних радњи.

У раду смо извели и закључна разматрања и навели коришћену литературу.

I ПРИВРЕДНИ КРИМИНАЛ – ПОЈАМ И КАРАКТЕРИСТИКЕ

1. ПОЈАМ ПРИВРЕДНОГ КРИМИНАЛА

Да би смо озбиљније приступили истраживању и изучавању појма привредног криминала, његових последица по друштвене и економске односе у једној привреди, као и могућности превентивног деловања у циљу спречавања истог и мера које је неопходно предузети на сузбијању наведене појаве у савременом друштву, морамо најпре дефинисати појам привредног криминала.

Иако у вези схватања и дефинисања појма привредног криминалитета постоје разна становишта, која варирају не само од државе до државе, већ и међу различитим ауторима у оквиру једне земље, можемо запазити недовољну фокусираност науке на ову врло актуелну проблематику, која савременом друштву наноси огромну штету.

На једној страни присутна су схватања привредног криминала као једног облика организованог криминала који врше припадници владајућих друштвених, привредних и пословних кругова користећи се својим утицајем и везама у друштву, чиме себи обезбеђују велику материјалну корист, а грађанима и друштву наносе огромну штету. На другој страни имамо ауторе који привредни криминалитет посматрају као посебну врсту криминала.

У препоруци Савета Европе 11 (2001) указује се на јаку узајамну везу организованог и привредног криминала, нарочито корупције, прања новца и превара.

У CARPO ("Развој поузданих и функционалних система полицијског деловања, јачања борбе против криминалних активности и јачање полицијске сарадње") извештају Савета Европе о организованом криминалу за Југоисточну Европу за 2006. годину наводи се да је разлика између организованог и привредног криминала у томе што "организоване криминалне групе оснивају криминална предузећа за чињење криминалних радњи чак и у легитимним пословима, док привредни криминал користи легална предузећа за легалне послове који почивају на преварама, картелима, монополима и корупцији како би остала конкурентна на тржишту".¹

У периоду доминације друштвене својине над средствима за производњу и социјалистичким односима у привреди, под појмом привредног криминала подразумевала су се сва кривична дела којима се наноси штета друштвеној имовини. У данашњим

¹ CARPO извештај Савета Европе о организованом криминалу за 2006. годину; Интернет: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/economiccrime/organisedcrime/projects/carpo/Pctc_2006_20serbe.pdf;

друштвено-економским и политичким условима које карактерише трансформација и приватизација друштвене имовине, дефинисање појма привредног криминалитета не може се везивати искључиво за повреду друштвене својине.

На основу анализираних литературе можемо рећи да се аутори углавном слажу у погледу схватања привредног криминалитета као "свих оних недозвољених понашања којима се напада наш привредни систем, без обзира на то од кога долази тај напад, од службених лица, привредних организација или, пак, од лица ван привредне организације која на посредан или непосредан начин атакују на привредни систем"².

Према Pihleru могуће је разликовати *привредни криминалитет* као ужи појам који обухвата кривична дела којима се наноси штета привреди, привредним односима, процесима и активностима. Са друге стране поменути аутор издваја *криминалитет у вези привреде*, као шири појам који обухвата сва криминална понашања којима се посредно или непосредно наноси штета привреди, привредним процесима, односима и активностима. Овај појам поред кривичних дела привредног криминалитета (КД против привреде, службене дужности, државних финансија и др.) обухвата и привредне преступе и привредне прекршаје предвиђене законским и подзаконским актима из различитих области. За потребе овог рада навешћемо најзначајније, а то су у области инвестиционих улагања, царинског и девизног режима, избегавања плаћања пореза и доприноса и сл.

Уместо термина привредни криминал често су у употреби и термини финансијски, економски криминал и криминал корпорација. У западноевропским земљама и САД доминантан је у употреби термин "*криминал белог оковратника*" као синоним за појам привредног криминала. Једну од најпознатијих дефиниција напред наведеног термина дао је амерички криминолог Sutherland означивши га као "криминал који се јавља у области привредне пословности, чије су форме испољавања најчешће у махинацијама у вези са купопродајом разних акција, рекламирањем робе, лажном исказивању финансијског стања и пословања појединих корпорација, подмићивању пословних партнера, непосредном или посредном подмићивању државних чиновника у циљу осигурања повољних пословних аранжмана, проневерама, ненаменском трошењу средстава, пореским утајама, сумирању банкротства итд."³. Sutherland је у каснијим радовима дао нову дефиницију "криминала белог оковратника", означивши га као "криминал који, у оквиру своје професионалне активности, врше лица са високим друштвеним угледом"⁴.

Сали Симпсон користи термин *корпорацијски криминал* под којим подразумева "нелегалне активности корпорација или њених представника који делују у име и у корист

² Милутиновић М., *Криминалитет као друштвена појава*, Савремена администрација, Београд, 1957, стр.147;

³ Е.Н.Sutherland: *White collar Crime Druden*, New York, 1949, цитирао Др Ђуричић М., *Привредни криминалитет и друштвена самозаштита*, НИО Пословна политика, Београд, 1986, стр.18;

⁴ Исто.

корпорације, са циљем остваривања профита, смањења трошкова корпорације, контроле тржишта, нелојалне борбе против конкурентних предузећа"⁵. Под овим криминалом поменути аутор обухвата финансијске преваре, проневере, дела против запослених, муштерија, добављача, купаца и конкуренције, свесну производњу опасних и несигурних производа, загађење животне средине.

Ђорђе Игњатовић⁶ указује на сличности и разлике између термина криминал белог оковратника и термина корпорацијски криминал. Према поменутом аутору криминал белог оковратника се врши прикривено и преварно у области пословања, банкарства, берзе, осигурања од стране највиших социјалних слојева, док корпорацијски криминал врше корпорације кршећи норме којима је регулисано њихово пословање. Међутим, ова две термина често се користе као синоними јер се врше на сличан начин и у сличним областима проузрокујући штету грађанима, организацији у којој су запослени њихови извршиоци или конкурентским предузећима, са тим што је код криминала белог оковратника, у ужем смислу, заступљенији лични користољубиви мотив.

На основу свега напред наведеног, можемо приметити да је било бројних покушаја дефинисања појма привредног криминалитета, али да не постоји једна свеобухватна дефиниција. Можемо рећи да дефинисање ове појаве зависи од конкретних привредних и друштвених услова у којима се она посматра, односа система власти у конкретној држави према наведеној проблематици, као и схватања врста кривичних дела која се детерминишу као кривична дела привредног криминала. Наиме, неки аутори под привредним криминалом подразумевају кривична дела против привреде, али и службене дужности, док неки аутори под овим појмом обухватају и кривична дела против имовине.

На крају, на основу свега напред наведеног, имајући у виду сложеност поменуте проблематике, као и чињеницу да дефиниција мора одражавати суштину појма који објашњава покушајемо да дефинишемо појам привредног криминала.

Привредни криминал чине сва кривична дела против привреде, привредних процеса, токова и активности, која проузрокују последице у укупним економским односима, било у привредним или ванпривредним, а њихови извршиоци су најчешће физичка или правна лица који имају овлашћења посредног или непосредног располагања имовином, као и других овлашћења у привредним односима.

⁵ Simpson Sally: *Corporate Crime, Law and Social Control*, Cambridge University press, 2002., Интернет: <http://catdir.loc.gov/catdir/samples>;

⁶ Игњатовић Ђ: *Криминологија*, Службени гласник, Београд, 2005, стр. 270;

2. СПЕЦИФИЧНОСТИ ПРИВРЕДНОГ КРИМИНАЛА

Привредни криминал има одређене специфичности које га разликују од осталих облика криминала. Дефинисање ових специфичности важно је из разлога бољег сагледавања и реалнијег оцењивања стања, али и последица овог облика криминала по привреду једне земље.

Дела привредног криминала врше се у свим гранама привреде из користољубља, егоизма или несавесног вршења службене дужности, односно несавесног односа према раду, али је **најчешћи мотив користољубље, односно противправно стицање добити.**

Мишљење већине аутора је да су најзначајније карактеристике привредног криминала најпре његова **динамичност и обиље форми испољавања.** Наиме, сваку промену у привредним и друштвеним односима прати и одговарајућа трансформација привредног криминала који се прилагођава новим условима који у њима настају. Нарочито погодан моменат за појаву привредног криминалитета су радикалне промене и реформе у привреди и економији, када долази до увођења нових облика њеног функционисања, а још увек није дефинисана нормативно-правна регулатива која ће регулисати законитост њиховог функционисања.

Следећа битна карактеристика привредног криминала је његова **прикривеност,** односно постојање могућих начина извршења ових кривичних дела који отежавају или онемогућавају откривање истих и њихових починилаца. Наиме, за разлику од других кривичних дела, као на пример кривичних дела против живота или тела или кривичних дела против имовине (крађа, разбојништво...) код којих је последица видљива а њихов починилац непознат, код кривичних дела из области привредног криминала дело је вешто прикривено јер извршилац делује у оквиру свог радног места, при чему извршењу таквог кривичног дела прилази са унапред смишљеним планом. Исто тако, последице које настају извршењем ових кривичних дела нису одмах уочљиве и познате. Али, са друге стране када се открије постојање наведених кривичних дела, по аутоматизму познат је и њихов извршилац. Због ове карактеристике веома је тешко утврдити тачан обим овог криминалитета па је његова "тамна бројка"⁷ знатно већа него код других кривичних дела. Тако да су статистички подаци о стању привредног криминалитета више показатељ ефикасности полицијских и правосудних органа, него индикатор његове распрострањености.

⁷ Тамна бројка представља разлику између стварно извршеног и званично евидентираног криминалитета. У криминалистици, тамна бројка означава непознати, тј. неоткривени криминалитет. Процене тамне бројке се најчешће крећу између 5 и 20. Важно је напоменути, да тамна бројка није исто што и сива бројка криминалитета која представља свеобухватан број пријављених кривичних дела која касније нису расветљена, тј. није утврђен њихов починилац, *Интернет* [http://www.fknbih.edu.](http://www.fknbih.edu;);

Кривична дела привредног криминала карактеристична су и по томе што су **њихови извршиоци најчешће одговорна лица** (директори, руководиоци сектора, руководиоци комерцијалне службе, јавни службеници...) који имају одређена овлашћења када је у питању располагање повереним средствима. Међутим, кривична дела привредног криминала могу извршити и лица, криминалне и друге организације које немају овлашћења располагања средствима у привреди.

Већина аутора се слаже да је привредни криминал постао **интернационални и глобални проблем**, међународним повезивањем извршилаца ових кривичних дела и његовим манифестовањем у многим земљама.

Кривични систем Републике Србије под привредним криминалом обухвата категорије кривичних дела дефинисаних Кривичним Законом Републике Србије: *против привреде* (прање новца, пореска утаја, фалсификовање новца, хартија од вредности, недозвољена производња и трговина, кријумчарење, проузроковање стечаја итд.) и *кривична дела у вршењу службене дужности* (злоупотреба службеног положаја, ненаменско коришћење буџетских средстава, противзаконита исплата и наплата, проневера, примање и давање мита итд.), као и *кривична дела из сета специјалних закона* (Закон о девизном пословању, Закон о платном промету, Закон о рачуноводству, Закон о спољнотрговинском промету и сл.).

Уред УН за дроге и криминал (UNODC- United Nations Office of Drug and Crime) у свом Извештају о криминалитету и његовом учинку на Балкану из 2008. године указује на проблем привредног криминала и корупције на простору Балкана. У Извештају се наводи да због великог учешћа готовинских у укупним трансакцијама велика могућност прања новца постоји у Албанији, Босни и Херцеговини и Бугарској, док је у Хрватској доминантан финансијски криминал. У Македонији је засатупљен криминалитет који прати повећан прилив страног капитала као што су избегавање плаћања пореза и разне друге преваре и малверзације. На крају, Србија и Црна Гора окарактерисане су као земље у којима су доминантни облици испољавања криминалне делатности трговина дрогама, кријумчарење имигрантима, оружјем и пиратском робом, корупција и избегавање плаћања пореза.

Када је у питању обим привредног криминала на територији Републике Србије и његово учешће у укупном криминалитету, према подацима Републичког завода за статистику који су приказани у Табели бр.1, у периоду од 2006.-2010. године он се кретао у просеку око 12.5%. У 2006. години пријављено је 13.057 кривичних дела привредног криминала, у 2007. години 13.712, у 2008. години 13.468, у 2009. години 13.117, у 2010. години 9.409 кривичних дела привредног криминала.

Табела бр.1- Учешће привредног криминала у укупном криминалитету у Републици Србији у периоду од 2006.-2010.године

Р. б.	Категорија криминала	2006	2007	2008	2009	2010	Укупно	%
1.	Привредни криминал	13.057	13.712	13.468	13.117	9.409	62.763	13
2.	Имовински криминал	56.050	48.113	47.437	47.343	31.618	230.561	48
3.	Напад на живот и тело	5.547	5.364	5.297	4.912	3.381	24.501	5
4.	Безбедност јавног саобраћаја	7.000	7.639	8.677	8.140	5.265	36.721	7.5
5.	Грађанска права и слободе	1.147	1.188	1.357	1.501	1.786	6.979	1.5
6.	Остало	22.900	22.686	25.487	25.013	22.820	118.906	25
УКУПНО		105.701	98.702	101.723	100.026	74.279	480.431	100

Извор:Годишњи извештаји Републичког завода за статистику, Интернет: <http://webzs.stat.gov.rs/WebSite/>;

Можемо приметити тенденцију пораста обима привредног криминала у периоду од 2006.-2007. године, а затим постепено смањење обима наведене врсте криминалитета. Такође, као закључак се намеће чињеница да се учешће привредног у укупном криминалитету кретало између 12 и 14%. Исто тако можемо приметити и тенденцију постепеног опадања тог учешћа, осим у 2007. години када је стопа привредног криминала порасла за 1.55%.

Сва изучавања и посматрања тенденције повећања или смањења броја кривичних дела привредног криминала, базирају се искључиво на статистичким подацима правосудних и других органа који показују број откривених и правоснажно осуђених починилаца ових кривичних дела. На основу напред наведеног закључује се о тенденцији у повећању или смањењу, као и структури ове врсте криминалитета. Међутим, на овај начин не добијамо квалитетне анализе квантитативних показатеља и структуре ове врсте криминалитета, јер ти подаци не показују реално стање у привреди, управо због "тамне бројке" привредног криминала.

На основу ових података можемо закључити о ангажовању правосудних, полицијских и других органа на откривању и сузбијању ове врсте криминала, али и не и о њиховој ефикасности у том процесу јер не располажемо реалним чињеницама о броју кривичних дела из области привредног криминалитета. Овакав приступ може имати бројне последице које се огледају у погрешном закључивању о степену угрожености појединих привредних грана, државних органа, установа, сектора и сл. од ове врсте

криминалитета, а самим тим и погрешном усмеравању средстава за борбу против ове негативне друштвене појаве.

Када је у питању структура привредног криминалитета на територији Републике Србије, можемо приметити да кривично дело Злоупотреба службеног положаја учествује са 19.85 % у укупном обиму привредног криминала, на другом месту је превара са 8.68%, а на трећем месту пореска утаја са 7.65 % (Табела број 2).

Табела бр.2 - Број пријављених, оптужених и осуђених лица за најчешћа кривична дела из области привредног криминалитета у 2010. години

Привредни криминал у 2010.години	Пријављено	Оптужено	Осуђено
Пореска утаја	658	208	119
Издавање чека и коришћење платних картица без покрића	310	100	81
Злоупотреба овлашћења у привреди	285	147	72
Илегална трговина	605	160	116
Фалсификовање новца	168	79	67
Злоупотреба службеног положаја	1.868	503	263
Проневера	460	134	114
Несавестан рад у служби	98	28	9
Неосновано добијање и коришћење кредита и других погодности	296	173	155
Примање мита	125	37	32
Превара	817	633	403
Остало	3.719	901	531
УКУПНО	9.409	3.103	1.962

Извор: Годишњи извештаји Републичког завода за статистику, Интернет: <http://webzrzs.stat.gov.rs/WebSite/>;

Од 9.409 откривених починилаца кривичних дела привредног криминала, кривичне пријаве поднете су против само 3.103 лица, док је правоснажно осуђено тек 1.962 лица. Међутим, упркос овим чињеницама закључак МУП-а РС је да је у последњих неколико година остварено побољшање ефикасности у откривању кривичних дела пореске утаје, недозвољене трговине, злоупотребе службеног положаја, проневере и злоупотребе овлашћења у привреди, а нарочито у поступку изградње грађевинских објеката и процесу приватизације.⁸

⁸ Пажњу јавности у 2010. години највише су привукле злоупотребе које су откривене у раду привредних субјеката регистрованих за пружање различитих услуга грађанима као што су туристичке агенције Conte, Stella tours international и друге, али и у одређеним сегментима друштва која би требало да су највише отпорна на злоупотребе. Један од њих је и Добротворни фонд "Катарина Ребрача" где је 5 лица присвојило

Законом о изменама и допунама Кривичног закона из 2012.године⁹ кривично дело Злоупотреба службеног положаја не односи се више на одговорна лица, односно она лица која имају овлашћења у привреди, као што су на пример директори. Злоупотреба службеног положаја и даље важи за службена лица, односно носиоце јавних функција. А искоришћавање, прекорачење овлашћења и невршење дужности одговорних лица биће санкционисано као посебно кривично дело – Злоупотреба одговорног лица. Као разлог ових измена наводи се проблематичност овог термина, нарочито у међународној сарадњи и борби против корупције, јер друге земље не познају ово кривично дело. Такође, уведено је новог кривично дела – Злоупотреба овлашћења у јавним набавкама које обухвата низ противзаконитих радњи, а тежина дела зависи од вредности јане набавке.

На основу свега напред наведеног можемо закључити да се дела привредног криминала врше на прикривен начин, да су најчешће из области којом се баве њихови починиоци, њихово извршење најчешће прате и кривична дела корупције и да њиховим извршењем починиоци прибављају велику противправну имовинску корист, истовремено наносећи привреди и друштву велику материјалну и нематеријалну штету.

3. УСЛОВИ КОЈИ ПОГОДУЈУ РАЗВОЈУ ПРИВРЕДНОГ КРИМИНАЛА

Потенцијална опасност коју са собом носи привредни криминал интензивирана је у протеклих неколико година а његове последице манифестују се како у неразвијеним и земљама у развоју тако и у развијеним земљама. Бошковић¹⁰ истиче да су последицама привредног криминала посебно погођене земље у транзицији које су привлачне криминалним организацијама због:

- Недовољне изграђености институција за борбу против организованог и привредног криминала;
- Финансијских институција у којима се не примењују мере за идентификовање и спречавање коришћења ових институција за прикривање порекла и улагање криминалног профита;

37 милиона динара. Такође, значајан је и пример "Епархијског центра Раде Неимар" где су 2 лица присвојила преко 400.000 евра, лажним приказивањем утрошка новца на име адаптације манастира на подручју АП Косова и Метохије, *Извештај о раду МУП РС за 2010. годину*, Интернет: www.mup.gov.rs;

⁹ Службени гласник Републике Србије бр. 121/2012.;

¹⁰ Бошковић Г., *Ефекти продора организованог криминала у легалне економске токове*, Ревизија за безбедност бр.7, Центар за безбедносне студије, Београд, 2008, стр.39;

- Ниског степена имплементације мера за сузбијање организованог криминала, или недовољне имплементације;
- Неефикасних казни, укључујући одредбе о конфискацији незаконитто стечених прихода које се тешко спроводе;
- Ниског степена обучености и стручности органа надлежних за спровођење мера за сузбијање организованог и привредног криминала.

На појаву, развој и деловање привредног криминала утичу бројни узроци, при чему ниједан фактор не делује самостално и директно већ је присутна њихова међусобна зависност и корелација, а резултат су комплексне друштвено-економске, социјалне и политичке ситуације у једној земљи. Можемо рећи да се привредни криминал прилагођава времену и променама друштвено-економских услова и не може се посматрати независно од других облика криминалитета са којима чини негативну друштвену појаву.

У литератури постоје бројне поделе узрока привредног криминала, али је најзаступљенија подела на друштвено-економске, социјалне и политичке.

Економски узроци који доводе до појаве привредног криминала могу се посматрати у контексту развоја или назадовања друштвено-економског система једне земље. Процес глобализације, слободно кретање добара и услуга, трансфер капитала и новца, развој информационе технологије у развијеним земљама омогућавају развој постојећих и појаву нових облика привредног криминала. Са друге стране, у земљама у развоју у току је трансформација економског система и приватизација друштвене имовине што омогућава концентрацију капитала и моћи у рукама појединих интересних група које желе да преузму контролу над слободним тржиштем. У таквим условима долази до појаве различитих облика привредног криминалитета, као што су разне преваре у привредном пословању, корупција, злоупотреба монополског положаја, затим до појаве "црног тржишта" за снабдевање тржишта дефицитарном робом и "сиве економије" која још више доприноси развоју криминала у привреди. Економска криза и депресија у привредном развоју резултирају банкротством бројних банака и фирми, порасту незапослености, падом животног стандарда становништва, при чему неке друштвене групе излаз из тог стања налазе у вршењу кривичних дела којима брзо долазе до финансијске и материјалне користи.

Социјални узроци привредног криминала најчешће се огледају у одређеним друштвеним променама као што су сиромаштво, незапосленост, неадекватно запослење, нерешено стамбено питање, све већа концентрација становништва у градовима, неадекватна кадровска политика у предузећима и јавном сектору и сл.

Политички узроци привредног криминала могу се посматрати са међународног и националног аспекта. Наиме, промене на међународној политичкој сцени као што су тежња великих сила које располажу огромним техничким и економским потенцијалима да разбију покрете несврстаних земаља или да дестабилизују мање развијене земље у циљу остваривања својих циљева, затим формирање ЕУ са јединственим тржиштем и слободним кретањем добара, услуга, трансером новца и капитала доводе до дестабилизације привредних токова и активности неразвијених и земаља у развоју. Исто тако на појаву привредног криминала утичу и дешавања на домаћој политичкој сцени, као што су недемократско уређење, корупција, неадекватна и непрецизна законска регулатива, непоштовање усвојених законских прописа, нефункционисање државних институција, одсуство адекватне контроле привредног пословања итд. Овде нарочито може бити проблем корумпираност лица запослених у највишим друштвених и политичким круговима који могу директно да утичу на извршне органе надлежне за сповођење и контролу поштовања законских прописа.

Милутин Ђуричић¹¹ истиче да су многе *недоречености и нерегулисаност друштвених односа који се развијају брже од правне регулативе* подстицај за појаву привредног криминала. Поред тога, *одсуство адекватне контроле привредног пословања* омогућава да се неки материјално-финансијски послови не евидентирају иако су обављени, да се документација саставља без упоређивања са стварним стањем, само на основу књиговодственог стања, појаву немарног и неажурног вођења књиговодства о материјално-финансијском пословању, присвајање неевидентираних вишкова итд. *Неадекватном кадровском политиком* тј. постављањем лица која су већа осуђивана за кривична дела привредног криминала на одговорне функције свесно се омогућава таквим лицима противправно стицање материјалне и имовинске користи. Формално *обављање пописа и инвентарисања* онемогућава увид у стварно стање материјалних и финансијских средстава, што разним интересним групама омогућава њихово присвајање. *Рад на одређеним положајима* било у предузећу, банци или јавном сектору омогућава лицу коришћење положаја у одлучивању о одређеним питањима као што су стамбено питање, додела кредита итд. Исто тако лица која су у радном односу у јавном сектору приликом реализације набавки у сталном су контакту са приватним сектором и предузећима што омогућава злоупотребу и корупцију, подмићивањем таквих лица од стране предузећа да би се добио неки посао.

Радећи на конкретном радном месту, појединац долази у додир са средствима којима неки привредни субјекат располаже. Међутим, од његовог односа према раду и повереним средствима зависиће испољавање појединих облика привредног криминала.

¹¹ Ђуричић М., *Привредни криминалитет и друштвена самозаштита*, НИО пословна политика, Београд, 1986., стр. 68;

II ОПАСНОСТИ ПРИВРЕДНОГ КРИМИНАЛА

Снажна и стабилна економија је циљ који свака земља поставља, било да је то већ достигнуто стање које треба одржати (код развијених земаља) или као циљ који треба достићи (код неразвијених и земаља у развоју). У Стратегији националне безбедности дефинисане су одређене вредности које треба националном политиком штитити или остварити: *"одржив развој, стабилност државе, унапређење животног стандарда грађана, конкурентност привреде, јачање банкарског сектора, смањење разлика у развијености региона, развој саобраћајне инфраструктуре, смањење стопе сиромаштва и незапослености, квалитет животне средине, енергетска стабилност државе."*¹²

Опасности привредног криминала представљају све околности, стања, факторе или дејства привредног криминала који могу изазвати негативне последице по остваривање напред наведених националних интереса државе.

Бошковић набраја следеће негативне ефекте криминала у области економије: (1) "повећање степена криминала и корупције у друштву; (2) непоштену конкуренцију легалним привредним субјектима, што доводи до њиховог слабења; (3) смањење пореских прихода услед кретања новца нелегалним финансијским токовима; (4) нарушену репутацију земље у међународним оквирима; (5) слабење финансијских институција и рушење њиховог кредибилитета; (6) компромитовану економију и приватни сектор и (7) оштећене напоре везане за приватизацију".¹³

У наставку рада изложићемо неке најчешће облике привредног криминала и објаснити како они угрожавају напред наведене вредности, сматрајући да ћемо на тај начин указати на опште економске и друге последице овог облика криминалитета.

1. НАЈЧЕШЋИ ОБЛИЦИ ПРИВРЕДНОГ КРИМИНАЛА И ЊИХОВЕ ЕКОНОМСКЕ ПОСЛЕДИЦЕ

1.1. Прање новца

Међународна федерација рачуновођа под прањем новца подразумева "провлачење готовине или других новчаних средстава насталих илегалним активностима кроз легитимне финансијске институције и токове, употребом најразличитијих и најразноврснијих финансијских инструмената и других достигнућа како би се прикрио

¹² Стратегија националне безбедности Републике Србије, Службени гласник РС, бр. 88/2009;

¹³ Бошковић, Г.: *Ефекти продора организованог криминала у легалне економске токове*, Ревизија за безбедност, бр. 7, Центар за безбедносне студије, Београд, 2008. стр. 39;

извор тих средстава"¹⁴ Према неким проценама у свету се годишње опере око 1 трилиона \$ годишње, при чему око 300-500 милијарди тог новца потиче од нарко криминала.¹⁵ Међународни монетарни фонд (ММФ) проценио је прање новца на 2-5% светског бруто дрштвеног производа (БДП), од 800 милијарди \$ до 2 трилиона \$.¹⁶

До пласирања "прљавог новца" у легалне економске токове може доћи преко банака и других финансијских организација, предузећа или других привредних субјеката у земљи и иностранству. Један од најпогоднијих начин прања новца приказаних на Дијаграму бр.1, а које је издвојио FATF (*Financial Action Task Force*), је преко тзв. **off-shore компанија** које се оснивају у државама у којима постоји либералан систем када су у питању финансијске трансакције, односно не примењује се пракса проверавања порекла новца који се улаже или инвестира, а таксе за такве трансакције су минималне или се уопште не плаћају. Такве земље су на пример Сејшелска острва, Лихтенштајн, Бахами, Кипар, Либан и др. Међутим ни друге државе нису имуне на ову проблематику иако су усвојиле законску регулативу усмерену на спречавање прања новца. Тако, на пример, само у САД се годишње у водећим америчким банкама (Bank of America, J. P. Morgan, Chase Manhattan и делимично Citybank) опере око 500 милијарди \$, што у великој мери премашује чист годишњи приход свих компанија које се баве информационом технологијом у САД, водећих америчких нафтних компанија и војне индустрије.

Дијаграм бр.1: Методи прања новца према FATF-у (*Financial Action Task Force*)

¹⁴ Међународна федерација рачуновођа, Интернет: [http://web.ifac.org/publications.](http://web.ifac.org/publications;);

¹⁵ James Petras: *Прљав новац у темељу раста империје Сједињених Америчких Држава*, Global Research-Centre for Research on Globalization, март, 2009, Интернет: <http://www.globalresearch.ca/index.php?context>;

¹⁶ UNODC- *Estimating illicit financial flows resulting from drug trafficking and other transnational organized crimes*, октобар, 2011, Интернет: http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/Studies/Illicit_financial_flows_2011_web.pdf;

Један од честих начина прања новца је и тзв. **систем двоструких фактура** којим се праве паралелни или дупли рачуни. Тако се продавцу фактурише прави износ који је плаћен за робу а купац добија рачун са увећаним износом који уплаћује у банку или неку другу финансијску институцију, која учествује у целом послу. Новац се често пере и **куповином некретнина, предузећа, скупочених предмета** и слично, а последњих година и куповином полиса животног осигурања, исплатом осигуравајућих премија, лажним позајмицама и сл.

Процес прања новца одвија се у три фазе¹⁷:

- *Фаза улагања* – у њој се незаконито стечен новац улаже у финансијске системе (уплатом на банковне рачуне под изговором неке законите активности, уплатом новца у ситнијим износима који нису сумњиви надлежним органима и сл.) или куповину некретнина или покретности при чему долази до прекида директне везе између новца стеченог криминалним активностима и саме незаконите радње у којој је тај новац стечен;
- *Фаза прикривања или раслојавања* – из легалних финансијских токова новац се различитим легалним трансакцијама пребацује на друге рачуне у земљи и иностранству. Као погодно средство могу се јавити све off-shore компаније, а главни циљ је што више уситнити новац и прибавити што више папирних трагова како би се прикрило порекло новца и омела истрага или каснија контрола;
- *Фаза интеграције* – у којој се "прљав" новац јавља као новац који потиче од легалних економских токова. Такав новац се улаже у финансијске токове на пример у куповину некретнина, где се приход од издавања некретнина јавља као легалан приход. Када прање новца дође у ову фазу веома је тешко открити његово незаконито порекло.

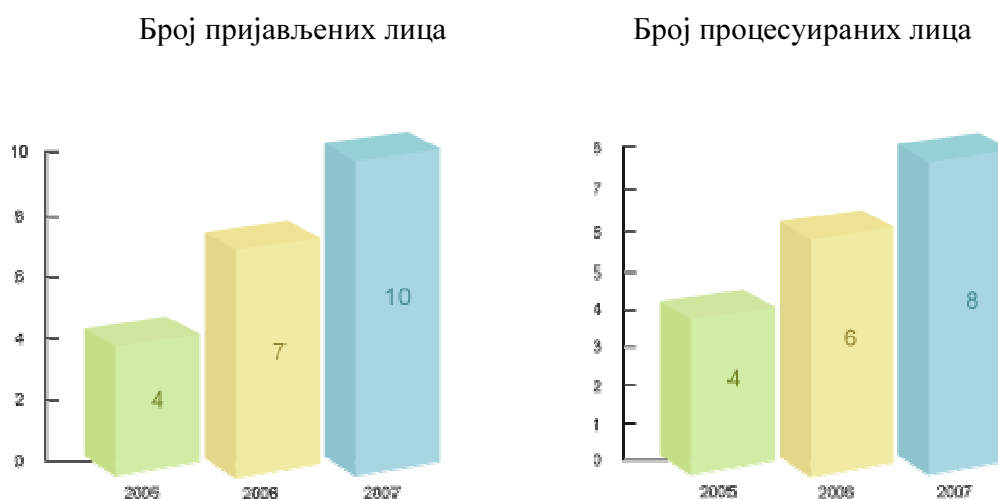
Један од великих регистрованих случајева прања новца је случај Раула Салинаса, брата бившег председника Мексика који је преко рачуна у њујоршкој Citybank опрао 200 милиона америчких долара. Особље Citybank помогло је Салинасу да пребаци из Мексика од 90-100 милиона \$, на такав начин који је омогућио успешно прикривање извора новца и тиме искључио могућност уласка у документован траг новцу. Када је Салинас ухапшен и када је откривена његова позамашна листа проневера државних фондова, његов приватни банкарски менаџер у City bank, Ејми Елиот (Amy Elliot) је у јавној изјави оптужила врх корпорације да је знао за ове трансакције, а да су он и остали учесници јавног скандала били мали пиони у овој ствари. City bank, највећи актер у прању новца, са 180 хиљада запослених, уједно је и највећа банка у САД, која функционише широм света

¹⁷ Миловановић М., *Актуелни тренутак у креирању систем за борбу против прања новца и финансирања тероризма*, Ревизија за безбедност, број 5/07, Београд, стр.5-6;

у око 100 земаља, има 700 милијарди долара познате активе и преко 100 милијарди долара активе на тајним рачунима клијената у приватним банкама.¹⁸

Према подацима МУП –а РС у последњих неколико година остварена је напредак када је у питању откривање кривичних дела прања новца у Републици Србији. У прилог овој тврдњи не иду статистички подаци Републичког јавног тужилаштва који су приказани на Дијаграму бр.2, о броју пријављених и процесуираних лица за кривично дело прање новца који делују поражавајуће (у 2005. години пријаве су поднете против 4 лица, у 2006. години 7, и у 2007. години против 10 лица од чега је процесуирано у 2005. години сва 4 лица, у 2006. 6 лица и у 2007. години 8 лица).

Дијаграм бр. 2. – Број пријављених и процесуираних лица за кривично дело прања новца у периоду 2005.-2007.година

Извор: Подаци Републичког јавног тужилаштва, <http://www.rjt.gov.rs/>

Управа за спречавање прања новца навела је да прање новца "подрива стабилност, транспарентност и ефикасност финансијског система земље, угрожава програм реформи, доводи до економских поремећаја и нестабилности, смањује инвестиције, руши углед државе и угрожава националну безбедност земље. Смањење поверења у економски систем и финансијска тржишта може довести до слабљења економског раста земље".¹⁹

Са друге стране, прање новца отежава напоре законодавних и регулаторних тела да уђу у траг илегалних прихода и открију њихов извор. Прањем новца нарушава се и кредибилитет финансијских институција, а отвара се и могућност бројних шпекулација на финансијском тржишту које могу да доведу до губитака легалних пословних субјеката.

¹⁸ United States General Accounting Office: *Private banking / Raul Salinas, Citibank and Alleged Money Laundering*, Интернет: <http://www.gao.gov/archive/1999/os99001.pdf>;

¹⁹ Управа за спречавање прања новца, Интернет: <http://www.apml.gov.rs/>;

Као што смо напред навели, један од начина прања новца је и оснивање легитимних фирми које ће служити као паравани за даље прање новца. Овде се као посебан проблем, нарочито у земљама у транзицији, може јавити пласирање прљавог новца у приватизацију чиме криминалне групе остварују контролу над већим бројем предузећа, а понекад и читавим привредним гранама. На тај начин, криминалне групе стварају могућност за даље криминалне делатности кроз пословање тих привредних субјеката (кријумчарење робе и пласирање преко својих предузећа, лажно приказивање финансијског стања у циљу избегавања пореских обавеза). Лоше вођење тих фирми може довести до повећања незапослености што са друге стране резултира сиромаштвом грађана и лошим квалитетом живота.

1.2. Банкарске и финансијске преваре

У условима континуираног напретка и развоја науке и технологије, електронског плаћања и преноса новчаних средстава, стварају се нове могућности за преваре и финансијски криминал које се ослањају на недовољно јасно разликовање од легалне економије и финансијске делатности, а омогућавају огромну зараду са мање ризика.

Под злоупотребама у области финансија и банкарског пословања подразумевамо најпре **шпекулације на тржиштима хартија од вредности**. Наиме, у случају да банкарски службеник, са овлашћењима да купује и продаје хартије од вредности, лоше инвестира он ће и даље инвестирати у високоризичне послове са финансијским дериватима како би прикрио губитак²⁰. Међутим, у таквим случајевима се дешава да су и наредне инвестиције лоше и да проузрокују додатне губитке банци што све може бити изразито погубно.

Затим, као значајне издвојићемо и **лажне кредите**. Овде је карактеристична пракса банака и других финансијских инситуција која подразумева одобравање кредита правном лицу након чега оно проглашава банкрот. Затим, као могуће облике испољавања финансијског криминала и злоупотреба од стране банака можемо издвојити и **уплаћивање средстава фиктивним предузећима** на основу фалсификоване документације, или предузећима са ниском кредитном способношћу на основу фалсификованих финансијских извештаја коришћењем креативног рачуноводства за

²⁰ Карактеристичан је пример службеника Societe Generale банке Жерома Кервијела (Jerom Kerviel). Он је самоиницијативно започео 2007.године са трговином финансијских деривата на берзама и све до почетка 2009. године (када је интерна контрола банке открила губитке) нанео штету банци од 4,9 милијарди евра. Претпоставља се да је имао подршку претпостављених како би надокнадио губитке које је наведена банка имала на хипотекарном тржишту САД у износу 2 милијарди \$, *Ђорђевић.Б.:Манипулације и преваре на финансијском тржишту, Ревизија за безбедност, 10/2009., стр.23.;*

искривљавање слике о приходима, расходима, профиту. Такође, важно је напоменути **преваре код трансфера средстава коришћењем електронског преноса новца** са једног рачуна на рачун у некој другој банци најчешће у некој off-shore земљи, преваре са картицама, прикупљање депозита од стране институција које немају дозволу за банкарско пословање и сл.

Познат је пример организоване криминалне групе из Ирана која је учествовала у банкарској превари тешкој 2,6 милијарди \$. Ова група оптужена је за примање мита и финансијску корупцију, а случај се заснива на фалсификовању документације коју су директори приватне инвестиционе компаније “Amir Mansur Aria” користили да би добили зајам у вредности 2,6 милијарди \$ за куповину државних компанија у оквиру програма приватизације.²¹ У скандал је умешано 7 иранских банака које су овој компанији одобравале кредите. Сматра се да је проневера покренута 2007. године али да је откривена тек 2011. године.

У последње време на међународном банкарском тржишту појавили су се **лажни акредитиви, гаранције и други финансијски инструменти које издају лажне банке** (немају имовину и запослене или уопште не постоје) које су регистроване у off-shore зонама. Код ових акредитива банка тврди да могу послужити као залога и да могу да послуже као колатерал приликом позајмљивања великих износа новца зато што за њихову исплату гарантује банка. Тврдња да доносе високе приносе без ризика и уз велики дисконт чини их веома примаљивим, а у ствари су језички компликовано формулисани и у правном смислу неправилно сачињени.

Злоупотребе су могуће и код плаћања у међународној трговини путем **документарног акредитива**, иако је то један од сигурнијих начина плаћања уговорних обавеза. Наиме, банке често због недостатка времена за детаљну контролу (која би успорила темпо међународне трговине) чињеница наведих у документима које корисник акредитива подноси као доказ да је извршио уговорну обавезу, не проверавају веродостојност, исправност и тачност података наведених у тим докуменатима. Документи који се најчешће фалсификују су трговачка фактура, уверење о квалитету робе, полиса осигурања, царинска декларација и транспортна потврда.

Да бисмо детаљније објаснили последице финансијских превара од стране банкарског и берзанског система, узећемо случај “Медоф”²². Берни Медоф (Bernie Medof) важио је за легенду америчког Vol Strita, а са својим инвестиционим фондом привлачио је милијарде долара страног и домаћег капитала. Он је 15 година остваривао добитке, а због

²¹ Интернет: <http://www.index.hr/vijesti/clanak/u-teheranu-pocela-saslusanja-protiv-32-osobe-upletene-u-quotnajvecu-financijsku-muljazu-u-povijesti-iranaquot/599860.aspx>;

²² Ђорђевић Б.: *Манипулације и преваре на финансијском тржишту*, Ревизија за безбедност, 10/2009, стр.25.;

његове репутације и претходног искуства људи су му веровали. Медоф је водио класичну пирамидалну шему где је новац старим инвеститорима исплаћивао од новца добијеног од нових инвеститора. Ова шема функционисала је све до финансијске кризе и сламања хипотекарног тржишта у САД, када су инвеститори масовно почели да повлаче новац. Тада је истина изашла на светло дана. На овај начин инвеститори су изгубили 65 милијарде долара, а због преваре многи су остали без посла, имовине а било је и случајева самоубиства.

1.3. Криминал "белог оковратника"

Под криминалом белог оковратника подразумевамо низ превара од стране јавних службеника, привредника, компанија итд. У последњих неколико година приметно је све присутније незаконито деловање истих, а последице тога су несагледиве и озбиљније чак и од последица конвенционалног тј. класичног криминалитета. Једна таква превара може да доведе до пропасти предузећа и отпуштања великог броја запослених, до огромних губитака инвеститора који се мере и милијардама долара, губитка животне уштеђевине породица, а регистровани су и случајеви самоубиства.

Међутим, последице овог облика криминалитета иду и много даље. Наиме, поред ових економских последица, корпорацијски криминал проузрокује и бројне социјалне и еколошке последице, о чему ће речи бити у наставку рада.

Корпорацијски криминал може да се дефинише као "понашање корпорације или радника који делују у име корпорације, које је по закону прописано као кажњиво".²³ Овај криминал подразумева кршење административних и финансијских прописа, прописа о раду и заштити животне средине, производњи и трговини. Наведене злоупотребе се врше у циљу повећања профита, смањења трошкова компаније, нелојалне борбе против конкуренције и контроле тржишта. Као што смо већ навели корпорацијски криминал користи легална предузећа за легално пословање, која почивају на преварама, картелима, монополима и корупцији како би остала конкурентна на тржишту. Као резултат свих последица привредног криминалитета јавља се губитак поверења у функционисање тржишта и финансијских институција.

Да би смо адекватније објаснили последице овог облика криминала навешћемо пример америчке компаније "Enron" која је имала "озбиљно" руководство, независног ревизора, компанију "Artur Andersen" и високи рејтинг на берзи, а чији је крах 2001. године уздрмао светску јавност. Наиме, ревизорка кућа је давала лажне податке о профиту

²³ Simpson S.: *Corporate Crime, Law, and Social Control*, Cambridge university press, 2002. Интернет: <http://catdir.loc.gov/catdir/samples/cam031/2001025804.pdf>;

компаније што је резултирало повећањем цене њених акција на берзанском тржишту. Ова превара не би била могућа без помоћи три америчке банке: J. P. Morgan Chase, Citygroup i Merrill Lynch. J. P. Morgan Chase омогућила је "Enron"-у да сакрије природу кредита ове банке приказивањем истих као прихода из редовне пословне активности. И Citygroup је помогла у овој превари вештачким побољшањем њеног финансијског стања приказивањем прихода од финансирања као готовине из пословне активности. Merrill Lynch учествовала је у две преварне трансакције такође у циљу приказивања бољег финансијског резултата. Наведене банке су након открића ове историјске преваре оптужене за саучесништво Енрону, и платиле су 6,7 милијарди долара одштете. Када је превара угледала светлост дана, дошло је до наглог пада рејтинга компаније на берзи као и пада цене њених акција. Сprovedена је независна ревизија којом је утврђен губитак компаније од неколико милијарди долара. Пропашћу компаније 4.500 људи остало је без посла а око 11.000 Енрових тадашњих и бивших запослених остало је без својих пензија због пропасти пензионих фондова. Такође, на њујоршкој берзи истопљено је 60 милијарди инвестиционих долара чиме је неколико хиљада инвеститора у Енрове акције изгубило свој новац.²⁴

1.4. Злоупотребе у јавном сектору

Злоупотребе у јавном сектору можда доносе и најтеже економске последице посебно у земљама у развоју и транзицији а разлог томе је корупција. Последице злоупотреба у јавном сектору огледају се у нижем квалитету инфраструктурних пројеката, добара и услуга јер посао добијају некомпетентне фирме по вишим ценама што условљава и више буџетске расходе. Велика могућност злоупотреба постоји и приликом дефинисања државних планова приватизације или развојних пројеката давањем предности појединцима или одређеним предузећима. Такође, ни државне субвенције (оснивање фондова, државни зајмови за неуспешна предузећа и неразвијене општине, итд.) нису имуне на криминал. У ове облике злоупотреба укључени су највиши државни службеници, политичари, директори предузећа. Улагање средстава стране помоћи у скупе, непрофитабилне, неквалитетне или непотребне пројекте је такође један вид злоупотреба у јавном сектору.

Највећи део буџетских средстава троши се за набавке добара и услуга, извођење радова за потребе државе, министарстава, јавних предузећа које се реализују у складу са Законом о јавним набавкама. Сам значај јавних набавки може се посматрати и са аспекта њихове годишње вредности која се у Србији процењује у износу од 4 милијарди евра што чини око 15% БДП. У току сваке године спроведе се на десетине хиљада поступака и потроши више милијарди евра, што указује на велики значај ове области. У развијеним

²⁴ Пословни дневник, 28.04.2006. Интернет: <http://www.poslovnih.hr/vijesti/rekordne-odstete-u-slucaju-enron>;

земљама учешће јавних набавки у бруто домаћем производу (БДП) крећу се од 10-15%, док је то учешће у земљама у развоју од 25-30%.

Према подацима Управе за јавне набавке у 2012. години њихова вредност износила је 297.345.078.000 динара.²⁵ Ради се о трошењу огромне количине новца на годишњем нивоу, а која се враћају у приватни сектор, па се злоупотребама у овој области наноси штета државном буџету што се реализује закључивањем уговора по неповољним условима за државу, а у корист приватних фирми, закључивањем уговора са некомпетентним добављачима који испоручују некавалитетна добра и услуге са закашњењем, касније у фази реализације честим анексирањем уговора на штету државе итд.

Иако се потенцира да се набавке за потребе јавног сектора реализују путем јавних набавки због мање могућности злоупотреба у трошењу буџетских средстава, и у овом поступку могућности злоупотреба су бројне, а за потребе овог рада указаћемо на најчешће:

- Приликом дефинисања Плана набавки у текућој години често је присутна појава усмеравања буџетских средстава на набавку одређених средстава које производе или набављају одређена предузећа;
- Прилагођавање нормативно-правне регулативе интересним групама у циљу стварања механизма за спровођење законитог поступка набавке у оквиру кога комисије не могу да утичу на економичност набавке;
- Недоношење подзаконских аката и недефинисање процедура и поступака који су неопходни како би се умањила потенцијална незаконитост и субјективност државних службеника;
- Спровођење поступака набавки који не одговарају важећим законским прописима (уместо јавне набавке спроводи се поверљива набавка, уместо отвореног примењује се преговарачки поступак), а све у циљу усмеравања набавке на једно предузеће које затим искоришћава привилегован положај, доставља понуду, уговара и наплаћује много већу вредност средстава од тржишне;
- Дефинисање техничко-технолошких карактеристика које одговарају одређеним предузећима;
- Обавештавање неколико предузећа код поверљивих набавки или непосредна погодба само са једним предузећем;

²⁵ Извештај о јавним набавкама у Републици Србији за 2012.годину, Интернет: http://www.ujn.gov.rs/ci/izvestaji/izvestaji_ujn;

- Достављање података о планским ценама набавке потенцијалним понуђачима у циљу прилагођавања њихове понуде;
- Фаворизовање одређеног предузећа приликом отварања понуда, занемаривањем његових недостатака или проналажењем недостатака код конкурената;
- Понављање поступка набавке из одређених разлога уколико предузеће на које је био усмерен тендер није било најповољније;
- Прилагођавање одредби уговора пре закључења у складу са жељама добављача;
- Анексирање уговора у фази реализације, чиме се крше тендерски услови и дискриминишу остали понуђачи који би можда доставили повољније понуде у складу са измењеним условима. Овде је најчешће присутно продужење рокова испоруке, повећање вредности уговора, измена начина плаћања, измена предмета набавке, одустајање од набавке дела средства јер добављач није у могућности да га испоручи;
- Заступање интереса предузећа а не државе приликом неиспуњења уговорних обавеза од стране предузећа (ненаплаћивање уговорних казни, заговарање анексирања и сл.);
- Површна контрола и занемаривање неисправности документације коју предузећа достављају ради наплате средстава (разлика у врсти и броју испоручених и уговорених средстава, фалсификовање инофактура и царинске документације, исплата иако предузећа нису испунила своју уговорну обавезу, погрешан обрачун или необрачунавање казни за кашњење у испоруци).

Отворени и рестриктивни поступак, које карактерише објављивање јавног позива и одсуство ограничења понуђачима да конкуришу за добијање посла, заједно узевши учествују са 76% у укупном броју закључених уговора о јавним набавкама у 2012. години. Међутим, број уговора закључених у преговарачком поступку без претходног објављивања, у којем постоје највеће могућности злоупотреба, је висок (20%) и налази се унутар опсега од 19 до 27% који се успоставио током последњих осам година (Табела број 3.). Овај проценат би свакако требало смањивати у будућности, посебно ако се има у виду да је 2003. године учешће овог нетранспарентног и неконкурентног поступка износило свега 13%. Као најчешћи изговори за овакве поступке набавки су заштита искључивих права и „технички разлози“ због којих набавку може испунити само један понуђач. Овај основ карактерише одсуство било какве конкуренције јер се преговара са само једним понуђачем, што наручиоца ставља у најмање повољан положај.

Табела бр. 3. - Упоредни преглед бројчане структуре јавних набавки велике вредности по врсти поступка (у %)

Врста поступка	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
отворени поступак	60	50	49	47	45	42	53	59	57	59
рестриктивни поступак	19	26	24	26	27	28	23	18	17	17
преговарачки поступак без објављивања јавног позива	13	19	22	23	25	27	21	19	21	20
преговарачки поступак са објављивањем јавног позива	7	5	5	4	3	3	3	4	5	4
конкурс за нацрте	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Извор: Подаци Управе за јавне набавке, Интернет: <http://www.ujn.gov.rs>

Имајући у виду обим и вредност јавних набавки на годишњем нивоу, као и могућност злоупотреба, јавне набавке су последњих година све више добиле на значају. Намештање тендера се појављује под одређеним околностима у свим привредним гранама. Процењује се да неефикасно и незаконито спровођење јавних набавки наноси штету државном буџету од око 30 %.

Везе компанија са јавним службеницима представљају основу криминала "белог оковратника" и злоупотреба у јавном сектору. Многе преваре не би биле могуће без учешћа одговорних лица из разних регулаторних агенција, инспекција, министарстава и слично.

1.5. Пореске и царинске преваре

Пореске и царинске преваре данас примењује велики број предузећа. Пореске преваре могу се реализовати начелно на два основна начина:

- Пропуштањем да се учини оно што је законом прописано и тиме умањује или елиминише свој порески терет;
- Подношењем нетачне пореске пријаве и других докумената (са нетачним подацима).

Пореска евазија може бити законита и незаконита. **Законита евазија** јавља се уколико порески обвезник правним радњама без повреде закона потпуно или делимично избегава плаћање пореза. **Незаконитта пореска евазија** јавља се у облику пореске утаје (дефраудација) и кријумчарења.

Утаја пореза или дефраудација заснива се на лажном вођењу пословних књига и евиденција у циљу лажног приказивања прихода, расхода, трошкова, добити и умањења пореза. Најчешће се реализује путем "недоступних" предузећа (предузећа регистрована на непостојећој адреси или на основу лажних докумената о регистрацији), "фиктивних" фирми (предузећа регистрована употребом лажних личних докумената) или "паралелних" фирми (користе се копије докумената за регистрацију са промењеним именом власника).

Пореска утаја се може испољити као чињење или нечињење, тј. као активна и пасивна делатност. Може се реализовати на следећи начин:

- а) Давањем лажних података о законито стеченим приходима, предметима и другим чињеницама;
- б) Непријављивањем законито стечених прихода;
- в) На други начин, прикривањем података који су од значаја за утврђивање пореза, доприноса или других дажбина.

О кривичном делу пореске утаје може се говорити једино уколико износ прописане обавезе за плаћање која се избегава прелази 150.000 динара.²⁶

Пореска евазија јавља се код свих пореза, али ћемо за потребе овог рада указати на њено испољавање код пореза на добит, пореза на додату вредност, као и кријумчарење у циљу избегавања посредних пореза као што су царине и порез на промет.

Када је у питању **евазија пореза на добит**, можемо приметити да се најчешће одвија на основу *незаконито сачињених финансијских извештаја* (биланса стања који показује имовину и њено порекло тј. да ли потиче од сопственог или позајмљеног капитала, и биланса успеха који показује остварене приходе и расходе за обрачунски период) или *двоструким књиговодством* (пословне књиге које се показују пореским органима разликују се од стварних пословних књига). За обрачун пореза законодавац је прописао обавезу састављања Пореског биланса који у ствари представља кориговани биланс успеха према пореским прописима, са циљем да се утврди основица за опорезивање.

²⁶ Кулић М., Милошевић Г.: *Однос кривичног дела пореске утаје и неуплаћивање пореза по одбитку у српском кривичном праву*, Интернет: <http://www.ius.bg.ac.rs/Anali/A2011-2/Anali%202011-2%20str.%20321-343.pdf>;

Велика могућност лажног исказивања појединих билансних позиција постоји нарочито код амортизације основних средстава примењујући вишу стопу отписа средстава од прописане чиме се увећава трошак амортизације. Затим, ванредни расходи су такође погодан елемент за незаконито исказивање појединих билансних позиција њиховим увећањем. Такође, у симулованим уговорима предузећа манипулишу са набавним и продајним ценама приказујући вишу набавну (коришћењем фиктивне документације) и нижу продајну цену чиме се умањује основица за опорезивање. Са становишта пореске евазије интересатне су и трансферне цене (цене које се остваре између повезаних лица у међусобним трансакцијама), нарочито уколико су ниже од тржишних цена.²⁷ У IV поглављу овог рада ћемо детаљније објаснити најчешће рачуноводствене технике којима се менаџмент користи у циљу лажирања добити са циљем избегавања плаћања пореза на добит.

За разлику од ових манипулација у вези обрачуна и плаћања пореза од стране легалних компанија, са друге стране имамо тзв. фантомске компаније које се најчешће оснивају у циљу **избегавања плаћања пореза на додату вредност**. Ове фирме се најчешће не налазе на регистрованом седишту, региструју се на основу лажних личних докуманата, која се користе за трговину, а онда нестају или банкротирају када дође време да се плати порез, користе двоструко књиговодство и друге радње.

Када је у питању **избегавање плаћања пореза на промет**, најчешћи начини за то су:

- неевидентирање производње и готових производа у пословним књигама и другим евиденцијама и њихова продаја без обрачуна и плаћања пореза;
- фактурисањем по нижим продајним ценама како би се разлика у цени наплатила у готовом без евидентирања;
- стављањем у промет робе без пратеће документације чиме се избегава плаћање робе преко рачуна, роба се плаћа у готовини;
- састављањем лажних уговора и испостављање фактура и друге документације о продаји робе на велико (услов ослобађања пореза на промет). Порески обвезник користи фиктивни уговор или фактуру као доказ да је неко други обвезник пореза, односно да је промет извршен на велико а у ствари се роба продаје у малопродаји. Овакве злоупотребе су биле нарочито заступљене пре увођења ПДВ-а;
- пословањем мимо рачуна без уплаћивања дневног пазара;
- дистрибуцијом робе на "црна тржишта";

²⁷ Милошевић Г., Бошковић Г.: *Порска евазија у Републици Србији*, часопис Безбедност 1-2/2009, Београд;

- пословањем преко фиктивних предузећа која су регистрована на основу фалсификоване документације.

Као што смо већ напоменули, један од начина избегавања плаћања пореза на промет је и кријумчарење. **Кријумчарење** укључује илегалну трговину различитом робом, дијамантима, златом, племенитим металима, културним добрима, животињама, нелегалан увоз и извоз робе као што су алкохол, цигарете, текстил и готови производи, аутомобили и сл. Предмет кријумчарења је најчешће дефицитарна роба, роба са високим акцизама или другим дажбинама, као и роба чији је промет забрањен. Роба која је предмет кријумчарења може бити пласирана на недозвољена тржишта (оружје, опојне дроге...), може бити намењена недозвољеној трговини у оквиру "сивих економских токова" (цигарете, алкохол...) или продаји на легалним тржиштима (фалсификовањем документације, лажним декларисањем порекла робе, квалитета и других својстава робе).

Плаћање царина избегава се тако што се пријављује нижа вредност увезене робе, затим пријављивањем транзита кроз земљу а роба се продаје на домаћем тржишту, кријумчарењем робе преко границе итд.

У CARPO извештају Савета Европе о стању организованог и привредног криминала у земљама Југоисточне Европе за 2006.годину наводи се да 25% светске производње цигарета или преко 210 милијарди цигарета (разлика између евидентираног увоза и извоза) заврши на "црном" тржишту. Од тога се 1/3 кријумчари у земље чланице Савета Европе и у оквиру њих.²⁸

Европска комисија није дала прецизне процене, али истраживања показују да пореске преваре Владе годишње коштају и до 250 милијарди евра, а само на ПДВ преварама изгубе око 40 милијарди. Избегавање царина и пореза на робу може значајно да умањи буџетске приходе држава, а са друге стране подривају се тржишне цене оригиналних производа и доносе се губици легитимним предузећима. Присутно је и лажно фактурисање изнад или испод вредности робе које се користи за лажно приказивање вредности кријумчарене робе (потцењеност робе омогућава да се избегну тарифе или акцизе, док се прецењеност користи да би се прикрила права роба која се кријумчари, или ради прања нелегалних новчаних средстава).

Пореска евазија је присутна и у нашој земљи на шта указују подаци Пореске полиције за 2005.годину (Табела бр.4), при чему треба имати у виду постојање тамне бројке коју је изузетно тешко проценити.

²⁸ http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/economiccrime/organisedcrime/projects/carpo/Pctc_2006_20serbe.pdf;

Табела бр.4 – Избегавање плаћања пореза детектовано од стране Пореске полиције у 2005.години (у еврима)

Избегавање плаћања пореза детектовано у 2005.години	Укупно избегнуто плаћње пореза	Процењена номинална пореска стопа	Непријављена основа опорезивање (на основу номиналне п/с)
Акцизе	409.697	-	-
ПДВ	5.301.278	18%	29.451.545
Порез на робу	49.406.807	20%	247.034.033
Порез на услуге	1.858.924	20%	9.294.621
Порез на пренос имовине	56.027	5%	1.120.548
Порез на добит предузећа	702.684	10%	7.326.841
Порез на финансијске трансакције	5.412	0.3%	1.804.039
Порез на лична примања – плате	8.337.402	14%	59.552.873
Доприноси за пензијско осигурање	11.605.773	11%	105.507.028
Доприноси за здравствено осигурање	6.598.292	6.2%	107.289.294
Доприноси за случај незапослености	755.748	0.8%	100.766.385
Порез на лична примања – остало	1.438.361	10%	14.383.636
Остало	18.308.466	-	-
УКУПНО	104.891.904	-	683.530.844

Извор: Подаци Пореске полиције

Као што можемо приметити, државни буџет Р.Србије је избегнутим плаћањем пореза у 2005.години оштећен за 104.891.904 евра, док је процењена непријављена пореска основица 683.530.844 евра. Највећа штета државном буџету нанета је неплаћањем пореза на промет робе, чак 49.406.807 евра, што представља скоро половину (47,1%) укупно настале штете по основу неплаћања пореза. Након пореза на промет робе по висини штете настале по државни буџет следе неплаћање пореза и доприноса за лична

примања (плате), пореза на промет услуга и неплаћање ПДВ-а. Такође, можемо приметити да штета настала неплаћањем ова четири облика пореза чине 4/5 укупно настале штете.

Пореска евазија има пре свега негативне ефекте на државни буџет и обезбеђивање средстава за јавне потребе. Процењује се да утаја пореза годишње умањује државну касу за 15-25% фискалног прихода.

1.6. Злоупотребе у поступку приватизације

Злоупотребе у приватизацији су посебно штетне у земљама у транзицији као што је и наша. Најчешће се испољавају отуђивањем имовине и довођењем до пропадања предузећа одређених за приватизацију, лажирањем тендера, намерним обезвређивањем имовине ради њене продаје по мизерним ценама, продајом друштвених и државних фирми неодговорним власницима и распродајом најважнијих државних ресурса, при чему су све наведене активности уско повезане са корупцијом у јавном сектору. Неретки су и случајеви куповине државних предузећа капиталом нејасног или криминалног порекла, као и успостављање монопола у одређеним привредним секторима. Последице таквих приватизација су пре свега губитак производних капацитета, радних места а затим и сиромаштво због велике незапослености. Такође, након лоших приватизација често долази до пропадања неких успешних предузећа и продаје за мале износе чиме се изазива губитак поверења јавности у институције власти.

Посебно драстичан пример јесте приватизација у Русији која је довела до слома државе 1998. године. У првој фази приватизације почетком 90-их година приватизован је велики проценат државних предузећа поделом ваучера. У другој фази приватизације од 1995. до 1996. године државна имовина се продавала по "тржишним ценама", што је у стварности представљало распродају државне имовине по знатно умањеним реалним вредностима предузећа.²⁹ Као крајњи резултат овакве приватизације јавља се контрола производње од стране 5-10% становништва, преполовљавање друштвеног производа, вишеструко умањење животног стандарда становништва. Према званичним подацима, друштвено-економски губици узроковани приватизацијом приближили су се невероватном износу од око 10 квадрилина рубаља, а приход државе од приватизације у периоду 1992-1999. година, износио је 0,15% укупних буџетских прихода.³⁰ Са процесом приватизације и новонасталим условима интензивирано је и "прање новца" које обавља "финансијска елита", често уз учешће иностраних субјеката који послују на територији Руске Федерације, узрокујући на тај начин огромне економске губитке и многобројне међународне финансијске афере. Последично, дошло до је великог одлива и извоза

²⁹ *Analiz processov privatizacii gosudarstvennoï sobstvennosti v Rossijskoï Federacii za period 1993-2003 gg.*, Sčëtnaja palata Rossijskoï Federacii, Olita, Moskva, 2004. Интернет: <http://rusref.nm.ru/priv00.htm>;

³⁰ Исто.

капитала ван граница Руске Федерације у укупном износу од око 250-500 милијарди \$. Све напред наведено имало је за последицу појаву економске нестабилности и сврставање Руске Федерације у земље са високим степеном ризика.³¹

1.7. Корупција

Термин корупција потиче од латинске речи *corruptio* што значи поквареност, подмићивање. Данас се користимо опште прихваћеном дефиницијом корупције као "злоупотребе јавних овлашћења зарад личне користи". Међутим, постојање корупције не можемо везивати искључиво за јавни сектор јер је њено постојање могуће и у вршењу овлашћења која нису јавна (уколико појединац у некој приватној фирми који има овлашћења да набавља робу приликом уговарања за себе уговори одређен проценат од вредности робе). Али постојање корупције у јавном сектору је много осетљивије од корупције у приватном сектору јер јавни службеник располаже средствима пореских обвезника тј. грађана док службеник у приватном сектору располаже својим или средствима оних који су му их добровољно поверили.

Постоје многобројне и различите дефиниције корупције. Овде ћемо напоменути дефиницију Ђорђа Игњатовића која се уклапа у суштину овог рада и гласи: "Корупција је криминално понашање код кога се додељено овлашћење злоупотребљава у циљу прибављања личне користи"³²

Када поменемо корупцију најчешће мислимо на кривична дела против службене дужности од стране службеника у јавном и државном сектору (злоупотреба службеног положаја, примање и давање мита и трговина утицајем). Међутим, корупција је много шири појам од корупције обухваћене кривичним законом РС. Корупција је први пут уведена у Кривични закон РС 2001. године у изменама и допунама овог закона када је уведено читаво поглавље посвећено кривичним делима корупције. Ова кривична дела изведена су из кривичног дела Злоупотреба службеног положаја, али су спецификована за различите области у којима се јавља корупција: корупција у органима управе, ненаменско располагање средствима из буџета, корупција у јавним набавкама, корупција у поступку приватизације, корупција у правосуђу, здравству, просвети итд.

Постоје различите поделе корупције. Једна од најчешћих је на *административну* (стицање користи за појединца који располаже јавним овлашћењима) и *политичку*

³¹ Буквић Р.: *Транзиција у Русији: либерализам у изведби породице*, Нова српска политичка мисао, бр.3-4, Београд, 2007, стр. 291-315;

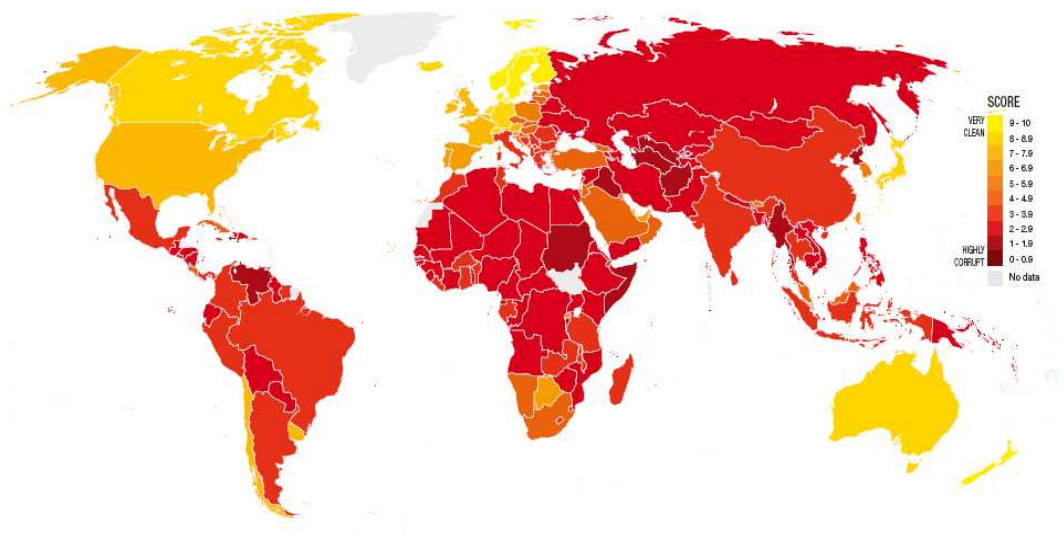
³² Игњатовић Ђ.: *Криминологија*, Службени гласник, Београд, 2005., стр.272;

корупцију (стицање користи за политичке странке). Вуковић³³ наводи да у нашој земљи постоје три врсте корупције:

1. додатно плаћање јавном службенику ради добијања неког права или ради убрзавања његовог стицања;
2. подмићивање ради кршења закона;
3. подмићивање у току доношења или измена закона како би се исходила решења која корумптору одговарају.

У Извештају Савета Европе о организованом и привредном криминалу у земљама Југоситочне Европе за 2006. годину у оквиру CARPO пројекта, корупција је препозната као озбиљан проблем који има утицаја на јавни сектор, пореску и царинску управу, политичаре, судство, медије, приватни сектор итд. Међународна невладина организација "Transparency International" за оцену корупције у земљама у Свету користи Индекс перцепције корупције (*Corruption Perceptions Index - CPI*) на основу којег рангира земље по перцепцији корупције у јавном сектору (Дијаграм бр. 3).³⁴

Дијаграм бр.3 - Ранг земаља у свету у складу са Индексом перцепције корупције у 2011.

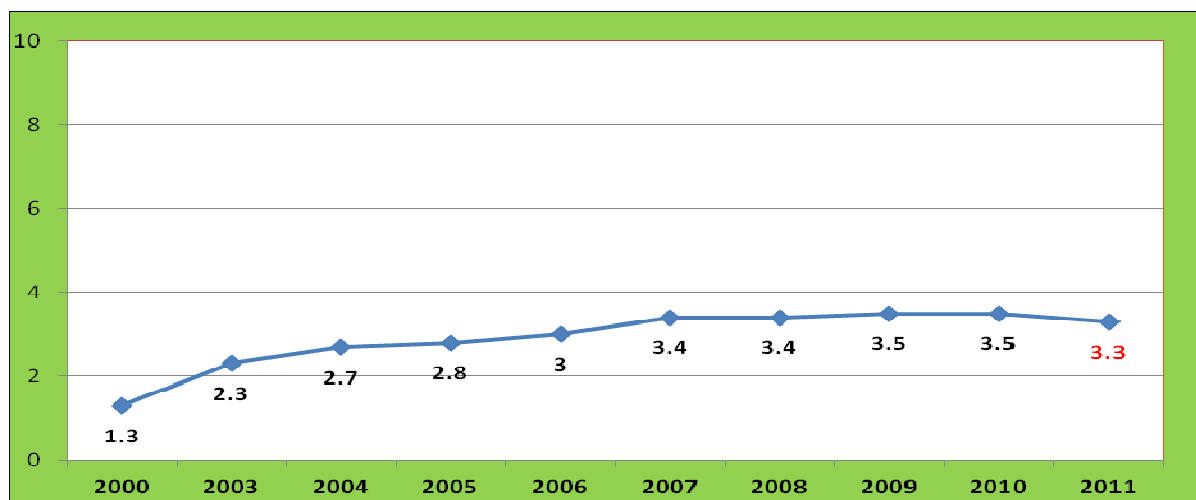
Извор: Извештај Transparency International за 2011.годину, Интернет: http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/gcb/2011

³³ Вуковић С., *Корупција и владавина права*, Београд, 2003., стр. 169-177;

³⁴ У оквиру извештаја је обухваћено 183 земље широм света. Државе су оцењиване на скали од од 10 (веома чисте) до 0 (веома корумпиране). Он обухвата податке о административним и политичким аспектима корупције. Истраживања обухватају питања која се односе на подмићивања јавних званичника, мито у јавним набавкама, проневере јавних фондова, слободу јавне штампе, ефикасност правосудног система, истражују се подаци о аферама, покренутим истрагама. (Извештај Transparency International за 2011. Интернет: http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/gcb/2011);

Србија је назадовала у односу на 2010. годину и сада се налази на 86.месту са индексом перцепције корупције 3,3 што представља пад индекса са 3,5 који је Србија имала у 2010.години (Дијаграм бр.4).

Дијаграм бр.4- Еволуција Србије на скали CPI у периоду 2000.-2011.година

Можемо приметити да је Србија током протеклих 11 година бележила благо побољшање позиције у односу на CPI у односу на 2000. годину када је ситуација у Србији била катастрофална (1,3). У периоду од 2000.-2007. године остварен је симболичан тренд раста, након чега 2008.године наступа стагнација, када нема ни минималног напретка, да би следеће 2009.године остварен симболичан напредак. Након тога, 2010.године поново наступа стагнација и очекивање да ће унапређење законског оквира донети напредак у будућности.

Оно што је забрињавајуће је пад индекса у 2011.години. При томе се као главни узрок тога наводи спора реформа правосудног система, слабљење институција и ванинституционална моћ политичких странака која се одражава на рад јавног сектора. Такође, у Србији је присутно кршење антикорупцијских закона, нетранспарентност процеса доношења одлука, нарушавање правне сигурности доношењем контрадикторних и нејасних одредби, недовољност капацитета који врше надзор над применом усвојене нормативно-правне регулативе.

Када говоримо о корупцији, најчешће имамо у виду корупцију у јавном тј.државном сектору (потплаћивање јавних службеника). Велика могућност корупције постоји приликом набавки за потребе јавног сектора, где се поткупљивање јавних службеника реализује у циљу укључења предузећа на листу повлашћених предузећа, добијања података о планској цени набавке, прилагођавања услова понуде конкретном предузећу како би оно било једини понуђач на тендеру, добијања тендера и закључења

уговора, спровођења поступка поверљиве набавке уместо јавне, или преговарачког поступка уместо отвореног где је мања могућност корупције. Исто тако корупција постоји и приликом продаје тј. приватизације државних предузећа нарочито великих где су злоупотребе могуће како приликом одређивања њихове цене тако и приликом одређивања места и времена аукције. Отворен простор за корупцију постоји и код класичних јавних услуга које су обично у режиму контролисаних цена.

Корупције проузрокује бројне негативне последице, економске, политичке и социјалне. Међутим, у овом делу осврнућемо се пре свега на њене економске последице.

Према проценама Светске банке, трошак корупције се процењује на 5% глобалног БДП или 2,6 трилиона \$ годшње (са 1 трилион \$ колико се плаћа мито). Премештање пословања из земље са ниском корупцијом у земљу са средњом или високом корупцијом је исто што и плаћање таксе у износу 20% од укупног посла.³⁵ Бројне студије показују да компаније губе 20% годишњих међународних прихода због корупције.

Корупција на више начина утиче негативно на стопу привредног раста. Тај утицај се најпре остварује смањењем стопе директних инвестиција и то пре свега у неразвијеним и земљама у развоју. Наиме, висок ниво корупције повећава трошкове инвестирања али не због износа корупције који мора да се плати већ преко ризика тј. неизвесности са којом се инвеститор суочава током инвестирања али и касније током целог животног века пројекта. Наведени ризик повећава премију на ризик а самим тим и цену капитала који инвеститор улаже па ће и жељена стопа приноса бити већа. У таквим условима чак и атрактивни и профитабилни пројекти за потенцијалне инвеститоре могу постати неприхватљиви.

Корупција негативно утиче и на јавну потрошњу променом њене структуре у корист оних пројеката који се финансирају из буџета тј. на којима се корупцијом може више зарадити.

Негативни ефекти корупције испољавају се и на услове добијања кредита на међународном банкарском тржишту који су пре свега потребни земљама са оскудним капиталом. Овим кредитима се снижава висока каматна стопа као последица оскудице капиталом што води већим инвестицијама а самим тим и стопи привредног раста. Међутим, висок ниво корупције повећава премије на ризик што води порасту равнотежне каматне стопе по којој се капитал позајмљује, а крајња последица је смањење стопе привредног раста.

³⁵ Извештај Уједињених Нација, UNODC report for 2010. *The globalization of crime – A translation organized crime threat assessment*, 2010., United Nations publication;

Корупција смањује и висину буџетских прихода и повећава буџетске издатке државе. Наиме, корупција утиче на повећање јавних издатака преко тзв. феномена "надувавања" фактура или тендерима за набавку или изградњу објеката чиме се ресурси преусмеравају у приватне "цепове". На овај начин корупција утиче на појаву буџетског дефицита и доприноси макроекономској нестабилности државе. Са друге стране, покушај превазилажења поменутог дефицита повећањем пореза може условити појаву избегавања плаћања пореза, пропадање привреде и пораст незапослености, што ће у крајњој инстанци резултирати смањењем стопе привредног раста.

Корупција слаби државу и осиромашује грађане, било да је реч о ситном подмићивању или давању новчане надокнаде за реализацију услуга мањег или средњег обима, али најопаснија је тзв. велика корупција када криминалне групе продру у сам врх државних послова и одлучивања или када корумпирани државни службеници користе своја овлашћења за стицање противправне имовинске користи.

1.8. Кршење права интелектуалне својине

Овај појам обухвата сет кривична дела фалсификовања робе и пиратерију (повреда ауторских права) који за последицу имају обмане потрошача, угрожавање њиховог здравља, губитке страних инвестиција и умањење буџетског прихода, а њихова штета се мери милијардама долара. Истовремено се подривају легитимна тржишта и њихово функционисање што индустрији наноси велике губитке што у крајњој инстанци резултира смањењем броја радних места. Нису ретки случајеви кријумчарења фалсификоване робе у циљу избегавања плаћања пореза и царина, о чијим смо последицама већ говорили. Међународна привредна комора процењује да трговина фалсификованом робом обухвата 5-7% светске трговине у вредности од 600 милијарди \$.

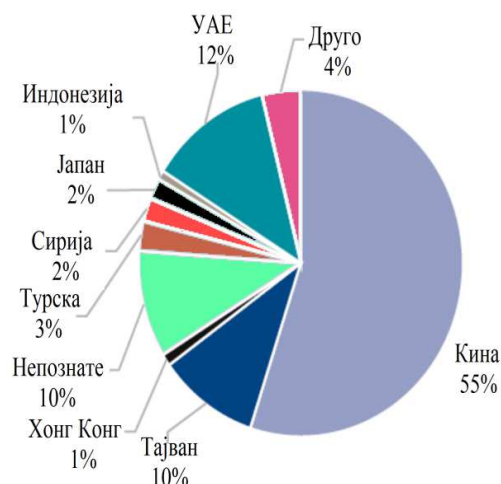
Кина важи за једну од земаља која предњачи у производњи фалсификоване робе (Дијаграм бр.6). Процењује се да се у Кини годишње произведе око 2 милијарде артикала различитих производа у вредности од око 8,2 милијарде \$.³⁶ Приметан је значајан пораст у производњи, трговини и дистрибуцији *фалсификованих медицинских средстава и лекова* у свим земљама (Дијаграм бр.5). Поред великих финансијских губитака које проузрокује кријумчарење фалсификованом робом, у овом случају лекова, употреба таквих средстава може бити погубна по живот и здравље пацијената јер такви лекови не садрже адекватне количине одговарајућих супстанци.

³⁶ Извештај Уједињених нација, UNODC Report for 2010: *The globalization of crime – A translation organized crime threat assessment*, United Nations publication, стр. 175.;

Дијаграм бр.5 – Регистровани случајеви кријумчарења фалсификоване робе у ЕУ у 2008. години по врстама производа

Дијаграм бр.6 – Порекло регистроване фалсификоване робе у ЕУ у 2008. години

Извор: Извештај Уједињених нација, UNODC Report for 2010

Пиратерија подразумева илегално умножавање софтвера са заштићеним ауторским правима што подразумева њихову незакониту производњу и продају. Поред претњи које по сигурност потрошача има њихова употреба, ова појава узрокује и велике финансијске губитке и губитке у радним местима (Табела бр. 5)

Табела бр.5 - Губици због пиратства у софтверу по регионима (\$ УСД милиона)

Региони	2009.	Губици у новим радним местима
Азијски Пацифик	40.963	350.063
Централна и Источна Европа	7.076	12.760
Јужна Америка	8.172	28.746
Блиски Исток и Африка	4.343	11.561
Северна Америка	41.291	31.876
Западна Европа	40.483	56.340
Укупно у свету	142.328	491.526

Извор: Business Software Alliance, The economic benefits of reducing software piracy, Piracy impact study³⁷

³⁷ Business Software Alliance: The economic benefits of reducing software piracy, Piracy impact study, Интернет: <http://portal.bsa.org/piracyimpact2010/studies/piracyimpactstudy2010.pdf> ;

1.9. Високотехнолошки криминал и преваре са платним картицама

Високотехнолошки криминал обухвата кривична дела у којима се као средства или објекти извршења кривичних дела јављају рачунари, рачунарске мреже и њихови продукти.

Главна мета овог облика криминала су рачунарске мреже државних органа, банака и других финансијских институција, компанија и сл. Њихови извршиоци најчешће су незадовољни запослени и независни хакери, али не можемо занемарити ни могућност незаконитог приступа и уништавања информација од стране корпоративних конкурената и страних обавештајних служби. Процена Уједињених нација је да се овим криминалом годишње нанесу губици од око 1 милијарде \$.³⁸

Као један од најчешћих облика испољавања високотехнолошког криминала издвојићемо преваре са платним картицама које у условима наглог развоја и доступности модерне технологије постају све већи проблем. Ове преваре су нарочито распрострањене на новим неразвијеним тржиштима која још увек нису развила ефикасан систем препознавања и борбе против ових превара и злоупотреба.

Овај облик превара се углавном односи на преваре са кредитним и дебитним картицама. Састоји се у копирању финансијских података и њиховог каснијег коришћења. Према подацима Federation of American Scientist индустрија лажних платних картица кошта светску банкарску индустрију најмање 3 милијарде \$ годишње, од чега се само у Сједињеним Америчким Државама годишњи губитак процењује на 2 милијарде \$.³⁹

1.10. Фалсификовање валута

Фалсификовањем валута криминалне групе обезбеђују капитал за инвестирање у друге илегалне или легалне активности. Када је у питању фалсификовање валута, најчешће је то долар јер се користи широм света, али је присутно и фалсификовање финансијских инструмената као што су чекови и хартије од вредности чиме се наноси штета владама, појединцима, корпорацијама и финансијским инситуцијама. Овим лажним инструментима лица добијају средства од државе, осигуравају кредите, користе их за осигурање, као и у циљу преваре пензионих фондова и индивидуалних инвеститора.

³⁸ Извештај Уједињених нација, UNODC report for 2010: *The globalization of crime – A translation organized crime threat assessment*, 2010, стр.205.;

³⁹ Federation of American Scientist, Интернет: <http://www.fas.org/irp/threat/pub45270chap2.html>;

2. ОСТАЛЕ ПОСЛЕДИЦЕ ПРИВРЕДНОГ КРИМИНАЛА

2.1. Политичке последице

У свим земљама, а посебно у земљама у транзицији као што је наша, привредни криминал утиче на све поре друштва. Ове последице погађају најпре интересе грађана, државе (повећањем трошкова њеног функционисања), државних институција а крајњи исход су нарушене темељне друштвене вредности и демократски принципи, као и раст неповерења у институције. Наиме, грађани могу изгубити поверење у демократију уколико сматрају да је њихово друштво у основи неправедно и да деловање моћних појединаца или група пролази некажњено.

2.2. Социјалне последице

Последице које привредни криминал може да проузрокује по основне социјалне вредности у друштву су многобројне - нарушавање здравља и угрожавање живота људи због загађења животне околине, сиромаштво, повећање трошкова за сузбијање ове друштвено негативне појаве, као и бројне социјалне неједнакости раслојавањем становништва на богате и сиромашне. У таквим условима још више добијају на значају неки социјални проблеми као што су сиромаштво, негативне демократске промене, реална и прикривена незапосленост.

2.3. Еколошке последице

Последице привредног криминалитета, посебно корпорацијског криминала, су много озбиљније од материјалних губитака. Наиме, привредни криминал има за последицу и бројне еколошке катастрофе и смрт великог броја људи. Најчешће се манифестују у виду емисије или испуштања отровних супстанци, нелегалној трговини супстанцама које уништавају озонски омотач итд.

Као пример можемо узети фармацеутске компаније које често у циљу стицања профита и елиминисања конкуренције пласирају непроверене лекове чија негативна дејства нису потпуно испитана. Сведоци смо бројних смртних случајева услед коришћења неисправних лекова и других дефектних производа. Процењује се да због ових кривичних дела годишње 110.000 људи постане неспособно за рад, а 30.000 људи умре.

Кршећи прописе компаније угрожавају и животну средину. Процењује се да компаније годишње испусте око 8 милиона тона токсичних материја у речне токове. Услед оштрих и ригорозних прописа који регулишу одлагање отпада и коришћење опасних технологија у развијеним земљама, компаније су почеле пребацивати отпад у неразвијене земље истовремено избегавајући да предузму неопходне мере у циљу заштите животне средине.

Познат је случај америчке компаније Union Carbide из 1984.године када је из њеног постројења на периферији Боготе изцурело 40 тона метил-изоцината што је за последицу имало тренутну смрт око 4.000 људи, док је у наредним годинама због последица ове еколошке катастрофе живот изгубило још 16.000 људи, а велики број становника Боготе претрпео је трајне последице по здравље.⁴⁰

⁴⁰ Игњатовић Ђ.:*Криминологија*, Службени гласник, Београд, 2005. стр.271.;

III ОТКРИВАЊЕ, СУЗБИЈАЊЕ И ПРЕВЕНЦИЈА ПРИВРЕДНОГ КРИМИНАЛА

1. ФОРМИРАЊЕ И РАЗВОЈ ИНСТИТУЦИОНАЛНОГ И НОРМАТИВНО-ПРАВНОГ ОКВИРА ЗА БОРБУ ПРОТИВ ОРГАНИЗОВАНОГ И ПРИВРЕДНОГ КРИМИНАЛА

Крај 20. и почетак 21. века у Србији и Југисточној Европи обележили су бројни турбулентни и бурни догађаји, почев од политичке кризе у земљи, распада бројних институција, преко распада бивше СФРЈ, великих миграција становништва, хуманитарних и социјалних проблема, санкција међународне заједнице па до бомбардовања Србије 1999. године, бројних приватизација државних предузећа и велике економске кризе. Све напред наведено погодовало је настанку и развоју најтежих облика привредног и организованог криминалитета, па је постојала реална потреба за формирањем посебних јединица и државних органа који би се супротстављали овим облицима криминалитета.

Услед надлазеће опасности, Србија је у другој половини 2002. године донела недостајуће и процесне законе чиме је отпочело креирање правног оквира за формирање нових институција и организационих јединица у оквиру државних органа чији је примарни задатак био борба против привредног и организованог криминала.

Ради ефикасније борбе против привредног криминала у протеклих неколико година у Републици Србији у оквиру постојећих државних органа формирано је више специјализованих организационих јединица. Тако, у оквиру Министарства финансија значајну улогу у борби против привредног криминала имају Управа за спречавање прања новца, Управа царина и Пореска управа у оквиру које је 2003. године формиран Сектор пореске полиције као посебна организациона јединица. У Окружном јавном тужилаштву у Београду основано је посебно одељење за сузбијање организованог криминала, затим у оквиру Окружног суда у Београду формирано је посебно одељење за организовани криминал, а у оквиру Министарства унутрашњих послова Служба за сузбијање организованог криминала. Поред тога, појединим државним институцијама додељене су надлежности у сузбијању организованог и привредног криминала. Тако Безбедносно-информативна агенција обавља задатке откривања, истраживања и документовања најтежих облика организованог криминала са елементима иностраности, док Војнобезбедносна агенција открива, истражује и документује кривична дела организованог криминала у Министарству одбране и Војсци Србије.

Значајан моменат у борби против организованог криминала био је усвајање Закона о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала

(ЗОНДОСОК) од 18. јула 2002. године и Закона о изменама и допунама Законика о кривичном потупку од 19. децембра 2002. године. Касније током године наведени закони били су подложни бројним променама у циљу елиминисања недостатака и унапређивања борбе против организованог и привредног криминала.

До најзначајнијих промена у правном оквиру дошло је усвајањем Закона о изменама и допунама ЗОНДОСОК, које су објављене 11.априла 2003. године. Том приликом Закон је измењен у многим сегментима почев од саме дефиниције организованог криминала.⁴¹ Изменама и допунама закона које су објављене априла 2004. године уведена су нова посебна овлашћења појединих државних органа у кривичним поступцима организованог криминала, као што су превентивно задржавање, трајање задржавања, посебна овлашћења Службе за борбу против организованог криминала и специјалног тужиоца поводом одлучивања о задржавању, притвору, његовом трајању, роковима за доношење пресуде и сл. Следећим изменама и допунама закона из 2003. године први пут је уведена могућност саслушања сведока и оштећених преко видео-конференцијске везе. Поред тога, брисане су бројне одредбе које нису биле у складу са Уставом Републике Србије, али и бројним међународним конференцијама које је ратификовала и потписала наша земља.

Изменама ЗОНДОСОК од 28.маја 2004. године брисане су одредбе којима је Служби за борбу против организованог криминала омогућено да превентивно у трајању од 24 часа задржи лица која могу да пруже обавештења и доказе. Следећим изменама Закона објављеним 31.маја 2005. године брисане су одредбе које су се односиле на одлучивање Врховног Касационог суда Србије о продужењу притвора у истрази, трајање притвора након подизања оптужнице и након изрицања првостепене пресуде.

Можемо приметити да су изменама и допунама ЗОНДОСОК током година смањивана специфична овлашћења Службе за борбу против организованог криминала, специјалног тужиоца и истражног судије, што је у крајњем за последицу имало изједначавање кривичног поступка за кривична дела организованог криминала са редовним кривичним поступком, што није био добар тренд. Због тога је 2009. године уследило усвајање нових законских решења којима су редефинисане поједине посебне

⁴¹ Прихваћена је дефиниција организованог криминала садржана у Конвенцији Уједињених нација против транснационалног организованог криминала, у којој се под (1) *организованом криминалном групом* подразумева *структурисана група* од три или више лица која постоји током одређеног периода и делује ради извршавања једног или више *тежких кривичних дела*, са основним циљем стицања финансијске добити; (2) *Тешко кривично дело* је оно дело за које је предвиђена максимална затворска казна од најмање четири или више година; (3) *Структурисана група* је група која није насумице формирана ради чињења једног кривичног дела, већ има стабилније циљеве, али да би се нека група сматрала структурисаном није неопходно да у њој постоје формално дефинисане улоге за поједине чланове, континуитет чланства или развијена унутрашња структура, *Конвенција Уједињених нација против транснационалног организованог криминала*, члан 2., *Интернет*: http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz /PROPISI/ konvencija_un_protiv_ org_ krim_lat.pdf;

доказне радње које нису у довољној мери коришћене у покренутих кривичних поступцима.

Законом о јавном тужилаштву од 22. децембра 2008. године повећана је самосталност Специјалног тужилаштва његовим издвајањем из Окружног јавног тужилаштва у Београду. Овим законом основано је Тужилаштво за организовани криминал, као посебно тужилаштво у Републици Србији које је преузело све предмете Специјалног тужилаштва.

Уследиле су и измене ЗОНДОСОВ и Законика о кривичном поступку у правцу јачања овлашћења државних органа задужених за откривање, кривично гоњење и суђење за кривична дела организованог криминала. Када су у питању измене ЗОНДОСОВ, једна од најзначајнијих измена односила се на проширење надлежности Тужилаштва за организовани криминал и на кривична дела корупције, тероризма и финансирања тероризма и прање новца. Једна од најважнијих измена Законика о кривичном поступку је била редефинисање посебних доказних радњи, и то ангажовање прикривеног иследника и сведока сарадника, увођење аутоматског рачунарског претраживања података као посебне доказне радње која је тада први пут уведена. Ради се о претраживању личних и са њима повезаних података, а којима располажу државни органи, локалне самоуправе, привредни субјекти, јавна предузећа и сл. Када је у питању ангажовање сведока сарадника измене су се односиле на висину казни тј. да ће се истом утврдити минимална запрећена казна за кривично дело које је учинио, а да ће му затим бити изречена казна умањена за половину од утврђене. Поред тога новина је и то да се као сведок сарадник може ангажовати и већ осуђено лице.

Поред тога, значајан напредак у борби против организованог и привредног криминала је и усвајање Закона о одузимању имовине проистекле из кривичних дела који је почео са применом 1.марта 2009. године. Институционални оквир за борбу против организованог и привредног криминала заокружен је формирањем две целине, једне у оквиру МУП-а која спроводи финансијске истраге којима се открива имовина стечена криминалним радњама, а друга је Дирекција за управљање одузетом имовином која делује у оквиру Министарства правде. Закон се примењује за кривична дела везана за организовани криминал, злоупотребу службеног положаја, кривична дела привредног криминала, међународна кривична дела, дистрибуцију опојних дрога и сл. Имовина се привремено одузима код постојања основа сумње да је стечена кривичним делом, док би трајно одузимање имовине уследило након доношења правоснажне пресуде да је стечена на тај начин.

Имајући у виду последице транзиционог процеса у Републици Србији и све већи пораст стопе криминалитета, један од првих услова приближавања Србије Европској Унији био је усвајање стратешког плана борбе против организованог криминала. Почетни корак који је требало начинити у борби против организованог и привредног

криминала након петооктобарских промена било је уважање Националне стратегије за борбу против организованог криминала, што је и учињено 29. марта 2009. године када је Влада усвојила исту, а шест месеци касније усвојен је и Акциони план за спровођење Стратегије.

2. ИНДИЦИЈАЛНИ МЕТОД ОТКРИВАЊА И РАЗЈАШЊАВАЊА КРИВИЧНИХ ДЕЛА ПРИВРЕДНОГ И ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА

Откривање привредних деликата и њихових извршилаца је динамичан и комплексан процес, који захтева познавање актуелних привредних, економских и друштвених токова, специфичности привредног криминала, криминогених фактора који доприносе настанку привредног криминалитета, као и начин њиховог извршења и обично започиње добијањем почетних (индицијалних) основа сумње о извршењу кривичног дела и његовом починиоцу.

Водинелић основе сумње (индиције) дефинише као "чињенице које указују на постојање кривичног дела и на ближу или даљу везу између тог дела и неког лица, на основу којих се може са мањом ли већом вероватноћом закључити да ли је кривично дело извршено или није, каква је веза између одређеног (одређених) лица и кривичног дела, као и на друге околности битне за разјашњавање кривичне ствари".⁴² Можемо рећи да су то чињенице које говоре да се нешто десило, али тек треба утврдити да ли је догађај кривично дело, дисциплински преступ или привредни преступ. Утврђивање да постоје основи сумње који наговештавају постојање кривичног дела има последице за полицију и друге органе, јер налаже да се ступи у акцију како би се утврдило да ли је заиста у питању кривично дело и ко је учинилац.

До почетних оперативни сазнања о припремању или извршењу привредних деликата долази се на више начина. Међутим, у криминалистичкој теорији и пракси најчешће се издвајају следеће⁴³:

- а) сазнање за постојање кривичног дела путем самоиницијативне оперативне делатности органа унутрашњих послова;
- б) обавештење од грађана;
- с) пријаве разних организација, институција, установа, предузећа и сл.;
- д) пријаве инспекцијских и других служби;

⁴² Водинелић В., *Криминалистика-откривање и доказивање*, Факултет за безбедност, Скопље, 1985.;

⁴³ Ничевић М., Ивановић А., *Начини сазнања за постојање кривичних дела привредног криминалитета*, Економски изазови, Нови Пазар, 2012., Интернет: http://www.academia.edu/3601917/NACINI_SAZNANJA_ZA_POSTOJANJE_KRIVICNIH_DELA_PRIVREDNOG_KRIMINALITETA;

- е) пријаве сведока;
- ф) анонимне пријаве;
- г) путем сарадничке мреже;
- h) путем јавног поговарања;
- i) сазнање из средстава масовних комуникација;
- ј) коришћењем легалних извора и сл.

Успешан, организован и ефикасан рад на откривању, сузбијању и спречавању привредног криминалитета захтева правовремену обавештеност криминалистичких органа. Међутим, наведени начини сазнања само указују да је одређено лице или више њих учинило кривично дело за које се гони по службеној дужности, што није довољно за подношење кривичне пријаве и покретање кривичног поступка. Наиме, почетни подаци указују на могућност да је извршено кривично дело за које се гони по службеној дужности, али се не располаже подацима о његовом извршиоцу.

Тек након сазнања да постоје основе сумње да је извршено неко кривично дело тужилац наређује спровођење предистражног поступка.⁴⁴ Да би се на основу основа сумње утврдио одређен степен вероватноће података у предистражном поступку потребно је предузети одређене оперативно-тактичке мере и радње које имају за циљ⁴⁵:

- да се разјасни чињенично стање;
- да се, уколико је вероватно да је учињено кривично дело, открије учинилац и спречи његово бекство и сакривање;
- да се открију и обезбеде трагови кривичног дела и предмети који могу послужити као доказ;
- да се прикупе сва обавештења која би могла бити од користи за успешно вођење кривичног поступка.

Предистражним поступком руководи јавни тужилац и сви органи који учествују у предистражном поступку дужни су да о свакој предузетој радњи у циљу откривања кривичног дела или проналажења осумњиченог обавесте јавног тужиоца. Поред тога,

⁴⁴ Предистражни поступак представља делатност овлашћених субјеката, коју они предузимају увек када постоје основи сумње да је учињено кривично дело за које се гони по службеној дужности, са циљем да расветле кривични догађај до одређеног степена, како би се од стране надлежног органа донела одлука о томе хоће ли се покренути кривични поступак или не., *Законик о кривичном поступку Службени гласник Републике Србије, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013 и 45/2013*;

⁴⁵ Петровић А., *Криминалистичка методика*, Виша школа унутрашњих послова, Београд, 1981., стр.322;

полиција и други органи надлежни за откривање кривичних дела дужни су да поступе по захтеву јавног тужиоца (члан 44. ЗКП РС)⁴⁶.

У циљу проверавања почетних података и извршења наведених задатака, у предистражном поступку полиција може да тражи потребна обавештења од грађана, да изврши потребан преглед превозних средстава, путника и пртљага, да за неопходно потребно време, а најдуже за осам часова ограничи кретање на одређеном простору, да предузме неопходне мере у вези са утврђивањем истоветности лица и предмета, да распише потрагу за лицима и предметима за којима се трага, да у присуству одговорног лица прегледа одређене објекте и просторије државних органа, предузећа, радњи и других правних лица, оствари увид у њихову документацију и да је по потреби одузме, да предузме друге мере и радње (члан 286.став 2. Закона о кривичном поступку).

Основни циљ предистражних радњи је да се од чињница које су установљене с мањим степеном вероватноће (основе сумње) кроз спровођење истраге и предузимање радњи доказивања добију чињенице са већим степеном вероватноће (основана сумња). Наш Закон о кривичном поступку основану сумњу дефинише као "скуп чињеница које непосредно указују да је одређено лице учинилац кривичног дела".⁴⁷

Пре или непосредно после прве доказне радње коју су предузели јавни тужилац или полиција у предистражном поступку, а најкасније у року од 30 дана од дана када је јавни тужилац обавештен о првој доказној радњи коју је полиција предузела, надлежни јавни тужилац доноси одлуку о покретању истраге (члан 296. ЗКП РС).

Током истраге кривичнопроцесни органи могу примењивати доказне радње које се односе на саслушање окривљеног, испитивање сведока, вештачење, увиђај, реконструкција догађаја, исправа, узимање узорка, провера рачуна и сумњивих трансакција, привремено одузимање предмета, претресање, као и посебне доказне радње из надлежности Врховног Касационог суда, као што су мере тајни надзор комуникација, тајно праћење и снимање, симуловани послови, рачунарско претраживање података, контролисана испорука, прикривени иследник. Њихову примену одобрава судија за претходни поступак на основу предлога тужиоца у коме мора бити образложена стварна потреба за истима.

Циљ вођења истраге тј. оптужења је прикупљање доказа и података потребних за доношење одлуке да ли ће се подићи оптужница или обуставити поступак, затим доказа потребних за утврђивање идентитета починиоца кривичног дела, као и доказа за које постоји опасност да се не могу поново извести на главном претресу или би њихово

⁴⁶ Законик о кривичном поступку, Службени гласник Републике Србије, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013 и 45/2013;

⁴⁷ Члан 2. Законика о кривичном поступку, Службени гласник Републике Србије, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013 и 45/2013;

извођење било отежано, као и других доказа од значаја за поступак. На основу прикупљених доказа потребно је доћи до потпуне извесности тј. утврђивања истине⁴⁸.

Јавни тужилац подиже оптужницу када постоји оправдана сумња⁴⁹ да је одређено лице починилац кривичног дела, и то у року од 15 дана од дана када је завршена истрага. У нарочито сложеним предметима овај рок се може на основу одобрења непосредно вишег јавног тужиоца продужити за још 30 дана (члан 331. ЗКП РС).

Примена индицијалног метода у разјашњавању и доказивању кривичних дела привредног и организованог криминала захтева тимски рад и сарадњу свих органа гоњења и кривичнопроцесних органа, при чему руководећу улогу има надлежни тужилац. Стога ћемо у наставку рада опширније указати на место, улогу и значај појединих институција и органа за борбу против привредног и организованог криминала и анализирати правни оквир који регулише њихов делокруг рада.

3. УЛОГА, НАДЛЕЖНОСТ И ОВЛАШЋЕЊА ПОЈЕДИНИХ ИНСТИТУЦИЈА ЗА БОРБУ ПРОТИВ ПРИВРЕДНОГ И ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА

Борба против привредног криминала је дуготрајан и комплексан процес који захтева најпре дефинисање и примену ефикасних мера у борби против његових појавних облика, а затим формирање независних, ефикасних и непристрасних правосудних институција. С тога, један од примарних задатака у борби против привредног криминала треба да буде њихово континуирано јачање и развој.

Поред тога, општеприхваћено је мишљење да се ефикасана борба против привредног криминала не може водити без адекватног законског механизма који омогућава стриктну контролу сумњивих новчаних трансакција, ефикасно одузимање противправно стечене имовине, контролу пореских обавеза, транспарентност у трошењу буџетских средстава и сл.

Стога ћемо у наставку рада дати кратак осврт на најзначајније државне институције и органе, као и одговарајуће нормативно-правне оквире који регулишу њихово функционисање, а који сходно законски дефинисаним надлежностима, овлашћењима, правима и обавезама имају кључну улогу у сузбијању ове негативне појаве.

⁴⁸ Извесност је закључак о несумњивом постојању или непостојању чињеница, заснован на објективним мерилима расуђивања, члан 2. *Законика о кривичном поступку*, Службени гласник РС, број 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013 и 45/2013;

⁴⁹ Оправдана сумња је скуп чињеница које непосредно поткрепљују основану сумњу и оправдавају подизање оптужбе, *Исто*;

3.1. Служба за борбу против организованог криминала

Један од кључних момената у борби против организованог криминала било је усвајање Конвенције Уједињених Нација о транснационалном организованом криминалу са допунским протоколима.

Резултат приступања Републике Србије овој Конвенцији било је, поред значајних законских измена у законодавству Републике Србије, и формирање специјализованих државних - правосудних и полицијских органа за борбу против организованог криминала. **Управа за борбу против организованог криминала (УБПОК)** основана је 1. октобра 2001. године и у свом саставу имала је одељење за истраге у области финансијског криминала и других, класичних облика криминалитета, као и јединице логистичке подршке у истрагама (прикупљање обавештајних података, полицијска опсервација...).

Децембра 2005. године УБПОК је припојен Управи криминалистичке полиције, преименован у **Службу за борбу против организованог криминала**, задржавши само оперативне истражне јединице, док су логистичке службе издвојене и стављене у функцију Управе криминалистичке полиције. Због новијих тенденција у кретању и развоју криминала формиране су нове организационе јединице, Одељење за борбу против високотехнолошког криминала (2007. године) и Јединица за финансијске истраге (2009. године).

Служба се бави сузбијањем свих до сада уочених облика организованог криминала: кријумчарење наркотика, оружја и експлозива, трговина људима и илегалне миграције, међународно кријумчарење крадених моторних возила, отмице, изнуде, прање новца, корупција, фалсификовање новчаница, преваре са платним картицама, високотехнолошки криминал тј. кривична дела у вези злоупотреба рачунарских система, злоупотреба и кршења права интелектуалне својине⁵⁰.

У својим истрагама Служба за борбу против организованог криминала у свом раду блиско сарађује са Тужилаштвом за организовани криминал и Посебним одељењем за организовани криминал Вишег суда у Београду, под чијом координацијом и поступа у складу са својим полицијским овлашћењима. СБПОК сарађује и са другим државним органима Републике Србије, али и са сродним страним полицијским службама (ИНТЕРПОЛ, ЕУРОПОЛ).

Служба поступа по захтевима тужиоца, у складу са законом. Законом о организацији и надлежностима државних органа у сузбијању организованог криминала,

⁵⁰ http://www.mup.gov.rs/cms_cir/UKP.nsf/sbpok.h ;

корупције и других посебно тешких кривичних дела (члан 11.), дефинисано је да су сви државни органи и организације дужни да на захтев Службе или Тужиоца⁵¹:

- 1) без одлагања омогуће употребу сваког техничког средства којим располажу;
- 2) обезбеде благовремено одазивање сваког свог припадника, односно запосленог, укључујући и старешине органа или организације, ради давања обавештења и саслушања, односно испитивања у својству осумњиченог или сведока;
- 3) без одлагања предају Служби или Тужиоцу свако писмено или други доказ који поседују, или на други начин саопште информације које могу да помогну у расветљавању кривичних дела.

3.2. Управа за спречавање прања новца

Управа за спречавање прања новца је као орган управе у саставу Министарства финансија први пут формирана Законом о спречавању прања новца („Службени гласник РС“, бр. 101/05) који је ступио на снагу 10. децембра 2005. године, када је и добила статус правног лица и стекла независност.

Повезивање проблематике прања новца са финансирањем тероризма извршено је доношењем Закона о спречавању прања новца и финансирања тероризма који се примењује од 18. марта 2009. године и прописује обавезу утврђивања идентитета клијената приликом отварања пословних рачуна и вршења трансакција. Такође, захтева се и утврђивање идентитета стварног власника клијента, лица које контролише клијента, лица које утиче на доношење одлуке у клијенту, као и лица које је власник 25 % акција или удела у правном лицу. Такође, новим законом ограничено је готовинско плаћање роба и услуга на 15.000 евра приликом исплата новца. Прописана је обавеза свим лицима која прелазе државну границу, а са собом носе физички преносива средства преко 10.000 евра, да то пријаве царинским органима при чему су дужни да попуне формулар у коме ће одговорити на питања које се односе на износ, порекло и намену тог новца.⁵²

⁵¹ Закон о организацији и надлежностима државних органа у борби против организованог криминала и корупције, Службени гласник РС бр. 42/2002, 27/2003, 39/2003, 67/2003, 29/2004, 58/2004 – др. закон, 45/2005, 61/2005, 72/2009, 72/2011 – др. закон, 101/2011 – др. закон и 32/2013;

⁵² Закон о спречавању прања новца и финансирања тероризма, Службени гласник Р.Србије, број 20/09, 72/09, 91/10 ;

Управа за спречавање прања новца је финансијско-обавештајна служба Републике Србије. У складу са Законом о спречавању прања новца и финансирања тероризма Управа обавља финансијско-информационе послове: прикупља податке о трансакцијама и лицима, прикупља информације и документацију од обвезника и других државних органа, врши аналитичку обраду примљених података, а у случају да у вези са неким лицем или трансакцијом постоји сумња да се ради о прању новца или финансирању тероризма, такве информације прослеђује надлежним државним органима (Пореској управи, Министарству унутрашњих послова, Девизном инспекторату, тужилаштвима, судовима и другим надлежним органима) ради предузимања радњи и мера из њихове надлежности.

Законом о спречавању прања новца и финансирања тероризма дефинисан је круг обвезника (банке, осигуравајућа друштва, овлашћени мењачи, рачуновође, ревизори, порески саветници...), који имају обавезу да спроводе радње и мере прописане тим законом, а у циљу спречавања прања новца. У случају сумње да се ради о прању новца или финансирању тероризма, наведени обвезници дужни су да Управи за спречавање прања новца доставе податке о трансакцији, или о лицу које врши ту трансакцију. Управа даље анализира достављене податке и ако утврди да у конкретном случају постоји сумња да се ради о прању новца или о финансирању тероризма, предмет прослеђује надлежним органима: најчешће тужилаштву и полицији.

Уколико се за неке трансакције основано сумња да се ради о прању новца или финансирању тероризма, директор Управе може издати налог за њено привремено обустављање, при чему се надлежни органи обавештавају у циљу предузимања мера из њихове надлежности. Ово овлашћење је временски ограничено на 72 сата, а ако завршетак рока пада у нерадне дане, може се продужити још за 48 сати. Још једно значајно овлашћење Управе за спречавање прања новца је законска могућност праћења финансијског пословања одређеног лица ако постоји сумња да пере новац или да финансира тероризам. И ово овлашћење је временски ограничено на три месеца, али се може продужити на максимум шест месеци.

Од децембра 2010. године, изменама Закона о спречавању прања новца и финансирања тероризма, Управа је добила надлежност у инспекцијском надзору одређених обвезника: ревизора, рачуновођа, предузетника и правних лица који се баве факторингом или форфетингом, пореских саветника и др.

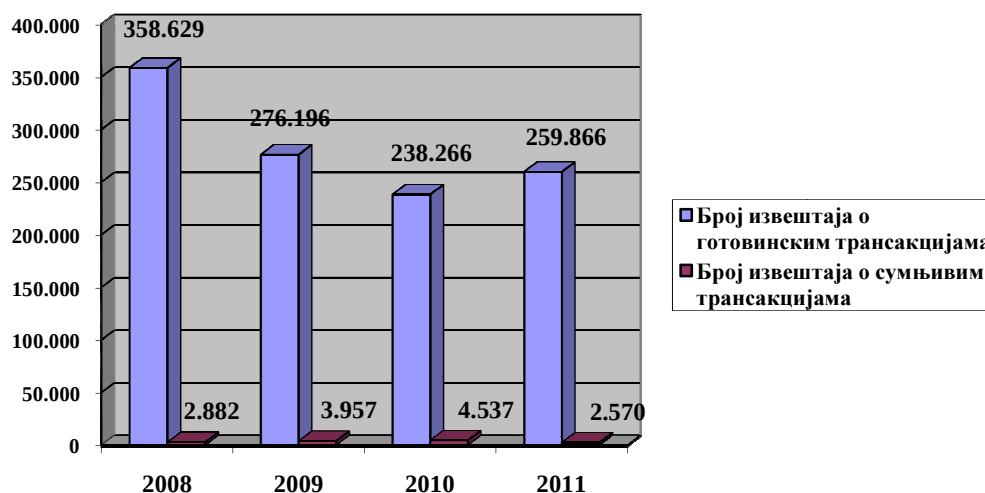
Међутим, можемо рећи да целокупан систем за спречавање прања новца осим Управе за спречавање прања новца обухвата:

- Обвезнике, који су дужни да примењују прописе за спречавање прања новца (банке, осигуравајућа друштва, ревизори...), чији је циљ стварање неповољне климе за прање новца у једној држави;

- Надлежни надзорни органи (Народна банка Србије, Комисија за хартије од вредности, Девизни инспекторат, Управа за спречавање прања новца, Министарство трговине и услуга...), који контролишу примену прописа о спречавању прања новца и финансирања тероризма код обвезника, те на тај начин осигуравају правилну примену прописа и функционисање система у овом делу;
- Полиција, тужилаштво и судови који чине репресивни део система за спречавање прања новца, тако што гоне, кажњавају или евентуално одузимају имовину учиниоцима кривичног дела прања новца.

Један од најчешћих начина отпочињања поступка у Управи за спречавање прања новца је пријава сумњивих трансакција. У току 2011. године Управи за спречавање прања новца достављено је укупно 2.570 извештаја о трансакцијама или лицима за које постоји основ сумње да се ради о прању новца. Највећи број је у току 2011. године достављен од стране банака, па затим од стране обвезника који се баве пружањем услуга поштанског саобраћаја и од брокера.⁵³ У односу на 2010. годину, број пријављених сумњивих трансакција је знатно мањи (у току 2010. године достављено је 4.537 извештај).⁵⁴

Дијаграм број 7. - Графички приказ односа броја извештаја о готовинским и сумњивим трансакцијама за период 2008.-2011. године

Извор: Извештај о раду Управе за спречавање прања новца за 2011. годину, Интернет: http://www.apml.gov.rs/REPOSITORY/86_izvestaj-o-radu-uprave-za-sprecavanje-pranja-novca-za-2011.pdf

⁵³ Извештај о раду Управе за спречавање прања новца за 2011. годину, Интернет: http://www.apml.gov.rs/REPOSITORY/86_izvestaj-o-radu-uprave-za-sprecavanje-pranja-novca-za-2011.pdf;

⁵⁴ Извештај о раду Управе за спречавање прања новца за 2010. годину, Интернет: http://www.apml.gov.rs/REPOSITORY/86_izvestaj-o-radu-uprave-za-sprecavanje-pranja-novca-za-2010.pdf;

Други начин за покретање поступка у Управи је анализом пријављених готовинских трансакција, односно трансакција које су у износу од 15.000 евра или више. Наиме, обвезници достављају податке о таквим трансакцијама, без обзира на то што не постоји основ сумње на прање новца. Анализом базе података готовинских трансакција, уоче се везе које могу довести до података који сами, или у вези са другим подацима, доводе до отварања предмета за који постоји основ сумње да се пере новац.

Трећи начин отпочињања поступка у Управи се дешава када Управа, по службеној дужности, на основу сопствених сазнања, претраживањем базе података од стране аналитичара уочи повезаности одређених лица и трансакција и дође до чињеница које могу бити у вези са прањем новца или финансирањем тероризма.

На крају, државни органи, који су одређени чланом 58. Закона (суд, тужилаштва, полиција, Безбедносно-информативна агенција, Војнобезбедносна агенција и др.) могу упутити Управи писану и образложену иницијативу за покретање поступка.

3.3. Пореска полиција

Пореска полиција као сектор у оквиру Пореске управе обавља послове који се односе на откривање пореских кривичних дела и њихових извршилаца и у вези са тим предузима законом прописане мере.

Према Закону о пореском поступку и пореској администрацији под пореским кривичним делом подразумевају се "кривична дела која за могућу последицу имају потпуно или делимично избегавање плаћања пореза, сачињавање или подношење фалсификованог документа значајног за опорезивање, угрожавање наплате пореза, недозвољен промет акцизних производа и друге незаконите радње"⁵⁵.

Уколико порески инспектор приликом вршења пореске контроле установи чињенице и околности које указују да постоје основи сумње да је извршено пореско кривично дело, дужан је да извештај и доказе достави надлежном руководиоцу Пореске управе, који извештаје и доказе прослеђује Пореској полицији. У циљу откривања пореских кривичних дела и њихових извршилаца Пореска полиција у предистражном поступку поступа као орган унутрашњих послова, при чему је овлашћена да у складу са законом предузима све потражне радње осим ограничења кретања. Односно, уколико порески инспектор установи да постоје основе сумње да је извршено кривично дело из неке друге области, или за које Пореска управа није надлежна, иста подноси кривичну пријаву надлежном органу.

⁵⁵ Закон о пореском поступку и пореској администрацији, Службени гласник РС, бр. 80/02, 84/02, 23/03, 70/03, 55/04, 61/05, 85/05, 62/06, 61/07, 20/09, 72/09, 53/10, 101/11, 2/12, 93/12, 47/13;

У откривању пореских кривичних дела остварује се сарадња Пореске полиције и Министарства унутрашњих послова која се огледа у правовременом уступању података, информација и документације од значаја за откривање пореских кривичних дела и њихових починилаца, заједничким акцијама, предузимању истражно-потражних радњи, саслушању осумњиченог.

У току 2012. године Пореска полиција поднела је 1.524 кривичне пријаве против 2.198 лица која су покушала да избегну плаћање пореза у укупном износу 12,1 милијарди динара. Поред тога откривено је и противправно присвајање имовине у вредности од 3,5 милијарде динара⁵⁶.

Према подацима Пореске полиције највише избегавања плаћања пореза постоји код пореза на додату вредност (75%). Један од најчешћих начина избегавања плаћања пореза на додату вредност је оснивање фантомских или перачких предузећа. У 2012. години откривено је 50 таквих предузећа, а поднето је 42 кривичне пријаве против одговорних лица. На овај начин покушано је прикривање 1,69 милијарди динара пореза.⁵⁷

За период од 2003.-2009. године Пореска полиција поднела је 9.271 кривичну пријаву против 11.850 лица за утају пореза у вредности од 83,5 милијарди динара⁵⁸. Акценат у раду пореске полиције је откривање најтежих облика пореског криминалитета који се огледају у организованим криминалним активностима које за последицу могу имати велике штете по буџет Републике Србије. Ово се најчешће односи на порез на додату вредност обзиром да је са једне стране, најугроженији облик пореза у односу на криминалну делатност, а са друге стране то је један од најиздашнијих облика пореза у односу на држави буџет. Од јануара 2005. године, када је уведен овај облик пореза до краја 2009. године избегавањем плаћања ПДВ-а држава је оштећена за око 22,9 милијарди динара.⁵⁹ Поред пореза на додату вредност, према подацима Пореске полиције најчешће, али и највеће пореске утаје, су у областима прерађивачке индустрије, трговине дериватим нафте, грађевинарства, промета грађевинског материјала, алкохолних пића и здравствених услуга у приватном сектору.

3.4. Управа царина

Управа царина као извршни орган Владе Србије у саставу Министарства финансија је важна карика међународне трговине. Исто тако, значајна је и њена улога у

⁵⁶ <http://www.pravniportal.rs/index.php?id=4189&cat=152;>

⁵⁷ Исто;

⁵⁸ [http://www.politika.rs/rubrike/vesti-dana/PDV--najslabija-tachka-poreskog-sistema.lt.html;](http://www.politika.rs/rubrike/vesti-dana/PDV--najslabija-tachka-poreskog-sistema.lt.html)

⁵⁹ Исто;

безбедносном систему сваке државе, као сегмент система безбедности у оквиру борбе против међународног тероризма и транснационалног криминала.

Управа царина преко својих организационих целина – царинарница (у оквиру којих су као уже организационе јединице формиране царинске испоставе и царински реферати) "спроводи царински поступак у путничком и робном промету, царинење робе, продају царинске робе, обрачун, наплату и принудну наплату царинских дажбина, сузбијање нелегалног увоза, и у вези са тим, обезбеђује правилну и једнообразну примену прописа из свог делокруга рада, спроводи превентивну и накнадну контролу, контролише рад царинарница, спроводи другостепени царинско-управни поступак, врши координацију рада, сузбија кријумчарење и спроводи царинске истраге у циљу откривања царинских прекршаја, привредних преступа и кривичних дела, као и контролу уношења и изношења динарских и девизних средстава у међународном путничком и пограничном промету са иностранством"⁶⁰.

Улога царинских органа у сузбијању привредног и организованог криминала окончава се њиховим откривањем и пријављивањем кривичног дела и починиоца надлежном тужилаштву.

Управа царина је у току 2012.године пријавила више од 7.000 прекршаја, одузела робу у вредности која премашује милијарду динара и привремено одузела више од 3 милиона евра због девизних прекршаја. У току 2011. године одузето је 1.200.000 непријављених долара и 1.800.000 непријављених евра у складу са прописима који се односе на спречавање прања новца, где је лимитирана сума за пренос преко границе 10.000 евра. Заплењено је преко 80 килограма наркотика, а укупан број прекршаја је био 8.404.⁶¹

Један од значајних улога Управе царина и њених органа је и спречавање шверца и кријумчарења робе преко граница. Од 2011. године примећен је тренд раста кријумчарења злата чија цена на светском тржишту расте, као и цена цигарета. Према подацима Одељења за сузбијање кријумчарења Управе царина само у 2012. години заплењено је 13 килограма злата које је на српском тржишту могло да достигне вредност од око 350.000 евра. Поред тога, спречен је покушај шверца 34,4 килограма сребра. Међутим предмет кријумчарења су и наркотици, цигарете и друга роба. У 2012.години Управа царине спречила је кријумчарење 160 килограма различитих наркотика и више од 112 милиона комада цигарета. У току 2011. године царински службеници су успели да заплене преко 90 килограма злата, као и 18.215.000 комада шверцованих цигарета.

⁶⁰ Управа царина, Интернет: <http://www.upravacarina.rs;>

⁶¹ [http://www.bezbednost.org/upload/document/carinik_br__186_%28jan-feb_2012%29.pdf;](http://www.bezbednost.org/upload/document/carinik_br__186_%28jan-feb_2012%29.pdf)

3.5. Специјално тужилаштво

Закон о организацији и надлежностима државних органа на сузбијању организованог – ЗОНДОСОК, дефинише да је за поступање по предметима кривичних дела организованог криминала надлежно Окружно јавно тужилаштво у Београду, у оквиру којег се образује Посебно одељење за сузбијање организованог криминала (Специјално тужилаштво), на које се примењује закон који уређује јавно тужилаштво, осим ако ЗОНДОСОК није регулисао другачије. Даље, наведени закон регулише да Специјални тужилац у преткривичном и кривичном процесу има сва овлашћења, права и обавезе као и јавни тужилац. Уколико Специјални тужилац у току вођења неког предмета дође до сазнања да се ради о кривичном делу организованог криминала, у писменој форми се обраћа Републичком јавном тужиоцу за пренос надлежности за поступање у датом предмету.

Законом о кривичном поступку уређен је однос јавног тј. специјалног тужиоца и полиције у редовном кривичном поступку (главе IV- Јавни тужилац, XV – Предистражни поступак којом су дефинисана овлашћења органа предистражног поступка). Ако полиција у предистражном поступку дође до сазнања да се припрема или да је учињено кривично дело организованог криминала, дужна је да о томе одмах обавести Службу за борбу против организованог криминала и Тужиоца.

Чланом 285. Законика о кривичном поступку регулисано је да Јавни тј. Специјални тужилац руководи предистражним поступком, а сви органи који учествују у предистражном поступку дужни су да поступају по сваком захтеву јавног тужиоца и да о свакој предузетој радњи обавесте тужиоца.

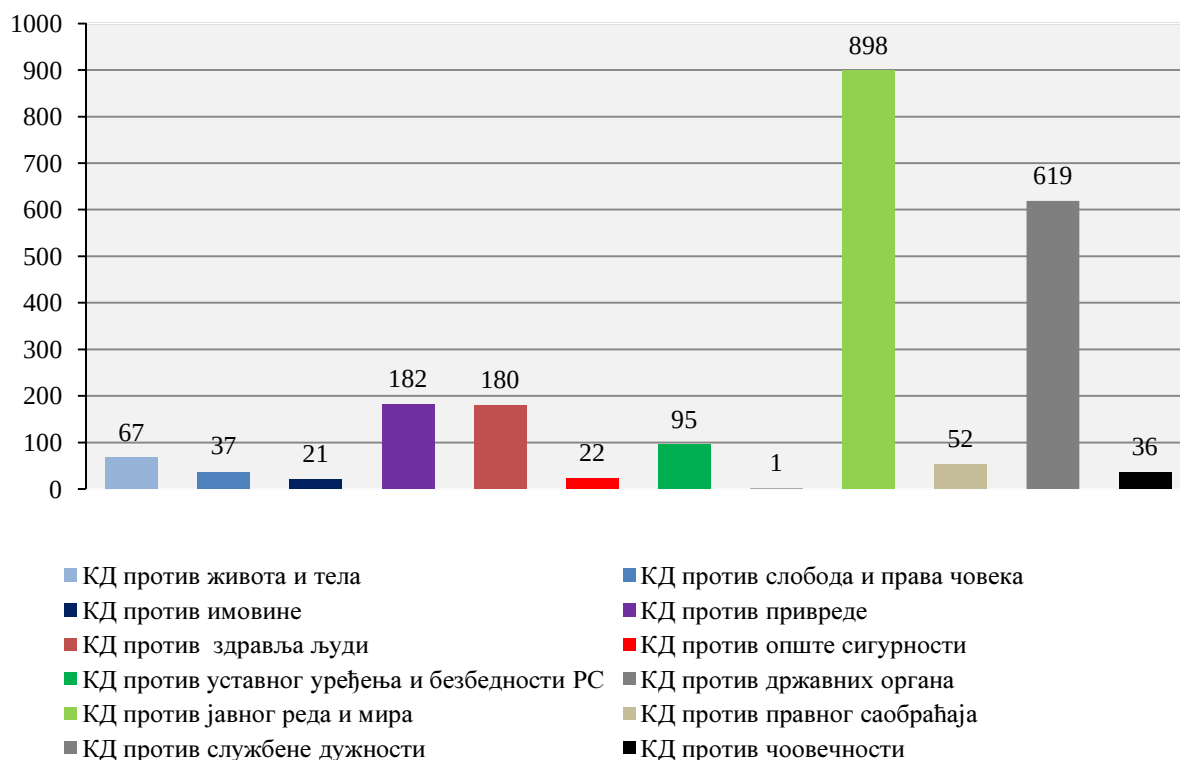
Исто тако, Служба за сузбијање организованог криминала дужна је да о свакој радњи коју предузме у предистражном поступку за дела организованог криминала обавести Специјално тужилаштво, као и да поступи по захтевима истог. Међутим, Служба као организациона јединица Министарства унутрашњих послова није стриктно потчињена Специјалном тужилаштву, тако да Специјални тужилац нема овлашћења над Службом, осим везаних за предистражни поступак и давање мишљења о кандидату за руководиоца Службе.

У периоду од 2003.-2009. године Специјално тужилаштво је покренуло поступке против 1.068 лица за 24.100 кривичних дела у 102 кривична предмета⁶². Анализирајући укупне поступке долази се до податка да их је највише због кривичних дела против јавног реда и мира (898) јер је злочиначко удруживање основно кривично дело за незаконите активности и стицање имовинске користи (Дијаграм бр.8). Велики број кривичних дела

⁶² Специјално тужилаштво за организовани криминал-првих шест година, Београд, 2009., Интернет: <http://www.osce.org/sr/serbia/37863>;

покренут је за кривична дела против службене дужности (619), следе кривична дела против имовине (221), против привреде (182) и против здравља људи (180), као типичних дела организованог криминала. Напред наведена кривична дела чине половину од укупног броја процесуираних кривичних дела организованог криминала.

Дијаграм број 8. – Покренути поступци у Специјалном тужилаштву за кривична дела организованог криминала за период 2003.-2009. године

Извор: Специјално тужилаштво за организовани криминал-првих шест година, Београд, 2009., Интернет: <http://www.osce.org/sr/serbia/37863>;

Када су у питању поступци које је водило Специјално тужилаштво за кривична дела против привреде, може се закључити да је присутан тренд њиховог раста (Табела број 6.), нарочито код кривичних дела фалсификовања и злоупотребе платних картица и прање новца јер пре 2008. године ова кривична дела нису била ни једном процесуирана од стране Специјалног тужилаштва. Поступак који је покренут 2008. године против 13 лица која су злоупотребљавала платне картице ради стицања имовинске користи представља увођење Специјалног тужилаштва у борбу против високотехнолошког криминала.

Табела бр. 6. – Број поступака који је вођен у Специјалном тужилаштву по годинама за поједина кривична дела привредног криминала

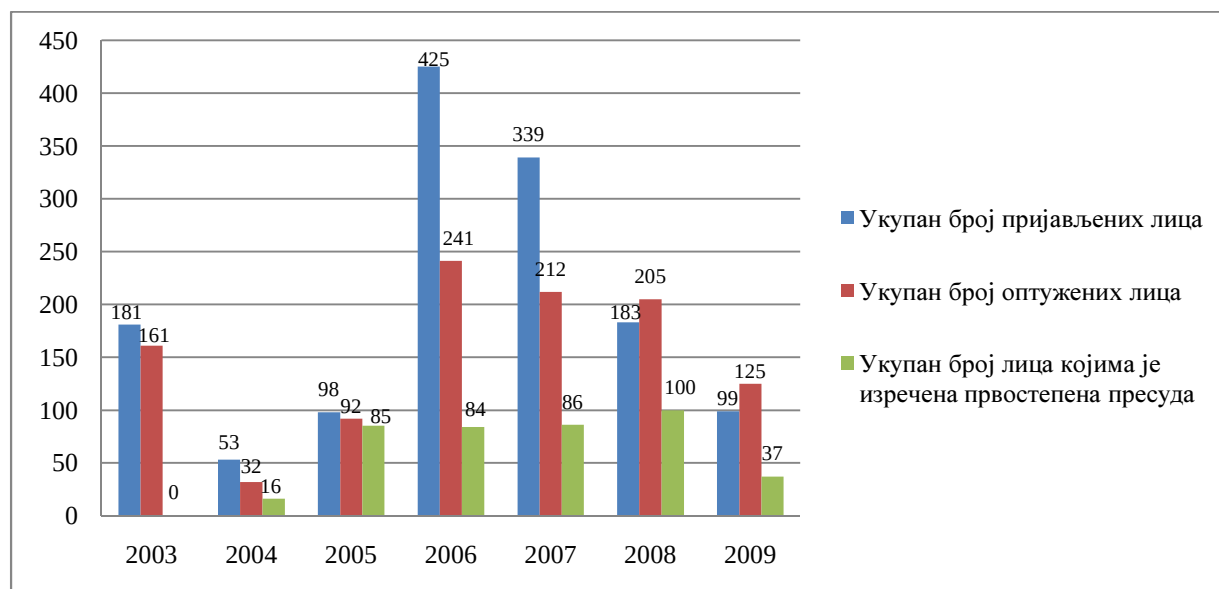
КД против привреде	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	УКУПНО
Фалсификовање новца	-	-	14	-	-	-	13	17
Фалсификовање и злоупотреба платних картица	-	-	-	-	-	13	-	13
Фалс. знакова за вредност	-	-	-	35	9	-	-	42
Прављење средстава за фалс.	-	-	7	-	-	-	-	7
Пореска утаја	-	-	-	5	12	5	-	22
Кријумчарење	-	-	-	-	19	31	-	50
Прање новца	-	-	-	1	7	8	-	17
Недозвољена трговина	-	-	1	-	-	-	-	1
Злоупотреба овлашћења привреди	-	-	-	-	3	-	-	3
Злоупотреба службеног положаја	1	-	2	211	155	73	23	465
УКУПНО	1	-	24	252	205	130	36	637

Извор: Специјално тужилаштво за организовани криминал-првих шест година, Београд, 2009., Интернет: <http://www.osce.org/sr/serbia/37863>

До 2006. године пред Специјалним тужилаштвом покретани су поступци спорадично за по једно кривично дело против службене дужности. Радило се, пре свега, о кривичним делима злоупотреба службеног положаја, непријављивање кривичног дела, давање лажног исказа и сл. Међутим, од 2006. године бележи се нагли пораст поступака за ову групу кривичних дела, а најзаступљенија су била следећа четири: злоупотреба службеног положаја, примање мита, давање мита и кршење закона од стране судија и тужилаца.

Када је у питању укупан број пријављених, оптужених и лица којима је изречена првостепена пресуда од стране Специјалног тужилаштва, можемо рећи да постоје бројне осцилације. Ако имамо у виду период од 2003.-2009. године, највеће осцилације су у броју пријављених лица, што је нарочито изражено 2004., 2005. и 2006. године, када се број пријављених лица кретао од 53 у 2004. години до 425 у 2006. години (Дијаграм бр.9). Број пријављених лица у 2005. години готово је удвостручен, док је у наредној години забележено троструко повећање броја пријављених лица. Морамо имати у виду да нам подаци о броју пријављених лица пружају слику о раду и ефикасности органа откривања, али и односу органа откривања и гоњења.

Дијграм бр. 9 – Упоредни преглед броја пријављених, оптужених и процесуираних лица по годинама

Извор: Специјално тужилаштво за организовани криминал-првих шест година, Београд, 2009., Интернет: <http://www.osce.org/sr/serbia/37863>

Анализирајући податке о броју оптужених лица можемо закључити да је у последње три године анализаног периода забележена стабилизација (број оптужених се кретао од 125 до 212 лица).

Поред тога, приметан је знатно већи број пријављених у односу на оптужена лица. До највећег несклада између броја пријављених и оптужених лица дошло се 2006. године када је разлика износила 184 лица. Он је смањен у 2007. години, да би се тренд од 2008. године променио у корист броја оптужених лица. Ови подаци говоре да је дошло до унапређивања односа између органа откривања и гоњења, њихове боље сарадње, заједничког планирања и поступања у складу са одговарајућим законским пописима. У прилог стабилизације односа говоре и резултати Посебног одељења Окружног суда у Београду мерени бројем донетих првостепених пресуда, а које се крећу од 85 лица 2005. године до 100 лица у 2008. години.

3.6. Надлежност посебних судова

ЗОНДОСОК у члану 12. регулише да је за поступања у предметима кривичних дела организованог криминала као првостепени за територију Р.Србије надлежан Виши суд у Београду, док је за одлучивање у другом степену надлежан Апелациони суд у

Београду. Сукоб надлежности редовних судова по напред поменутих предметима решава Врховни касациони суд.

Наведеним законом (члан 13.) регулисано је да се у оквиру Вишег суда у Београду образује Посебно одељење за поступање по кривичним делима организованог криминала. Радом наведеног Одељења руководи председник Посебног одељења Вишег суда кога поставља председник Вишег суда из редова судија овог одељења. При томе председник Вишег суда у Београду мора имати најмање 10 година радног искуства у области кривичног права. Законом је регулисано и да судије у Посебном одељењу Вишег суда у Београду, на период од 6 година, распоређује Председник Вишег суда који уједно и ближе уређује рад Посебног одељења Окружног суда. Судије Посебног одељења морају имати најмање 8 година радног искуства у пословима кривичног права.

Чланом 14. ЗОНДОСОК регулисано је да се у оквиру Апелационог суда у Београду за поступање по предметима организованог криминала образује Посебно одељење Апелационог суда којим руководи Председник Посебног одељења Апелационог суда кога поставља председник Апелационог суда из реда судија распоређених на рад у Посебно одељење Апелационог суда, на период од 4 године. Председник Посебног одељења Апелационог суда мора имати најмање 12 година професионалног искуства у области кривичног права. Судије у Посебно одељење Апелационог суда распоређује председник Апелационог суда у Београду, на период од 6 година, уз њихову писмену сагласност, а исти морају имати најмање 10 година професионалног искуства у области кривичног права. Рад Посебног одељења Апелационог суда ближе уређује Председник Апелационог суда.

Поред тога, чланом 15. ЗОНДОСОК-а регулисано је да се за издржавање притвора одређеног у кривичном поступку за кривична дела организованог криминала образује Посебна притворска јединица у оквиру Окружног затвора у Београду.

3.7. Агенција за борбу против корупције

Народна Скупштина Републике Србије у октобру 2005. године ратификовала је Конвенцију УН против корупције чиме је преузела обавезу успостављања институције за спречавање корупције. Као део активности на испуњењу наведених обавеза усвојена је Национална стратегија за борбу против корупције у децембру 2005. године. Стратегија обухвата три кључна елемента:⁶³

- 1) ефикасну примену антикорупцијских прописа;

⁶³ Национална стратегија за борбу против корупције, Интернет : http://www.antikorupcija-savet.gov.rs/Storage/Global/Documents/zakoni_pdf/Nacionalna%20strategija%20za%20borbu%20protiv%20korupcije.pdf;

- 2) спречавање корупције смањивањем или елиминисањем могућности за корупцију;
- 3) подизање свести и обука јавности како би се обезбедила подршка за спровођење Стратегије.

Активности које је неопходно предузети у циљу примене Стратегије дефинисане су Акционим планом који је Влада усвојила у децембру 2006. године, док је институционални оквир значајно унапређен оснивањем Агенције за борбу против корупције и касније повећањем њених овлашћења у 2011. години, као и доношењем Закона о финансирању политичких активности.

Агенција за борбу против корупције је самосталан, независан државни орган, чија су обавезе, надлежности и овлашћења дефинисани Законом о Агенцији за борбу против корупције ("Сл. гласник РС", бр. 97/2008, 53/2010 и 66/2011) који је Скупштина Србије усвојила 23. октобра 2008. године, а који је почео да се примењује 01.01.2010. године. Овим Законом регулисано је оснивање, правни положај, надлежност, организација и начин рада Агенције за борбу против корупције, правила у вези са спречавањем сукоба интереса при вршењу јавних функција и пријављивањем имовине лица која врше јавне функције, поступак и одлучивање у случају повреде овог закона, увођење планова интегритета, као и друга питања од значаја за рад Агенције.

Њена основна сврха је, пре свега, превентивно деловање које се огледа у изради планова интегритета државних органа који треба да осигурају смањење и отклањање ризика за настанак и развој корупције. Такође, Агенција остварује сарадњу са другим органима јавне власти, цивилним сектором, медијима и јавношћу у циљу побољшања стања у овој области.

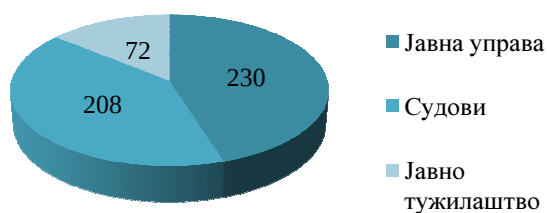
Превентивну улогу Агенција остварује надзирањем спровођења Националне стратегије за борбу против корупције, решавањем сукоба интереса, вођењем регистра функционера, њихове имовине и прихода, обављањем послова у складу са Законом којим је уређено финансирање политичких странака, спровођењем програма обуке о корупцији, давањем иницијативе за измену и доношење прописа у области борбе против корупције, сарадњом са другим државним органима, као и међународном сарадњом у области борбе против корупције, давањем смерница за израду планова интегритета у јавном и приватном сектору. Међутим, поред превентивне Агенција има и репресивну улогу, а која се огледа у покретању поступака и изрицању мера због повреде Закона.

Законом Агенцији нису дата истражна овлашћења, већ само функција контроле и превенције. Међутим, према Закону о агенцији "сви државни органи и организације, територијална аутономија и локална самоуправа, јавне службе и друга јавна лица са управним овлашћењима дужна су да у року од 15 дана доставе на захтев Агенције, сва

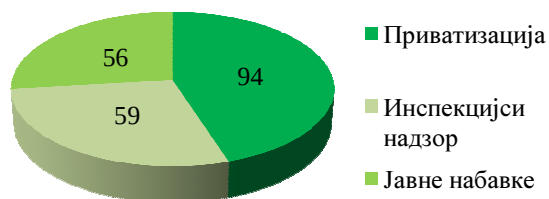
документа и информације потребне Агенцији за обављање послова из њене надлежности".⁶⁴ Када Агенција утврди да су прекршене одредбе овог закона, обавештава надлежан орган за покретање дисциплинског, прекршајног или кривичног поступка, у складу са законом.

Једна од надлежности која је Законом поверена Агенцији је и да поступа по представкама физичких и правних лица.⁶⁵ Анализом представки примљених у периоду 2010.-2012. године, установљено је да су грађани најчешће указивали на неправилности у раду органа управе и правосуђа (Дијаграм бр.10), затим у области приватизације, инспекцијског надзора и јавних набавки (Дијаграм бр.11).

Делатности органа
у којима је представки по
за период 2010.-
не

Број представки по
периоду 2010.-2012.
не

3.8. Безбедносно – информативна агенција

Безбедносно-информативна агенција (БИА) формирана је Законом о Безбедносно-информативној агенцији (Службени гласник РС, бр. 42/02 и 111/09), а који је ступио на снагу 27.07.2002. године, као посебна организација Владе Републике Србије.

Законом о Безбедносно – информативној агенцији дефинисано је да се иста бави "откривањем, праћењем, документовањем, спречавањем, сузбијањем и пресецањем делатности организација и лица усмерених на вршење организованог криминала и

⁶⁴ Закон о Агенцији за борбу против корупције, члан 25., Службени гласник РС, бр. 97/08, 53/10, 66/11-УС и 67/13-УС;

⁶⁵ Представка је документ у којем физичка и правна лица, на аргуменован начин, указују на коруптивна дела или износе своју сумњу да се у неком органу јавне власти дешавају неправилности које имају коруптиван карактер, (Закон о Агенцији за борбу против корупције, Службени гласник РС, бр. 97/08, 53/10, 66/11-УС и 67/13-УС);

кривичних дела са елементом иностраности, унутрашњег и међународног тероризма и најтежих облика кривичних дела против човечности и међународног права и против Уставом утврђеног поретка и безбедности Републике"⁶⁶.

У обављању послова из свог делокруга Агенција остварује сарадњу са другим надлежним државним органима и службама која се огледа у истраживању, прикупљању, обради и процени безбедносно-обавештајних података и сазнања од значаја за безбедност Републике Србије и информисање надлежних државних органа о тим подацима. Такође, Агенција остварује сарадњу са органима, организацијама и службама других држава и међународних организација, у складу са смерницама Владе Републике Србије и безбедносно-обавештајном политиком Републике Србије.

Агенција у обављању послова из своје надлежности примењује одговарајуће оперативне методе, мере и радње, као и одговарајућа оперативно-техничка средства којима се обезбеђује прикупљање података и обавештења, предузима друге потребне мере и радње на основу закона и прописа донетих у складу са законом (члан 9. Закона о БИА). Безбедносно - информативна агенција овлашћена је да примењује и посебне доказне радње дефинисане чланом 161.-187. Закона о кривичном поступку (Службени гласник РС, бр. 72/11,101/11 и 121/12) за кривична дела организованог криминала, корупције и других изузетно тешких кривичних дела. Овим Законом прописано је и овлашћење Агенције да на основу претходне писане и образложене наредбе судије за претходни поступак, а која се доноси на образложени предлог јавног тужиоца, у циљу спречавања, откривања и доказивања ових кривичних дела предузме следеће мере: тајни надзор комуникације, тајно праћење и снимање, симуловане послове, рачунарско претраживање података, прикривени иследник, контролисана испорука.

Подаци до којих БИА дође у свом раду имају сврху информисања надлежних државних органа и не могу се користити као доказни материјал у судском процесу, осим уколико наведене радње не примењује на основу предлога јавног тужиоца и одобрења судије за претходни поступак, када прикупљени материјал има доказну вредност у судском поступку.

3.9. Војнобезбедносна агенција

Војнобезбедносна агенција (ВБА) представља организацијску јединицу и стручни орган Министарства одбране, који је надлежан за безбедносну и контраобавештајну заштиту Министарства одбране и Војске Србије.

⁶⁶ Закон о Безбедносно-информативној агенцији, Службени гласник РС, бр. 42/02 и 111/09;

Чланом 6. Закона о ВБА и ВОА дефинисано је да је ВБА поред осталих контраобавештајних послова и задатака, између осталог надлежна и за откривање, истраживање и прикупљање доказа за кривична дела организованог криминала, кривично дело прање новца, као и кривична дела корупције (злоупотреба службеног положаја, трговина утицајем, примање мита и давање мита) и ако нису резултат деловања организоване криминалне групе унутар Министарства одбране (МО) и Војске Србије (ВС), затим за откривање, истраживање и прикупљање доказа за кривична дела којима се угрожавају тајни подаци и КД против безбедности рачунарских података када су усмерена против Министарства одбране и Војске Србије.

Ако су наведе активности усмерене према МО и ВС од стране лица која нису припадници ВС и запослени у МО, ВБА своје активности и мере на плану њиховог откривања, праћења и онемогућавања, односно истраживања и документовања предузима уз обавезну сарадњу са Безбедносно-информативном агенцијом или полицијом.

ВБА је овлашћена да тајно прикупља податке применом посебних поступака и мера (оперативни продор у организације, групе и институције, тајно прибављање и откуп докумената и предмета, тајни увид у евиденције података, тајно праћење и надзор лица на отвореном простору и јавним местима уз коришћење техничких средстава и сл. (члан 12. Закона о ВБА и ВОА). Прикупљање података применом посебних поступака и мера врши се превасходно у превентивне сврхе, односно са циљем да се предупредe претње усмерене према Министарству одбране и Војсци Србије и такви подаци не могу се користити као доказ у кривичном поступку. (члан 11. Закона о ВБА и ВОА)

Уколико прикупљени подаци указују на припремање или извршење КД за које се гони по службеној дужности, ВБА о основама сумње обавештава надлежно јавно тужилаштво (члан 18. Закона о ВБА и ВОА) при чему истом може да предложи примену надзора и снимања телефонских и других разговора или комуникација другим техничким средствима и оптичка снимања лица на отвореном простору, као и примену других мера за кривична дела организованог криминала, корупције и друга кривична дела под условима и на начин прописаним законом којим се уређује кривични поступак.

3.10. Државна ревизорска институција

Државна ревизорска институција као највиши орган ревизије јавних средстава основана је Законом о Државној ревизорској институцији из 2005. године (Службени гласник РС, број 101/05). Ради се о самосталном и независном државном органу.

ДРИ обавља⁶⁷:

1. **Ревизију финансијских извештаја** која представља испитивање докумената, исправа, извештаја и других информација ради прикупљања довољног, адекватног и поузданог доказа за изражавање мишљења да ли финансијски извештаји субјекта ревизије истинито и објективно приказују његово финансијско стање, резултате пословања и новчане токове, у складу са прихваћеним рачуноводственим стандардима и начелима;
2. **Ревидирање пословања** које значи прибављање довољног, адекватног и поузданог доказа за изражавање мишљења о правилности и сврсисходности пословања корисника јавних средстава;
3. **Ревизију правилности пословања** тј. испитивање финансијских трансакција и одлука у вези са примањима и издацима, ради утврђивања да ли су трансакције извршене у складу са законом, другим прописима, датим овлашћењима и за планиране сврхе;
4. **Ревизију сврсисходности пословања** тј. испитивање трошења средстава из буџета и других јавних средстава, ради стицања довољног, адекватног и поузданог доказа за извештавање да ли су средства од стране субјекта ревизије употребљена у складу са начелима економије, ефикасности и ефективности као и у складу са планираним циљевима.

ДРИ обавља ревизију на основу годишњег програма ревизије који мора бити усвојен до краја године за наредну календарску годину. Субјекат ревизије је дужан да ДРИ стави на располагање све тражене податке и документацију који су неопходни за реализацију ревизије. Након обављене ревизије, ДРИ саставља извештај о извршеној ревизији који доставља субјекту ревизије и одговорном лицу у субјекту ревизије за период који је обухваћен ревизијом.

Уколико у поступку ревизије ДРИ открије материјално значајне радње које указују на постојање елемената прекршаја односно кривичног дела, дужна је да без одлагања поднесе захтев за покретање прекршајног поступка односно поднесе кривичну пријаву надлежном органу. Поред тога, ДРИ је дужна да обавести јавног првобраниоца о случајевима када је радњом субјекта ревизије, односно правног лица које послује са субјектом ревизије, нанета штета јавној имовини (члан 41. Закон о ДРИ).

У наставку рада детаљније ћемо објаснити значај и улогу државне ревизије и ДРИ у борби против привредног криминала, као и допринос ДРИ сузбијању ове негативне друштвене појаве.

⁶⁷ Закон о државној ревизорској институцији, Сужбени гласник РС, бр. 101/2005, 54/2007 и 36/2010;

4. МОГУЋНОСТИ УСПЕШНЕ ПРОЦЕНЕ И ПРЕВЕНЦИЈЕ ПРИВРЕДНОГ КРИМИНАЛА

Развојем савремене науке и технике, привредни криминал постаје све софистициранији, а његови починиоци непрекидно изналазе нове и савременије начине у правном и привредном окружењу за извршење ових кривичних дела. Ове криминалне структуре напредују у нестабилним условима из којих извлаче користи, продрле су у политичке структуре, кривичноправни систем, јавну управу и комерцијални сектор, што борбу против овог облика криминала чини још тежом.

Постоје два облика деловања у сузбијању привредног криминалитета, превенција и репресија.

Под *превенцијом* подразумевамо све мере које предузимају држава, државне и привредне организације, институције, агенције, а које имају за циљ спречавање извршења кривичних дела привредног криминала. Превенцијом се уклањају непосредни узроци, услови и околности које погодују извршењу ових кривичних дела.

Репресија обухвата скуп законских и других мера државе и њених органа које се предузимају у циљу откривања кривичног дела и његовог извршиоца, као и кажњавање истих. Тако да за разлику од превентивних мера које се предузимају у циљу спречавања извршења неког кривичног дела, репресивне мере се увек предузимају након извршења кривичног дела и усмерене су против његовог починиоца. Сматрамо да је важан предуслов за успешну борбу против привредног криминалитета истовремена примена и превентивних и репресивних мера.

Успешна борба против привредног криминала захтева снажну и бескомпромисну подршку домаће власти и међународне заједнице која би била усмерена на следеће области:⁶⁸

- законодавство;
- мере практичне политике и процедуре;
- образовање (обезбеђивање посебног знања о методима борбе против привредног криминала);
- инфраструктуру (модернизација техничке опреме и обезбеђивање просторијама које одговарају потребним стандардима);

⁶⁸ Брунхарт Р., Гајић Н., *Улога полиције у привредној транзицији Србије-процена капацитета полицијске службе за борбу против привредног криминала*, Београд, 2005.;

- комуникација, координација и сарадња установа и институција за борбу против привредног криминала на државном, регионалном и међународном нивоу.

Ефикасна превентива привредног криминала подразумева најпре познавање његовог транснационалног карактера, постојање строге политичке воље, као и доследну примену криминалне политике која мора бити у складу са међународним и политичким стандардима.

Да би се превентивно деловало на појаву привредног криминала неопходна је координација свих служби и институција за борбу против ове негативне друштвене појаве, као и развијање сарадње са међународним организацијама из области кривично правног и финансијског сектора.

У табели бр.7 приказани су статистички подаци о броју поднелих пријава, подигнутих оптужница и броју осуђених одговорних и правних лица за кривична дела привредног криминала на територији Републике Србије у периоду од 2004.-2010. године.

Табела бр.7 – Статистички преглед кривичних дела привредног криминала у Републици Србији за период 2004.-2010. године

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Одговорна лица							
- пријаве	6.171	6.597	5.970	3.325	3.920	2.879	2.348
- оптужнице	5.523	5.051	5.447	4.601	3.657	2.662	2.088
- осуде	2.908	3.262	2.870	2.819	2.247	2.038	2.002
Правна лица							
- пријаве	5.956	6.410	5.830	3.157	3.711	2.732	2.265
- оптужнице	5.443	4.729	5.161	4.347	3.444	4.377	2.796
- осуде	2.703	3.147	2.734	2.688	2.139	2.929	1.945

Извор: Подаци Републичког завода за статистику, <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/>

Можемо приметити да је у периоду од 2005.-2010. године присутан тренд опадања броја пријављених одговорних и правних лица за кривична дела привредног криминала, осим 2008.године када је забележен раст броја пријављених одговорних лица за 18% и правних лица за 17,5%. Када је у питању однос између броја пријављених и осуђених одговорних и правних лица он се кретао од 47,12% у 2004. години до 85,26% у 2010.години, што нам говори о повећању ефикасности надлежних правосудних и других органа у вођењу поступака против починилаца кривичних дела привредног криминала.

Под привредним преступом се према Закону о привредним преступима, члан 2.став 1., сматра "друштвено штетна повреда прописа о привредном или финансијском пословању коју је учинило правно лице и одговорно лице у правном лицу, која је проузроковала или је могла проузроковати теже последице и која је прописом надлежног органа одређена као привредни преступ".⁶⁹

У Табели број 8. приказана је врста одлуке надлежних правосудних органа на околности подношења или одбацивања оптужног предлога по појединим облицима привредног преступа на територији Републике Србије.

Табела бр.8 – Пријављена и оптужена одговорна лица према привредом преступу у 2011. години

	Укупно пријава	Поднет оптужни предлог	Прекинут поступак	Обустављен поступак	Опт. предлог одбачен	Опт. предлог одбијен	Ослоб. оптужбе	Проглашено одговорним
Рачуноводство	1.138	1.113	163	407	5	26	6	940
ХОВ	23	18	-	3	-	1	-	20
Изградња објекта	30	25	2	6	1	-	-	7
Акционарска и Привр. друштва	59	43	-	2	-	2	-	24
Здравствена исправност намирница	177	164	4	23	-	2	-	162
Заштита интелект. својине	124	109	-	14	3	13	1	82
Безб.саобраћаја на путевима	189	184	4	29	-	8	3	75
Заштита жив. средине	109	99	4	28	-	4	1	53
Платни промет	24	14	3	16	-	1	-	20
Заштита потрошача	73	29	24	16	18	15	4	43
Спречавање прања новца	47	37	-	1	-	-	1	13
Оглашавање	97	89	-	6	-	3	1	46
Остале повреде прописа	288	259	8	67	1	19	3	164
УКУПНО	2.378	2.183	212	618	28	104	20	1.649

Извор: Подаци Републичког завода за статистику, <http://webzrzs.stat.gov.rs/WebSite/>

⁶⁹ Закон о привредним преступима, Службени Гласник РС, бр. 101/2005;

Под одговорним лицем-учиниоцем привредног преступа подразумевају се "одговорна лица у правном лицу која су повредила правила о привредном и финансијском пословању против којих је по пријави за привредни преступ покренут поступак, затим оптужена одговорна лица против којих је поступак за привредни преступ завршен и осуђена одговорна лица"⁷⁰.

Према подацима из Табеле бр. 8 можемо приметити да је највише било повреда прописа од стране одговорних лица у области рачуноводства (1138), безбедности саобраћаја на путевима (189), здравствене исправности намирница (177) и заштите интелектуалне својине (124). Кршење прописа у напред наведеним областима чини 68,5% укупног броја привредних преступа у 2011. години.

Највећи проценат проглашења одговорности у односу на број пријављених одговорних лица је за привредне преступе у области здравствене исправности намирница (91,52%), хартија од вредности (86,95%) и платног промета (83,33%), док је најмањи код привредних преступа у области изградње објеката (23,33%) и спречавања прања новца (27,66%).

Имајући у виду претходно наведене податке, мишљења смо да је за неутралисање простора за деловање привредног криминала, неопходно дефинисање нормативно-правне регулативе и формирање ефикасних институција које би обезбедиле кривично-правно санкционисање кривичних дела привредног криминала. Наиме, потребно је побољшати нормативно-правну регулативу, извршити реформу правосудног система, елиминисати могућност усвајања контрадикторних и нејасних одредби, а самим тим и могућност широког тумачења појединих одредби и чланова закона. Пооштравање казни за извршење ових кривичних дела имало би психолошко дејство на потенцијалне починиоце истих.

Опште је познато да организовани и привредни криминал егзистирају захваљујући неорганизованости, неспремности и недоследности носилаца државне власти. Тако да стручност, спремност, доследност и смањење корупције државних органа представљају полазну основу за контролисање привредног криминала. Такође, потребно је радити на континуираној обуци и образовању кадрова из области сузбијања привредног криминала.

Имајући у виду велики број привредних преступа и прекршаја у области рачуноводства сматрамо да ће се усвајањем и применом новог Закона о рачуноводству знатно унапредити ефикасност финансијског извештавања, као и да ће се смањити могућности настанка привредних преступа и прекршаја у овој области. Наиме, доношењем новог Закона о рачуноводству (Службени гласни Републике Србије, број 62/13) који је на снази од 24.јула 2013.године, претходни Закон о рачуноводству и ревизији (Сл.гласник РС бр.46/2006,111/2009 и 99/2011 и др. закон) раздвојен је на два

⁷⁰ Одговорна и правна лица – учиниоци привредних преступа у 2011.години, Билтен Републичког завода за статистику број 560, Београд, 2012.;

посебна закона, Закон о рачуноводству којим ће бити регулисана материја корпоративног рачуноводства и Закон о ревизији којим ће бити регулисана област ревизије финансијских извештаја.

Под привредним прекршајима у смислу новог Закона о рачуноводству подразумевају се неразврставање предузећа на микро, мало, средње или велико предузеће, несаставаљање и непроверавање рачуноводствене исправе пре уноса у пословне књиге, невођење и неотварање пословних књига у складу са законом, непописивање имовине и обавеза, несастављање финансијских извештаја у складу са законом, незакључивање пословних књига, несастављање годишњих извештаја о пословању, невршење ревизије истих, затим уколико се рачуноводствене исправе и документација не доставе на књижење у прописаном року и уколико се пословна промена у пословним књигама не прокњижи у законски предвиђеном року и сл⁷¹.

Предложена законска решења у новом Закону о рачуноводству треба да допринесу бољој процени будућих перформанси предузећа и омогуће перманентно унапређење система корпоративног финансијског извештавања у Србији, што ће имати позитивне ефекте на све привредне субјекте, државне органе и институције, као и на стране и домаће инвеститоре, са једне стране, док ће са друге стране допринети елиминисању могућности манипулација у овој области.

У односу на претходно законско решење (Закон о рачуноводству и ревизији) у којем питање контроле примене закона у области рачуноводства није прецизно уређено, новим решењем овај недостатак је отклоњен тако што је за надзорни орган именована Пореска управа, која ће контролу у смислу провере исправности евидентирања пословних промена у пословним књигама обављати у складу са пореским прописима, док ће АПР контролу вршити у делу који се односи на достављање извештаја као и до сада.

Једна од новина у Нацрту Закона о рачуноводству је и увођење колективне одговорности органа управљања и надзорног органа у правном лицу за веродостојност, истинитост и исправност финансијског извештавања.

На основу напред наведеног, мишљења смо да превенција и ефикасно сузбијање привредног криминала захтева благовремено откривање свих криминогених фактора који узрокују настанак и развој његових појавних облика, на основу чега је неопходно планирати конкретне превентивне и репресивне мере и радње чиме би се обезбедила извесна контрола настанка и развоја истих, спречавање њихових изненадних појавних облика, као и успешније откривање конкретних облика њиховог испољавања и ефикасније прикупљање доказа. Значајну улогу у процесу сузбијања привредног криминала има и ревизија, о чему ћемо говорити у наставку рада.

⁷¹ Закон о рачуноводству, члан 46., Службени гласник РС, број 62/13;

5. НАЈЗНАЧАЈНИЈИ РЕЗУЛТАТИ НАДЛЕЖНИХ ОРГАНА НА СУЗБИЈАЊУ ПРИВРЕДНОГ И ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА У НОВИЈОЈ ИСТОРИЈИ

Радом надлежних органа и институција у протеклом периоду остварени су значајни резултати на откривању и процесуирању кривичних дела привредног криминала. Овде ћемо се осврнути на најзначајније од њих.

- *Злоупотребе у стечајним поступцима*

У протеклом периоду један од акцената борбе против привредног криминала био је и откривање злоупотреба у стечајним поступцима. У овој области откривено је више организованих криминалних група, међутим за потребе овог рада навешћемо методологију деловања организоване криминалне групе која је злоупотребама у стечајним поступцима прибављала противправну имовинску корист преко предузећа у којима су њени чланови били стварни или фактички власници.

Напред наведено реализовано је на следећи начин:

- Чланови ОКГ одређеним предузећима омогућили су куповину или давање у закуп предузећа у стечају са циљем куповине по знатно нижој цени од тржишне. Тако су, на пример, предузећу "Тобако" обезбедили давање у закуп објеката предузећа у стечају "Беко АД" са циљем да омогуће предузећу "Тобако" куповину предузећа "Беко" по знатно нижој цени од тржишне. Затим, предузећа "Елта трејд", "Тобако", "Експродукт 2002", "Искра контактор" по знатно нижој цени од тржишне купила су редом следећа предузећа: "Инвест завод", "БИМ Славија", пословну зграду Фонда "Инекс интерекспорт", "Комел".
- Предузеће МПП "Енергоконтакт" добило је послове у вези завршетка радова на изградњи станова на више локација ГП "Рад" у стечају, а потом је анексима уговора омогућено власнику наведеног предузећа стицање противправне имовинске користи и продају делове његове имовине Конзорцијуму више физичких лица по вишеструко нижој цени од тржишне;
- "Кредитно експортној банци" је омогућено да на име накнаде за оспорена потраживања у стечајном поступку добије пословни објект Београдског есконтног центра у стечају избегавши наплату сразмерно обиму стечајне масе, по редоследу и у истом проценту као остали стечајни повериоци;
- орочавањем стечајних депозита код банака по нижим каматним стопама, да би банке одобриле кредите предузећима која контролишу организатори и припадници криминалне групе, по повољнијим каматама и другим условима;

- омогућавањем предузећу "Пример Ц" да купи предузеће "Ц Маркет" елиминишући предузеће "Меркатор" као понуђача за куповину акција.

Наведена криминална група извлачила је финансијска средства из предузећа "Ц маркет" тако што је генерални директор наведеног предузећа и члан организоване криминалне групе налагао уплате предузећа "Ц маркет" наведеним спорним предузећима, есконтовањем и издавањем меница без правног основа, а чије издавање није евидентирано у предузећу "Ц маркет". Ове менице коришћене су за подизање кредита као средство обезбеђења враћања кредита код пословних банака, и на тај начин су средства предузећа "Ц Маркет" у износу око 20 милиона евра пренета на друга предузећа.

Поред тога, члановима организоване криминалне групе су, преко савезника у банкама, одобравани кредити без поштовања прописане процедуре, по нижим каматним стопама и без адекватних средстава за враћање кредита или давањем јемства за подизање кредита код других пословних банака којима би се враћали доспели а не репрограмирани кредити, а све у циљу да се створи утисак да предузећа у власништву чланова организоване криминалне групе измирују своје обавезе. Са друге стране, та новчана средства била су намењена куповини напред наведених предузећа по нижим ценама, које би касније продали по знатно вишим ценама од оних по којима су купљена и поделили добит. Присвајањем новчаних средстава банака припадници ОКГ прибавили су себи имовинску корист у износу од 5.536.111,90 евра од девизних пласмана и 574.148.027,64 динара од динарских пласмана повезаним правним лицима у њиховом власништву.

Напред наведено реализовано је тако што су чланови организоване криминалне групе вршили утицај на председника стечајног већа у наведеним предузећима, односно на ликвидационог управника у банкама, на извршне судије и сл., да не врше службене дужности и да на тај начин доносе незаконите одлуке, или су постављали стечајне и ликвидационе управнике који ће спроводити њихове планове.

- *нелегалан промет и кријумчарење*

Откривена је организована криминалан група од 15 чланова која је у току 1995. и 1996. године нелегалним прометом цигарета прибавила имовинску корист у износу од 173.596.184,19 динара, што је била противвредност од 56.21.303,80 тадашњих немачких марака и 7.589.125,00 америчких долара. ОКГ је преко предузећа "Миа" из Уба од страних произвођача готовим новцем куповала цигарете, а потом их је без евидентирања увоза камионима превозила на територију тадашње СРЈ. У ту сврху послужиле су лажне царинске исправе у којима је приказивано да цигарете увози непостојеће предузеће из Новог Сада или да је наводну робу у транзиту фирма "Миа" извезла из СРЈ. Цигарете су потом из магацина предузећа "Миа" продаване на територији Србије за готов новац без евидентирања у пословним књигама и без плаћања пореских и царинских дажбина.

- Злоупотребе у предузећу "Стрелицијум"

Откривена је организована криминална група од 14 чланова, чији је организатор био власник предузећа "Стрелицијум" а који је осталим члановима наложио оснивање већег броја предузећа а све са циљем сачињавања лажне пословне документације о наводној продаји робе и извршењу услуга другим предузећима и предузећу "Стрелицијум".

Наиме, на основу ове лажне документације, лажна предузећа сачињавала су лажне фактуре својих предузећа на којима је приказивана продаја или вршење услуга предузећу "Стрелицијум" и другим предузећима. На тим фактурама приказивана је цена робе са ПДВ-ом које су потом достављане одговорним лицима различитих предузећа на територији Републике Србије, а који су на основу истих вршили уплате на рачуне предузећа у власништву ОКГ. Након тога, на основу откупних листова за откуп пољопривредних производа, чланови ОКГ су подизали целокупан износ уплаћеног новца и задржавали за себе износ провизије у износу од 3-6%, а остатак новца предавали одговорним лицима предузећа која су уплаћивала новац. На овај начин ОКГ је омогућила правним лицима која су уплаћивала новац, а који нису имали законски основ да сами са текућег рачуна свог предузећа подигну новац без обрачуна и уплате пореза и других дажбина, да коришћењем пословне документације са неистинитим садржајем подигну новац који су затим користили за исплату зарада запослених и куповину робе "на црно". Поред тога, по основу фактура које су добијали од чланова ОКГ, имали су право на умањење својих пореских обавеза. На овај начин, чланови ОКГ су за себе или одговорна лица других правних лица прибавили имовинску корист у износу од око 100.000.000,00 динара.

- Злоупотребе у ЈКП "Градска чистоћа"

Откривене су криминалне радње у наведеном ЈКП којима је 38 чланова ОКГ прибавило противправну имовинску корист у вредности од 374.261.355,00 динара. Напред наведено реализовано је формалним спровођењем поступка јавне набавке у којем су као најбољи понуђачи изабране фирме "Хидраулик систем" и "Фаплос". Наведене фирме су касније испостављале отпремнице ЈКП "Градска чистоћа", а да при томе нису испоручивале робу чиме је створена фиктивна обавеза ЈКП, а које је након доспећа истих оштећено за напред наведени износ.

- Злоупотреба платних картица

Подигнута је оптужница против 16 лица због кривичног дела злочиначког удруживања, кривичног дела фалсификовање и злоупотреба платних картица и кривичног дела фалсификовање исправа. Ова ОКГ је путем интернета на форумима који продају такве податке куповали идентификационе податке уписане у магнетни запис оригиналних платних картица које су власништво страних физичких и правних лица, а које су

неопходне за израду лажних платних картица. Након добијања ових података, помоћу рачунара и машине за персонализацију вршили су копирање истих на белу пластику, а затим су вршили наношење логоа банака "Прокредит" и "Хипо Алпе Адриа" Банке. Тако сачињене платне картице коришћење су за куповину и плаћање различитих услуга, а новац се преносио са рачуна страних физичких и правних лица. Поред тога, картице су употребљавали и у Поштанским штедионица ЈПП ПТТ Србија, тако што су новац слали путем пост-нет услуге и уплаћивали путем поштанских уплатница, користећи притом лажне личне карте. На овај начин нанета је штета ЈП ПТТ Србија у висини од 2.410.000,00 динара.

- *Злоупотребе у "Агробанци"*

Тужилаштво за организовани криминал почетком 2012. године покренуло је предистражни поступак на основу Извештаја Управе криминалистичке полиције МУП Републике Србије поводом ненаменске доделе кредита, чиме је наведеној банци нанета штета већа од 80 милиона евра. Након спроведене истраге и обављеног економско-финансијског вештачења, Тужилаштво за организовани криминал поднело је оптужнице против више од 20 лица због сумње да су банку оштетили за 84 милиона евра. Наиме, одговорна лица у банци су у периоду од 2006.-2011. године, супротно Закону о банкама, прописима Народне банке Србије и интерним актима банке, одобравала кредите, банкарске гаранције, авале меница и отписивали доспеле обавезе одређених предузећа. Одобрени кредити нису враћани, а издате банкарске гаранције и авалиране менице пале су на терет Агробанке. Наплата кредита и других обавеза није била могућа из заложених некретнина јер је њихова реална вредност била далеко мања од процењене као и од доспелих обавеза. Поред тога, над готово свим привредним друштвима којима су пласмани одобравани покренути су стечајни поступци.

- *Злоупотребе у предузећу "Азотара"*

Незаконитом продајом регресеринаог ђубрива буџет Србије оштећен је за скоро 66 милиона динара, док је наведеним малверзацијама "ХИП Азотара" Панчево оштећена за око 420 милиона динара⁷². Регресирано минерално ђубриво, које је уредбама Владе РС било намењено пољопривредним газдинствима, задругама и предузећима која се баве пољопривредном производњом, незаконито је продато приватним предузећима.

Поступак је покренут против одговорних лица Азотате која су током 2010. и 2011. године омогућила предузећима "Фригологистик", "Мат", "Агро фиш трејд", "Полет плус" и другима да од Азотаре набаве регресирано минерално ђубриво по ценама нижим за износ регреса од 65,7 милиона динара, а да на то према уредбама Владе нису имали право.

⁷²http://www.danas.rs/danasrs/ekonomija/osumnjiceni_za_ukupnu_stetu_od_skoro_pola_milijarde.4.html?news_id=257790#sthash.a1R3wsTs.dpuf;

Поред тога, током 2010. године продали су 15.450 тона минералног ђубрива предузећу "ГБ Фригологистик" а да при том нису обезбедили наплату. Поред тога, одговорна лица Азотаре Панчево дозволила су наведеном предузећу даљу испоруку вештачког ђубрива уз примљену новчану надокнаду од 20 евра по тони, што износи око 253.000 евра чиме је Азотара оштећена за више од 194,9 милиона динара. Поред тога, приликом продаје 8.100 тона регресираниог минералног ђубрива и 6.496,8 тона нерегресираниог минералног ђубрива нису обезбедили адекватне гаранције чиме је Азотари причињена штета од скоро 420 милиона динара.

На сличан начин, током 2010. и 2011. године, омогућили су предузећима „Анита Матић ПР“, „Блистал“, „Ћем цо“, „Машиноремонт“, Калудус трејд“, „Подунавље“, „Спинел“, „Дис-прогрес“, „Ореа“, „НС Агро норма“ да од „Хип-Азотара Панчево“ набаве 16.844,35 тона регресираниог ђубрива по ценама нижим за износ регреса у укупном износу од 141.610.000,00 динара. Како се сумња, на овај начин су омогућили „Хип-Азотари“ Панчево да наплати 141.610.000,00 динара на име регреса од Министарства пољопривреде, шумарства и водопривреде, чиме је оштећен државни буџет.

Даље, у току 2010. године организовали су и продали 3.056,50 тона разног минералног ђубрива предузећу „Макота“. Ту продају нису обезбедили одговарајућим средствима наплате, дозволивши да се поред насталог и доспелог потраживања на наплату, одобри даља испорука вештачког ђубрива овом предузећу. На овај начин је „Хип-Азотару“ Панчево оштећена за 205.990.128,00 динара.

Иако је основна делатност "Азотаре" производња вештачких ђубрива, иста се у току 2010. године бавила и препродајом пшенице. Наиме, Азотара је почетком 2010. године од Дирекције за робне резерве позајмила 50.000 тона пшенице по цени од 12 дин/кг, коју је касније продавала предузећу "Инвеј" по цени од 11 дин/кг, да би исто предузеће пшеницу касније продавало по цени од 13 дин/кг. На тај начин зарадило је предузеће "Инвеј" док је Азотара додатно оштећена за око 560 милиона динара јер је пшеницу коју је морала да врати Робним резервама касније плаћала и двоструко скупље.

На сличан начин, Азотара је од "Викторије логистик" позајмила 75.000 тона пшенице по цени 12 дин/кг коју је продала "Ју поинту" по цени од 8,66 дин/кг чиме је Азотара изгубила у разликама у цени око 160 милиона динара. Позајмљену пшеницу Азотара је вратила "Викторији логистик" али је исту плаћала по вишим ценама и на тај начин Азотара је оштећена за више од 990 милиона динара. Укупна штета је преко 18 милиона евра.

IV РАЧУНОВОДСТВЕНЕ ТЕХНИКЕ ИЗВШЕЊА КРИМИНАЛНИХ РАДЊИ У ПРИВРЕДИ

Према Закону о рачуноводству, правна лица и предузетници дужни су да воде пословне књиге, да врше признавање и процењивање имовине и обавеза, прихода и расхода, те да састављају, приказују, достављају и обелодањују финансијске извештаје (Биланс стања, Биланс успеха, Извештај о новчаним токовима, Извештај о променама на капиталу, Напомене уз финансијске извештаје и Статистички анекс).

Финансијски извештаји представљају "скуп информација о финансијском положају, успешности пословања, променама на капиталу и новчаним токовима једне компаније и представљају функционално и временски заокружену целину пословних поцеса који су се догодили у једној компанији и као такви, чине подлогу сваке рационалне анализе."⁷³ Путем ових докумената, тј. финансијских извештаја не може се вршити присвајање, али се могу вршити прикривања стања, присвајања и других неправилности у раду.

Основни циљ финансијског извештавања је пружање информација о успешности пословања, зарађивачкој способности и финансијском стању предузећа, а које су значајне њиховим корисницима (инвеститорима, кредиторима, садашњим и потенцијалним власницима, повериоцима, добављачима и сл.) за доношење пословних и финансијских одлука чији ће квалитет зависити од квалитета финансијског извештавања. Међутим, они се често користе у циљу њихове манипулације. С тога ћемо у наставку рада објаснити најчешће облике превара и манипулација у рачуноводству, са акцентом на рачуноводствене технике којима се исте реализују.

1. ПОЈАМ И ВРСТЕ ПРЕВАРА У РАЧУНОВОДСТВУ

У циљу јаснијег дефинисања превара и других манипулација у области рачуноводства, најпре је потребно направити разлику између грешака, неправилности и превара у рачуноводству. За разлику од **грешака** у рачуноводству које карактерише непостојање намере да се финансијским извештајима презентују погрешне информације, а најчешће се огледа у пропусту да се унесе неки износ или презентује одређена чињеница, **неправилности** се јављају услед постојања свесне намере да се изврши нетачно приказивање финансијских извештаја или проневера средстава одређеног тела. Као један од облика неправилности јављају се **преваре** које садрже и кривичне елементе у циљу незаконитог и противправног стицања имовинске користи.

⁷³ Кнежевић Г., *Анализа финансијских извештаја*, Универзитет Сингидунум, Београд, 2009. стр.9;

Међународни стандард ревизије 240 – *Одговорност ревизора за разматрање криминалних радњи и грешака у ревизији финансијских извештаја* превару односно криминалну радњу дефинише као "намеран чин који изврши једно или више лица, која су на руководећим положајима у клијенту ревизије, лица одговорна за управљање, запослена у клијенту ревизије или трећа лица, укључујући и обмањивање, у циљу стицања неправедне или противзаконите користи."⁷⁴ Генерално, већина аутора се слаже да се преваре заснивају на следећа четири елемента:

- Лажно презентовање значајних чињеница;
- Свест починиоца да је тумачење погрешно или намерно занемаривање истине;
- Увереност – особа која добија лажну информацију третира је као поуздану и ослања се на њу приликом доношења пословне одлуке;
- Финансијска штета – настаје као последица претходно наведеног.

Постоје бројне класификације криминалних радњи у рачуноводству. За потребе овог рада указаћемо на опште прихваћену поделу према начину извршења преваре на:

- проневере и злоупотребе имовине и
- презентација фалсификованих финансијских извештаја.

Проневера, односно противправно присвајање имовине предузећа, представља "врсту преваре која подразумева неосновано узимање новца или имовине запослених или незапослених поверених на бригу, старање и контролу, често праћено лажним рачуноводственим уносима и другим облицима лагања и заташкивања."⁷⁵ Јављају се како у државним тако и у приватним предузећима, без обзира на њихову делатност. Овим криминалним радњама наноси се штета организацији у корист починилаца, а њихови извршиоци могу бити како запослени, тако и менаџери предузећа који у циљу прикривања проневера често прибегавају изменама или фалсификовању књиговодствене евиденције и књиговодствене документације, која најчешће представља доказ извршења наведених криминалних радњи. Када говоримо о проневерама, разликујемо проневере новца (присвајањем наплаћених потраживања и сл.), крађу физичких средстава или интелектуалне имовине (ради даље препродаје или за личне потребе), коришћење имовине предузећа за сопствене потребе (на пример као залога за лични кредит) и слично.

⁷⁴ Петровић З., *Међународни стандарди ревизије*, Универзитет Сингидунум, Београд, 2010, стр.60;

⁷⁵ Проф. др Станишић М., *Ревизија*, Универзитет Сингидунум, Београд, 2009., стр.191;

Постоје бројни начини извршења проневера али су најчешћи:⁷⁶

- вишеструка исплата истом добављачу;
- плаћања фиктивних набавки;
- криминалне радње путем непотпуних испорука и
- лажирање уговора о јавним набавкама.

Фалсификовање финансијских извештаја у криминалне сврхе укључује "намеран и погрешан исказ или изостављање одређених података или обелодаљивање у финансијским извештајима с циљем да се преваре корисници финансијских извештаја"⁷⁷

Основни циљ фалсификовања финансијских извештаја је:

- приказивање више или ниже добити у односу на остварену;
- уобличавање имовине;
- уобличавање нето готовине из пословне активности.

С тога ћемо у наставку рада детаљније објаснити стратегије и рачуноводствене технике којима се менаџмент компаније користи у циљу фалсификовања финансијских извештаја, са акцентом на манипулације финансијским извештајима са циљем лажирања висине добити.

2. УОБЛИЧАВАЊЕ ВИСИНЕ ДОБИТИ КАО ЦИЉ МАНИПУЛАЦИЈЕ ФИНАНСИЈСКИМ ИЗВЕШТАЈИМА

Као један од најчешћих циљева лажног приказивања финансијских извештаја је обмањивање њихових корисника и приказивање финансијског резултата привредног субјекта много бољим него што заиста јесте, чиме ће и сопствени капитал, односно нето имовина привредног субјекта бити приказана много већом него што заиста јесте. Већа вредност нето имовине указиваће и на бољи имовинско финансијски положај предузећа. То ће резултирати одржавањем поверења постојећих и привлачењем нових инвеститора и добијањем повољнијих услова задуживања. Такође, већи финансијски резултат код предузећа која се котирају на берзи условиће раст цена и тражње за акцијама тог предузећа и исплату већих дивиденди.

⁷⁶ Шкарић Јовановић К., *Рачуноводство-инструмент извршења и откривања превара*, Интернет: www.ekof.bg.ac.rs/.../prevare%20u%20racunovodstvu-%20teslic%20jun;

⁷⁷ Петровић З., *Међународни стандарди ревизије*, Универзитет Сингидунум, Београд, 2010., стр.61;

Међутим, као што смо раније већ напоменули, често се јавља и лажирање финансијских извештаја у циљу приказивања финансијског резултата нижим него што он заиста јесте у циљу смањења пореске основе, а самим тим и износа пореза и других дажбина, одлагања плаћања пореза, прикривања рентабилности привредног субјекта од конкуренције и сл.

2.1. Промена рачуноводствене политике у функцији манипулисања финансијским резултатом

Рачуноводствена политика представља кључно средство уз помоћ којег руководство привредног субјекта обликује информације из финансијских извештаја а које се преносе интересним групама са циљем доношења позитивних пословних одлука везаних за предузеће. У складу са тим, менаџмент предузећа често прибегава променама формираних рачуноводствених политика из различитих разлога, али за потребе овог рада указаћемо на промене рачуноводствене политике признавања и вредновања појединих билансних позиција у функцији манипулације добитком.

Велика субјективност приликом **процене наплативости потраживања** и испуњености основних критеријума за признавање потраживања као прихода може утицати на финансијски резултат. Наиме, политике које се примењују на потраживања обухваћене су МРС 18 - *Приходи* и регулишу да потраживање настаје "када су ризици и користи везани за производ пренети са продавца на купца, када предузеће не задржава право управљања робом, нити врши контролу над продајом робом, када се поуздано може утврдити износ прихода и трошкови који су настали или ће настати у вези са робом, и када је вероватно да ће у предузеће притицати економске користи"⁷⁸. У складу са тим, приходи се најчешће признају у моменту испоруке производа купцу и испостављања излазне фактуре. Међутим, у циљу повећања/смањења добити привредни субјекти често прибегавају признавању фиктивних прихода и превременом признавању/одлагању признавања прихода. Исто тако и политика отписа потраживања је резултат субјективне процене менаџмента компаније тако да може битно утицати на висину финансијског резултата у смислу да ће компанија уколико жели приказати већи финансијски резултат снизити износ отписа потраживања.

Када су у питању **залихе**, морамо најпре напоменути да њих регулише МРС 2 – *Залихе*, али и МРС 36 – *Обезвређивање имовине* који се примењује на залихе. Када је у питању политика вредновања утрошених залиха, можемо рећи да су привредним субјектима на располагању три основне методе: FIFO – Метода прва улазна цена једнака првој излазној цени, LIFO – Метода последња улазна цена једнака првој излазној и Метод просечног пондерисаног утрошка. Обзиром да су у условима растућих цена трошкови материјала обрачунати FIFO методом најнижи јер се утрошак књижи по ценама првих

⁷⁸ Кнежевић Г., *Анализа финансијских извештаја*, Универзитет Сингидунум, Београд, 2009. , стр.69.;

набавки које су најниже, финансијски резултат ће бити највиши. Обрнуто, трошкови материјала применом LIFO методе биће највиши јер се обрачунавају по последњим, вишим ценама, тако да ће финансијски резултат бити већи. Ова чињеница може условити честе промене политике обрачуна залиха у циљу манипулације добитком.

Следећа област у којој постоје могућности манипулације су **нематеријална улагања** које регулише MPC 38 – *Нематеријална улагања*. Наиме, код нематеријалних улагања поред притицања користи и контроле над тим користима, за њихово признавање неопходна је идентификација, тј. да се то средство може одвојити од осталих облика нематеријалног улагања, те да се може издвојити из предузећа ради продаје, преношења, изнајмљивања и сл.⁷⁹ Овде је присутна велика субјективност менаџмента која се заснива на професионалном расуђивању. Ако узмемо, на пример, трошкове истраживања који се према овом стандарду приказују као трошкови периода, а само одређени трошкови развоја могу се активирати у билансу стања. Због тога предузећа намерно смањују трошкове истраживања јер оптерећују биланс успеха периода у коме су ти трошкови настали. Постоје покушаји активирања трошкова истраживања иако је то немогуће или прикривања преко заједничког улагања.

Рачуноводствени теретман **некретнина, постројења и опреме** уређен је MPC 16- *Некретнине, постројења и опрема*, а рачуноводствени третман инвестиционих некретнина MPC 40 - *Инвестиционе некретнине*. Након набавке или производње одређеног основног средства, јављају се трошкови који су у вези са његовом припремом за употребу, као што су трошкови постављања и инсталирања, увозне дажбине, неповратни порези и сл. Њихово укључивање у набавну вредност (код куповине средства) или цену коштања (код средства произведеног у сопственој режији) је доста субјективно и ствара простор за бројне манипулације у циљу остваривања утицаја на висину добити.

Рачуноводствена регулатива која се примењује у нашој земљи, регулише да привредни субјекти својом рачуноводственом политиком бирају **методу амортизације**. MPC 16 одређује да руководство привредног субјекта бира једну од три методе амортизације – линеарну (пропорционалну), дегресивну или функционалну методу амортизације. Избор стопе амортизације подразумева многе процене као што су процена употребног века средства, набавне и резидуалне вредности (остатка вредности), на основу чега се и бира одговарајућа метода амортизације. Ове процене се заснивају на професионалном расуђивању и искуству руководства привредног субјекта, па су отворене могућности махинација у циљу приказивања вишег/нижег финансијског резултата. Наиме, код линеарне методе отписивања амортизација је иста из године у годину, док се дегресивном методом средство убрзано отписује, па је добитак у првим годинама нижи у односу на остатак века трајања средства. Тако да се ова метода у комбинацији са кратким

⁷⁹ Петровић З., *Рачуноводствена регулатива*, Универитет Сингидунум, Београд, 2009. , стр. 173,;

проценама века трајања средства често користи у циљу смањења добитка, а самим тим и износа пореске обавезе привредног субјекта.

Следећа област у којој се промена рачуноводствених политика може користити у циљу лажирања финансијских извештаја је **ревалоризација (поновно вредновање) средстава**. Ревалоризовани износи средстава могу се повећавати тако да одсликавају тржишну цену средства. Овакав поступак повећава тренутне приходе и будуће отписе који се врше на основу ревалоризоване вредности чиме ће будући приходи бити оптерећени. Повећани износи повлаче и повећање капитала, па се смањује коефицијент задужености.

Рачуноводствене политике којима се руководство компаније може користити за управљање добитком односе се и на политику разврставања акција и обвезница, као и на политику третирања промена у фер вредности из периода у период. На пример, код **улагања у финансијске инструменте** којима се тргује, нереализовани добици и губици признају се у билансу успеха као приходи или расходи текућег периода јер се очекује да ће бити размењени у блиској будућности. Ова опција је нарочито примамљива уколико је забележен раст вредности акција. У случају средстава расположивих за продају, нереализовани добици/губици третирају се као промене на капиталу па утичу на биланс стања, јер се сматра да неће бити размењени у блиској будућности па се не третирају приходима/расходима текућег периода.

У складу са могућношћу промене рачуноводствених политика развиле су се и одређене технике којима се менаџмент компаније може користити у циљу лажног приказивања висине добити у чему ће бити речи у наставку рада.

2.2. Технике којима се лажно приказује добит

Већина аутора се слаже да се лажирање финансијских извештаја у циљу манипулације добитком врши једном од следеће две стратегије:

- приказивањем више добити у односу на остварену добит повећањем прихода и/или смањењем расхода;
- приказивањем ниже добити у односу на остварену исказивањем нижих прихода и/или виших расхода.

Велики је број манипулација у рачуноводству којима се жели приказати виши/нижи финансијски резултат. У наставку рада обрадићемо неке технике којима се то постиже. У том смислу, неки аутори их разврставају на рачуноводствене манипулације с приходима, рачуноводствене манипулације са некретинама, постројењима и опремом и рачуноводствене манипулације са залихама. Мишљења смо да све технике као крајњи циљ имају повећање или смањење добити, па ћемо их у том смислу и анализирати.

2.2.1. Технике за исказивање више добити од остварене

Када је у питању исказивање већег финансијског резултата, можемо рећи да се он може остварити прецењивањем прихода или потцењивањем расхода. Прецењивање прихода реализује се на неки од следећих начина:

- **превременим признавањем прихода** под којим подразумевамо на пример, књижење прихода од продаје добара или услуга за услуге које још нису реализоване односно добара која купцу још нису испоручена, књижење прихода од реализације добара иако купац није потврдио пријем робе, компензација неке вредности са купцем и њено књижење као прихода, признавање као прихода од продаје опреме која захтева инсталирање, а пре реализованог инсталирања, признавање као прихода продају робе комисионару пре продаје крајњем купцу, признавање као прихода продају добара и услуга придруженим предузећима и сл.;
- **признавање фиктивних прихода** – подразумева признавање финансијских прихода као прихода од продаје на пример, књижење примљене готовине из кредита као прихода, затим књижење приноса на инвестицију као прихода, књижење као прихода признатих рабата од добављача везаних за будуће куповине, књижење као прихода од продаје купцима који нису преузели обавезу плаћања, књижењем прихода од испоруке добара и производа који немају економску вредност, признавање прихода од продаје предузећа након пословног спајања и сл.;
- **прецењивање прихода** - признавањем прихода од испоруке производа предузећима од заједничког интереса по ценама већим од тржишних и сл.

Са друге стране имамо технике смањења (потцењивање) расхода у циљу привидног повећања финансијског резултата привредног субјекта:

- **извршењем капитализације трошкова који не обезбеђују будуће користи** (типичан пример су нематеријална улагања, а то се може реализовати потцењивањем трошкова истраживања и развоја који се не третирају као трошкови периода у ком су настали и код којих постоји мала веза између учињених трошкова и користи у будућем периоду);
- **прениским одмеравањем резервисања** чиме се смањују расходи у текућој години, а самим тим и повећава добитак, али ће то у наредој години због ликвидације резервисања које је било недовољно доћи до повећања расхода и смањења финансијског резултата;
- **Ниским отписивањем имовине или неотписивањем обезвређене имовине и спорних и сумњивих потраживања;**

- **променом рачуноводствене политике када је у питању рачуноводствени третман некретнина, постројења и опреме.** Један од могућих начина смањења расхода на овај начин је, на пример, непризнавање трошкова код њиховог почетног признавања и укњижавања али и манипулацијама када су у питању накнадни издаци за некретнине, постројења и опрему. Наиме, руководство предузећа самостално процењује век трајања основних средстава и на основу тога утврђује стопе амортизације. Смањење трошкова реализује се једноставном променом методе амортизације, односно прелазак са дегресивне на линеарну методу отписа, чиме се смањују тошкови амортизације, а самим тим повећава финансијски резултат;
- **Промена рачуноводствене политике када је у питању обрачун залиха,** на пример, примена FIFO уместо LIFO методе код обрачуна залиха у условим повећања цена.

2.2.2. Технике којима се исказује нижа добит од остварене

Потцењивање односно исказивање нижег финансијског резултата, врши се било смањењем прихода било повећањем расхода. Најчешћи циљ оваквих рачуновдствених третмана је пореска утаја о чему смо већ говорили. Исказивање нижег финансијског резултата има за циљ смањење пореске основице, а самим тим и нижи порез на добит предузећа. Нижи финансијски резултат условиће смањење и нето имовне предузећа, па ће и имовинско финансијски положај предузећа бити лошији, што ће у крајњој инстанци резултирати нижим порезом на имовину. Као што смо раније већ напоменули, један од начина избегавања пореза је и продаја производа или вршење услуга "на црно", без евидентирања у пословним књигама, што ће због мањег промета добара и услуга за последицу имати ниже плаћен порез на додату вредност. Наиме, у билансу успеха нису приказани приходи од реализације добара и услуга који нису евидентирани, као ни трошкови садржани у продатим залихама. То за последицу има нижи финансијски резултат, а самим тим и неевидентирање, необрачунавање и неплаћање пореских обавеза према држави. У Извештају о новчаним токовима не приказују се готовина по основу продаје добара и услуга, а у билансу стања није приказано право стање залиха.

Методе и технике за исказивања нижег финансијског резултата од оствареног путем манипулација са приходима исте су као и код исказивања већег финансијског резултата, само што је њихов смер другачији. То су одлагање признавања прихода односно пребацивање текућег прихода у каснији период стварањем резерви и њиховим каснијим признавањем као прихода, потцењивањем прихода, неисказивањем прихода и сл. Са друге стране, повећање расхода реализује се претераним резервисањем, претераним отписивањем основних средстава, исказивањем расхода будућих периода као расхода

текућег периода, третирањем као расхода текућег периода расхода који се могу капитализовати и сл.

3. УОБЛИЧАВАЊЕ ИМОВИНЕ КАО ЦИЉ МАНИПУЛАЦИЈЕ ФИНАНСИЈСКИМ ИЗВЕШТАЈИМА

Постоје многобројни циљеви манипулације висином имовине организације, најчешће је то обмана поверилаца (у случају приказивања веће вредности имовине). Са друге стране, циљ умањења вредности имовине може бити и емисија новог кола акција у циљу повећања сопственог капитала.

Технике којима се постижу напред наведени циљеви смо већ обрадили, обзиром да се променом висине прихода и расхода утиче и на вредност нето имовине предузећа. Овде ћемо напоменути две методе којима се утиче на висину нето имовине, без утицаја на висину прихода и расхода.

То се постиже исказивањем финансијског лизинга као оперативног. Могућност манипулација дата је самим МРС 17 – *Лизинг* где се наводи да ће се лизинг класификовати као финансијски уколико су на закупца пренети све користи и ризици, док се у даљем тексту стандарда наводи да класификација лизинга зависи од суштине трансакције, више него од природе уговора.

Други метод којим се може извршити манипулација висином нето имовине је пренос имовине и обавеза на тзв. ентитете са посебном наменом, који се укључују у консолидацију.

4. УОБЛИЧАВАЊЕ НЕТО ГОТОВИНЕ КАО ЦИЉ МАНИПУЛАЦИЈЕ ФИНАНСИЈСКИМ ИЗВЕШТАЈИМА

Као што је познато Биланс токова готовине презентује способност предузећа да генерише готовину и често је, поред висине исказаног добитка, од пресудног утицаја на доношење одлуке о улагању од стране инвеститора и поверилаца. Овде морамо напоменути, да предузећа не могу исказати више готовине него што је имају, али могу одређеним техникама утицати на висину исказане нето готовине из пословне активности. То се постиже следећим техникама⁸⁰:

⁸⁰ Шкарић Јовановић К., *Креативно рачуноводство – мотиви, инструменти и последице*, Зборник радова са 11. Конгреса СРППС, Бања Врућица, 2007., стр.12;

- **манипулацијом садржине готовине** – менаџери могу поред готовине у благајни и депозита по виђењу, у готовину укључити и прекорачења на рачунима код банака, под условом да је такав договор са банком последица променљивости салда рачуна од позитивног до прекорачења, што менаџери често користе као формално покриће да свако прекорачење рачуна укључе у готовину;
- **реклаификацијом прилива готовине по основу инвестиционих активности у приливе готовине по основу пословних активности** – могућност укључивања прилива готовине по основу продаје хартија од вредности које се држе ради продаје у приливе из пословне активности пружа могућност менаџерима да у наведене приливе укључе и друге приливе по основу продаје ХОВ, а који нису назначени као такви;
- **продајом потраживања од купаца** – што ће утицати на повећање прилива готовине из пословних активности;
- **капитализацијом камате** која није објављена - што кориснике финансијских извештаја може навести на погрешне закључке. Наиме, истом се повећавају нето новчана средства из пословне активности јер се за износ капитализоване камате повећава набавна вредност средства које се купује на кредит, а тиме и амортизација. Са друге стране, биће приказана нижа вредност нето готовине из инвестиционе активности.

5. МАНИПУЛАЦИЈЕ ФИНАНСИЈСКИМ ИЗВЕШТАЈИМА НА ПРИМЕРУ КОМПАНИЈЕ WORLDCOM

WorldCom⁸¹ је почетком двадесетог века био највеће телекомуникационо предузеће на територији САД, са 85 хиљада запослених, 20 милиона муштерија и годишњим прометом од око 135 милијарди долара. Проблеми у пословању ове компаније почињу након преузимања телефонске компаније MCI. Наиме, након што су преплатили наведену компанију плативши за њу 37 милијарди долара, а услед све веће конкуренције на тржишту и пада цена телефонских услуга, WorldCom је све мање остваривао профит. Новац је могао прибавити на два начина:

- од улагача који улажу готовину а за узврат добијају дивиденде, уколико је предузеће профитабилно, и могућност раста вредности деоница на берзи;
- од банака које помажу предузећима да се задуже путем обвезница које њиховим купцима гарантују камате и исплату главнице.

⁸¹ <http://www.bhdani.com/arhiva/264/t26417.shtml>;

Да би се одржали у условима силазних пословних трендова и створили привид да зарађују, и на тај начин своје деонице и обвезнице учиниле примамљивим на берзи, прибегли су фалсификовању бројки и лажирању финансијских извештаја.

Наиме, манипулације су извршене капитализовањем расхода који су типични расходи периода и од њих се не очекују никакве кристи у будућности. WorldCom је прикривао своје трошкове пословања као улагање у капитал, услед чега су трошкови компаније изгледали знатно нижи, а профит знатно виши него што је то заиста био. Велики део рачуноводствене преваре састојао се у томе да је компанија текуће трошкове приказивала као инвестиције, које се нису одузимале од прихода, што је као резултат имало приказивање знатно већег профита него што је он заиста био. То је утицало на раст тражње за акцијама тог предузећа. Тако је на пример, WorldCom послао фактуру на вредност 225 милиона долара предузећу *Cherry Communications* коју оно није прихватило. И поред тога, WorldCom је кроз своје рачуноводство класификовало ову цифру као приход, и поред сазнања да је *Cherry Communications* објавио банкрот. Овим преварама омогућено је повећање нето добитка пре опорезивања и cash flow-а из пословања за 3,8 милијарди долара.

Такође, директор *Bernie Ebbers* је од Citibank-а добио лични зајам у износу од 400 милиона долара, а као гаранцију је приложио котизацију акција WorldCom-а, чиме је остварио то да Citibank буде заинтересована за цену акција компаније и да подржи лажиране финансијске извештаје о позитивном финансијском резултату, јер је на тај начин штитила своја улагања. Даље је Citibank утицала на запослене у WorldCom-у да купе акције тог предузећа, чиме су и они постали заинтересовани да прикрију лажне финансијске извештаје. У целокупан скандал је поред директора било умешано целокупно руководство компаније, фирма "Arthur Andersen", која се бавила књиговодством и ревизијом финансијских извештаја наведене компаније, Џек Грубман из "Solomon Smith Barney", једне од најпознатијих финансијских институција на свету, који је утицао на своје клијенте да купују акције WorldCom-а све до 23.априла 2002. године, када је рачуноводствена превара почела да се наслућује.

Истрагом коју је спровела америчка Комисија за берзанско тржиште и хартије од вредности установљено је да су директори ове компаније лажно увећали вредност компаније за 11 милијарди \$, чиме је цена акција порасла са 18\$ на 64\$.

Ова превара је за последицу имала новчане губитке у износу од 180 милијарди долара за инвеститоре који су преварени приказаним финансијским извештајима куповали њене акције. Међу инвеститорима била је и држава, инвестициони и пензиони фондови, као и друга привредна друштва. Такође, 22.000 људи остало је без посла.⁸²

⁸² Глас Америке, 12.08.2006., Интернет: <http://www.voanews.com/serbian/news/a-34-2006-08-12-voa5;>

V РЕВИЗИЈА – ДЕЛОКРУГ, МЕСТО И УЛОГА У СУЗБИЈАЊУ ПРИВРЕДНОГ КРИМИНАЛА

Криминалне радње у области рачуноводства доводе до приказивања нетачних информација о финансијском стању, успешности пословања и нето имовине привредног субјекта, па самим тим узрокују и презентовање лажних и фалсификованих финансијских извештаја. Наведеним криминалним радњама у привреди наноси се велика штета привредним субјектима, држави, инвеститорима, повериоцима и сл. Све криминалне радње у привреди имају потпору у рачуноводству, које са једне стране представља инструмент њиховог извршења и прикривања, али са друге стране може бити и инструмент откривања криминалних радњи. С тога, сматрамо да у условима нагле експанзије привредног криминала, већи акценат треба ставити на ревизију која поред осигурања веродостојних информација за различите кориснике, треба да буде усмерена и на откривање криминалних радњи у привреди.

1. ПОЈАМ И ВРСТЕ РЕВИЗИЈЕ

У финансијској теорији и пракси присутне су бројне дефиниције ревизије. Општеприхваћена је дефиниција ревизије коју је дао Комитет за основне ревизорске концепте Америчког удружења рачуновођа према којој ревизија представља "систематичан поступак објективног прикупљања и процене доказа, у вези са изјавама о пословним активностима и догађајима, да би се утврдио степен подударности између изјава и утврђених критерија, као и презентирање резултата заинтересованим корисницима."⁸³

За потребе овог рада указаћемо и на дефиницију Проф. др Милована Станишића према којој ревизија представља "систематичан преглед пословних књига и рачуноводствених извештаја извршен од стране ревизора и других експерата са циљем да се изрази компетентно и независно мишљење о исправности, истинитости и тачности истих."⁸⁴ У суштини, можемо рећи да се ради о сложенем процесу прикупљања и вредновања доказа у односу на информације о пословним догађајима и утврђивање степена усклађености тих информација са рачуноводственом регулативом.

Три су основне врсте ревизије:

1. Ревизија финансијских извештаја

⁸³ American Accounting Assotiation, A Statement of Basic Auditing Concepts, American Accounting Assotiation, Sarasota, Florida, 1973;

⁸⁴ Проф. др Станишић М., *Ревизија*, Универзитет Сингидунум, Београд, 2009., стр.3;

2. Ревизија пословања и

3. Ревизија доследне примене закона и прописа.

Ревизија финансијских извештаја обухвата све финансијске извештаје са циљем утврђивања да ли објективно, тачно и потпуно одсликавају финансијско стање, резултате пословања и новчане токове привредног субјекта, тј. да ли су састављени у складу са рачуноводственим стандардима и другим законским и подзаконским прописима, као и интерним актима привредног субјекта. Могу је вршити само предузећа за ревизију која имају овлашћене лиценциране ревизоре.

Ревизија пословања оцењује пословање привредног субјекта са циљем процене и побољшања економичности, ефективности и ефикасности пословања привредног субјекта. *Економичност* показује способност предузећа да пословне резултате остварује уз минималан утрошак средстава. *Ефективност* показује степен остварења циљева и задатака предузећа, док *ефикасност* показује како привредни субјекат користи расположиве ресурсе за реализацију својих економских процеса.

Ревизија доследне примене закона и прописа има за циљ да утврди у којој мери привредни субјекти поштују и примењују одговарајућу регулативу, прописе, критеријуме, правила, интерна акта привредног субјекта и одлуке органа управљања.

У зависности од тога ко спроводи ревизију разликујемо:

- **Интерну ревизију** – представља ревизију пословања, економичности, ефективности и ефикасности привредног субјекта, преглед рачуноводствених система и интерних контрола, као и усклађеност са законским прописима, политикама и интерним актима привредних субјеката, а врше је интерни ревизори унутар самог привредног субјекта;
- **Државну ревизију** – обухвата ревизију јавних прихода и расхода, ревизију финансијских извештаја и финансијских трансакција свих корисника државног буџета и врше је државни ревизори о чему извештавају парламент;
- **Екстерну ревизију** – врше је независни овлашћени ревизори именовани од стране предузећа које је објекат ревизије или од стране овлашћене државне агенције.

Без обзира о ком облику ревизије се ради, ревизор је дужан да се придржава законских прописа који регулишу ревизију, да буде независан и савестан, те да даје мишљење које ће бити засновано на расположивој документацији о пословним активностима привредног субјекта и које ће бити истинито и јасно, без могућности двосмисленог тумачења.

2. СВРХА И ЗНАЧАЈ РЕВИЗИЈЕ

Свака евентуално погрешна пословна одлука на тржишту има своју "цену" која се мора платити, те стога управљање привредним субјектима и другим економским ентитетима мора бити засновано на реалним и објективним информацијама. Као што смо већ напоменули, у том контексту, важну улогу имају информације садржане у финансијским извештајима. С тим у вези, намеће се питање који су уопште циљ и улога ревизије у тржишној привреди, те ко су корисници финансијских извештаја и ревизорског извештаја.

Да би смо дали одговор на питање ко су корисници ревизорског извештаја морамо најпре одредити улогу ревизије, а она се састоји у следећем:

- 1) заштита интереса власника капитала (односно пореских обвезника када је у питању државна ревизија);
- 2) стварање објективне и реалне информационе основе за управљање економским ентитетом;
- 3) повећање кредибилитета финансијских извештаја и привредног субјекта.

Међутим, улога ревизије није само у заштити интереса власника капитала. За ревизију је заинтересована и држава у циљу откривања неправилности и злоупотреба приликом обрачунавања и наплате пореза и других дажбина. С тога сматрамо да ревизија има битну улогу и у откривању превара, злоупотреба и других криминалних радњи у привреди о чему ће више речи бити у наставку рада.

Основни циљ ревизије најбоље је дат у МРС 200 – *Циљ и општи принципи ревизије финансијских извештаја* у коме је прецизирано да је основни циљ ревизије финансијских извештаја "да омогући ревизору да изрази мишљење о томе да ли су финансијски извештаји, по свим битним питањима, састављени у складу са применљивим оквирима финансијског извештавања."⁸⁵

Поред овог општег циља можемо издвојити и бројне посебне циљеве који произилазе из општег, а за потребе овог рада указаћемо на следеће⁸⁶:

- а) утврђивање да ли постоји документација која ће оправдати исказивање рачуноводствених промена и појединачних билансних позиција;

⁸⁵ Петровић З., *Међународни стандарди ревизије*, Универзитет Сингидунум, Београд, 2010., стр.35.;

⁸⁶ Васиљевић М., *Теоријско-методолошки проблеми ревизије финансијских извештаја туристичких предузећа*, Економски Факултет, Крагујевац, 2012., стр.14-15;

- b) провера да ли су финансијским извештајима обухваћене све пословне трансакције и догађаји за период који је обухваћен финансијским извештајима;
- c) провера математичке тачности приликом утврђивања трансакција, тј. да ли су утврђене на основу прецизних вредности у складу са МРС, односно МСФИ;
- d) провера права (власништва) и обавеза, тј да ли је имовина у власништву привредног субјекта и да ли су обавезе дуг неког другог привредног субјекта. Као пример можемо навести основна средства које могу бити у власништву предузећа, али могу и бити узета на лизинг, чиме ће бити у власништву неког другог предузећа и сл.
- e) установљавање да ли су све пословне трансакције и вредности исправно класификоване на појединачне билансне позиције, односно конта;
- f) провера вредновања односно алокације која подразумева тврдњу да су појединачне билансне позиције (имовина, обавезе, капитал, расходи и приходи) процењени по прихватљивом методу;
- g) провера да ли су сви делови финансијског извештаја правилно приказани и обелодањени.

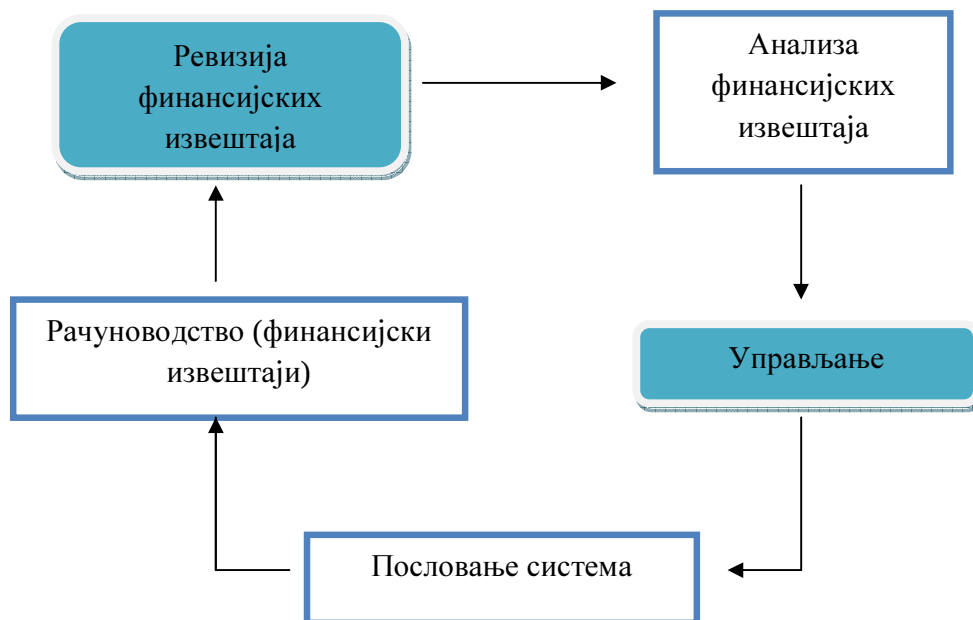
На основу напред наведеног, можемо рећи да ревизорово мишљење о финансијским извештајима може да интересује различите кориснике:

- ❖ Власнике и акционаре (због заштите сопствених интереса);
- ❖ Менаџмент (због потребе за реалним и објективним информацијама неопходних за управљање);
- ❖ Инвеститоре (због оцене оправданости улагања);
- ❖ Пословне партнере (због оцене бонитета и других показатеља);
- ❖ Државу тј. Владу (због пореза, спровођења одговарајуће економске политике и сл.);
- ❖ Јавност (због заштите интереса ситних акционара, слободе располагања информацијама и сл.).

На основу познавања основних циљева и задатака ревизије, њене усмерености на финансијске извештаје, можемо закључити да ревизија заузима значајно место и улогу, како на националном, тако и на глобалном нивоу. Међутим, за потребе овог рада

указаћемо пре свега на њену улогу и допринос у борби против криминалних радњи у привреди.

Дијаграм број 12. – Место ревизије у окружењу⁸⁷

3. КРАТАК ОСВРТ НА ПРОЦЕС РЕВИЗИЈЕ ФИНАНСИЈСКИХ ИЗВЕШТАЈА

Поступак ревизије, као што смо већ објаснили, спроводи се са циљем да ревизору омогући изражавање мишљења о томе да ли су финансијски извештаји привредног субјекта састављени у складу са основним принципима финансијског извештавања. Руководство привредног субјекта одговорно је за састављање и обелодањивање финансијских извештаја, док је задатак ревизора да потврди истинитост и објективност тврдњи садржаних у њима. С тим у вези, поступци ревизије служе да би се добили докази о тврдњама садржаним у финансијским извештајима.

Сам процес ревизије састоји се од 4 фазе:

- 1) Прихватање ревизорског ангажмана,
- 2) Планирање ревизије,
- 3) Обављање ревизорских провера и прикупљање доказа и

⁸⁷ Према Gill G., *Modern auditing and Assurance Services*, 6th Edition, Monash University, 2002., стр.313;

4) Процена и извештавање.

Процес ревизије започиње *прихватањем обавеза обављања ревизије* и подразумева одлучивање о томе да ли прихватити новог клијента односно наставити сарадњу са постојећим. У овој фази ревизор треба да изврши процену биографије клијента, да успостави контакт са претходним ревизором, одабере особље које ће обављати ревизију и сл. Како би могао квалитетно да изврши ревизију и планирање ревизије, ревизор мора познавати пословање клијента и привредне гране у којој он послује јер на тај начин ће бити у могућности да идентификује све трансакције и догађаје који могу имати утицај на финансијске извештаје. С тога, пре доношења одлуке о прихватању новог клијента, ревизор мора прикупити све релевантне финансијске и нефинансијске информације о привредном субјекту и његовом пословању. Поред тога, неопходно је упознавање ужег и ширег окружења привредног субјекта.

Међународни стандард ревизије 210 – *Услови ревизијског ангажовања* прописује да "ревизор треба да прихвати ангажовање ревизије финансијских извештаја само кад закључи да је оквир финансијског извештавања који је изабран од стране руководства прихватљив или се захтева законом или регулативом."⁸⁸

Упоредо са упознавањем пословања привредног субјекта одвија се и *планирање ревизије*. Планирање подразумева следеће поступке⁸⁹:

- 1) Прикупљање информација о пословању привредног субјекта и привредне гране у којој он послује;
- 2) Истраживање података везаних за законодавство;
- 3) Извођење почетних аналитичких процедура;
- 4) Извођење поступака ради стицања знања о интерној контроли и рачуноводственом систему;
- 5) Процену ризика ревизије и утврђивање значајности;
- 6) Припрема програма ревизије.

МРС 300 – *Планирање* прописује да "ревизор треба да планира посао тако да ревизија буде изведена на ефикасан начин."⁹⁰

⁸⁸ Петровић З., *Међународни стандарди ревизије*, Универзитет Сингидунум, Београд, 2010;

⁸⁹ Проф. др Станишић М., *Ревизија*, Универзитет Сингидунум, Београд, 2009, стр.112;

⁹⁰ Проф. др Станишић М., *Ревизија*, Универзитет Сингидунум, Београд, 2009, стр.113;

У фази планирања, уколико то није учињено раније, ревизор се мора састати са претходним ревизором и утврдити да ли је било неких неслагања између њега и клијента, као и разлог промене ревизора. Поред тога потребно је у разговору са руководством и запосленима у клијенту ревизије прибавити све неопходне информације о истом. У овој фази ревизори врше и прелиминарни аналитички преглед са циљем утврђивања присутних трендова, кључних показатеља (добитак, средства), испитивање флукуација и односа који одступају од предвиђених и сл. У циљу упознавања и оцене система интерних контрола неопходно је упознавање са рачуноводственим и нерачуноводственим контролама и системом интерне ревизије. Системи интерних контрола су изузетно значајни за обављање ревизије, јер добро организован систем олакшава и скраћује ревизију.

Обављање ревизорских провера и прикупљање доказа састоји се у оцени система интерних контрола и тестирању података на основу којих су сачињени финансијски извештаји.

Ревизор најпре мора да упозна и оцени систем интерне контроле применом серије тестова на основу којих ће формирати своју процену. Уколико ревизор утврди да привредни субјекат има добро организован, ефикасан и квалитетан систем интерне контроле, може се у великој мери ослонити на њега приликом обављања процеса ревизије.

Да би био у могућности да изрази мишљење о финансијским извештајима, ревизор мора прикупити довољно компетентних доказа о појединачним билансним позицијама.

У овој фази спроводе се следећи поступци:⁹¹

- ❖ тестирање функционисања и спровођење контрола у предузећу,
- ❖ доказни тестови трансакција,
- ❖ аналитички поступци,
- ❖ прибављање конфирмација за одређена стања конта,
- ❖ тестови салда рачуна,
- ❖ комплетирање правне (власничке и уговорне) документације,
- ❖ добијање писаних изјава управе о финансијским извештајима и
- ❖ комплетирање доказа и тражење неевидентираних обавеза.

⁹¹ Проф. др Станишић М., *Ревизија*, Универзитет Сингидунум, Београд, 2009, стр.109;

Последња фаза у процесу ревизије је *извештавање о ревизорским налазима*. Основни циљ ове фазе је изражавање мишљења ревизора о финансијским извештајима. Постоје четири врсте ревизорског мишљења:

- *позитивно* (уколико финансијски извештаји истинито и објективно приказују финансијско стање и резултате пословања, у складу са рачуноводственим начелима);
- *мишљење са резервом* (уколико ревизор уочи изузетке код одређених позиција у финансијским извештајима због одступања у односу на рачуноводствена начела или када је ревизија непотпуна у односу на значајне позиције у финансијским извештајима);
- *негативно* (уколико финансијски извештаји не приказују истинито и објективно финансијско стање и резултате пословања привредног субјекта и када постоје одступања од рачуноводствених начела);
- *уздржавање од мишљења* (када ревизор не може да прибави одговарајуће ревизорске доказе).

Предуслов за давање ревизорског мишљења је прикупљање довољно доказа кроз ревизијске поступке да би ревизор реално и непристрасно дао мишљење о финансијским извештајима. У том смислу потребно је смањити ризик појаве материјалних грешака у финансијским извештајима на прихватљив ниво о чему ћемо говорити у наставку рада.

3.1. Врсте ревизијских поступака за прикупљање ревизорског доказа и анализа ризика ревизије

Да би се створио разуман основ за формирање и давање ревизорског мишљења о финансијским извештајима, ревизор мора прикупити довољно доказа кроз ревизијске поступке.

Шест су основних врста ревизијских поступака:

- **инспекција** тј. прегледање докумената, као пример можемо навести увид у магацинску документацију и проверу усклађености робне и финансијске евиденције са количинском евиденцијом;
- **посматрање** – ревизор врши преглед активности привредног субјекта. У овом поступку ревизор може открити разлике између стварног и књиговодственог стања у случајевима када се не евидентирају пословне

трансакције (као на пример приликом фиктивних продаја или набавки) или се евидентирају само делови трансакција;

- **испитивање** – представља врсту провере приликом које ревизор обавља разговор са запосленима у привредном субјекту или лицима изван привредног субјекта и на тај начин долази до података о промету, купцима, добављачима и других значајних података и врши проверу улазних рачуна, стварно постојање обавеза и слично. Током овог поступка ревизор може доћи до података о злоупотребама у пословању привредног субјекта, посебно од стране запослених услед незадовољства својим материјалним положајем или руководством привредног субјекта;
- **потврђивање** – најчешће се користи у вези са салдом рачуна, затим у вези са променама услова споразума или трансакција између привредног субјекта и треће стране, као и за прибављање ревизорског доказа о непостојању одређених околности односно трансакција;
- **рачунска контрола** – провера рачунске тачности поновним израчунавањем и провером исправа које су везане за пословне трансакције;
- **аналитички поступци** – обухватају процену финансијских информација анализом односа између финансијских и нефинансијских података.

Међутим, пре него што започне са спровођењем поступака ревизије, ревизор мора извршити анализу ризика ревизије. Ревизорски ризик представља могућност да погрешни искази остану неоткривени упркос ревизорским процедурама, односно могућност да ће ревизор дати позитивно мишљење на финансијске извештаје који садрже материјално значајне погрешне исказе. Од ревизора се очекује да ризик сведе на прихватљив ниво јер ће на тај начин бити испоштовани и стандарди ревизије. Да би то остварио, ревизор треба да осмисли процес ревизије тако да прикупи довољно значајних чињеница за сваку трансакцију како би на тај начин осигурао разумну сигурност у откривању неправилности и криминалних радњи које су од значаја за финансијске извештаје, чиме ће и ризик ревизије бити смањен. Према томе, ревизор треба да споводи ревизорске поступке све док не осигура да је ризик ревизије довољно низак за изношење мишљења о финансијским извештајима.

Постоје три елемента ревизорског ризика:

- **Инхерентни ризик** – представља вероватноћу да у финансијским извештајима постоје грешке. Наиме, погрешни искази се могу јавити због саме природе пословања или услед утицаја неког другог фактора. Овај ризик ће бити већи код привредних субјеката који послују у оквиру напреднијих

привредних грана или у случају сложенијих пословних трансакција, као и код привредних субјеката који су имали значајне промене кадрова или технологије;

- **Контролни ризик** – представља вероватноћу да систем интерних контрола није довољно и адекватно развијен, те не открива грешке и неправилности у финансијском извештавању. С тим у вези, ревизор треба да процени делотворност рачуноводственог система и система интерне контроле субјекта ревизије у погледу спречавања, откривања и кориговања материјално значајних погрешних исказа;
- **Ризик детекције** тј. неоткривања – представља могућност да постоје погрешни искази или криминалне радње које ревизор неће открити сповођењем ревизорских поступака. Овај ризик је најчешће последица неефикасних и недовољно припремљених ревизорских процедура.

Приликом планирања ревизије ревизор мора да процени најпре инхерентни и контролни ризик, и то тако што ће разматрати добијене информације о привредном субјекту, његовој делатности, пословању, контролном систему и рачуноводственим процедурама.

Обзиром да не постоји могућност промене инхерентног ризика, да би умањио укупан ризик ревизије, ревизор мора смањити контролни и детекциони ризик. На пример, уколико ревизор оцени да је инхерентни ризик висок за одређене залихе (на пример, јер су предмет крађе), а притом оцени и да је контролни ризик на високом нивоу (јер физичке контроле нису добре и ефикасне), да би умањио детекциони ризик, ревизор мора извршити бројна пребројавања тих залиха и упоређивање са књиговодственом евиденцијом.

Због напред наведеног, а у циљу минимизирања грешака које се не могу открити ревизијом, потребно је да ревизија буде усмерена на откривање свих материјално значајних радњи, а не само оних који утичу на фалсификовање финансијских извештаја.

3.2. Врсте ревизорског доказа

Као што смо већ напоменули, да би изразио мишљење о финансијским извештајима, ревизор мора прикупити довољно ревизорских доказа који морају бити релевантни, непристрасни, објективни и убедљиви.

За откривање погрешних исказа и криминалних радњи приликом финансијског извештавања, ревизору су на располагању шест врста доказа ревизије⁹²:

- 1) *Физички докази* – докази које ревизор може стварно да види. Две су врсте ових доказа: испитивање активе и посматрање активности клијента. Често се користе за потврду постојања физичке активе, на пример готовине, залиха и опреме;
- 2) *Искази трећих лица* – представљају доказе до којих ревизор долази директном комуникацијом са лицима изван субјекта ревизије или са привредним субјектима са којима послује. То су најчешће купци (у циљу потврде стања на рачунима потраживања), добављачи (у циљу потврде стања на рачунима дуговања), банке (у циљу потврде стања на рачунима обавеза по основу кредита), адвокати (у циљу потврде могућих обавеза) и јавна складишта (у циљу потврде залиха у јавним складиштима);
- 3) *Математички докази* – поновно прерачунавање рачуна у циљу потврде математичке тачности евиденције;
- 4) *Документација* – сваки облик писмене исправе који прати неки пословни догађај;
- 5) *Искази клијентовог особља* – представљају одговоре запослених у привредном субјекту на питања ревизора, најчешће у циљу прикупљања информација у вези са пословним окружењем или посебним политикама привредног субјекта;
- 6) *Међусобни односи података* – подразумева испитивање података и поређење међусобно упоредивих података у циљу утврђивања трендова и односа. До ових података се најчешће долази применом аналитичких процедура.

3.3. Материјалност ревизије

Материјалност је један од основних концепата у ревизији који треба да обезбеди разумно уверење да у финансијским извештајима нема грешака од материјалног значаја. Различити аутори и организације покушали су да дефинишу материјалност. Међутим, за потребе овог рада указаћемо на следећу дефиницију: "Информација је материјална

⁹² Проф. др Станишић М., *Методологија ревизије*, Универзитет Сингидунум, Београд, 2009., стр.7;

(значајна) ако би њено изостављање или погрешно приказивање могли утицати на економске одлуке корисника донешене на основу финансијских извештаја.⁹³

На значај материјалности указује и чињеница да је иста регулисана посебним МСР 320 - *Материјалност у ревизији*, који пружа смернице о материјалности и указује на везу са ревизијским ризиком.

Према наведеном МСР утицај материјално значајне ставке може бити двојак:⁹⁴

- кроз изостављање ставке у неком финансијском извештају – да ставка није изостављена корисник финансијских извештаја би донео другачију економску одлуку;
- кроз исказивање ставке у погрешном износу, тј у износу који се толико разликује од исправног износа да би због тога корисник финансијских извештаја, ослањајући се на њих донео погрешну одлуку.

Уколико ревизор у току вршења ревизије установи да поједине позиције садрже значајне (материјалне) грешке или изостављене ставке, биће принуђен да субјекту ревизије сугерише корекцију финансијских извештаја.

У литератури и пракси не постоји јединствен став по питању критеријума који треба користити приликом одлучивања о томе да ли је нека ставка материјална или не. Међутим, та одлука се, према слободним проценама ревизора, најчешће креће у процентима приказанима у Табели број 9.

Табела број 9. – Критеријум за оцену материјалности ставки у финансијском извештају⁹⁵

Проценат за који се очекује да ће ставка променити нето добитак	Одлука о материјалности
Мање од 5%	Ставка није материјална
5 – 10%	Препушта се расуђивању ревизора
Више од 10%	Ставка је материјална

Уколико се очекује да ће одређена ставка променити нето добитак за мање од 5% сматраће се да та ставка није материјална. Уколико се очекује да ће одређена ставка променити нето добитак за 5-10% на ревизору је да просуди да ли је та ставка материјална или не. И на крају, ако је процена ревизора да ће одређена ставка променити нето добитак за више од 10%, ставка ће се сматрати материјалном.

⁹³ Проф. др Станишић М., *Ревизија*, Универзитет Сингидунум, Београд, 2009., стр.107;

⁹⁴ Петровић З., *Међународни стандарди ревизије*, Универзитет Сингидунум, Београд, 2010., стр.152;

⁹⁵ Мартић С., *Сепарати из ревизије*, Економски факултет, Београд, 1993., стр.10;

4. УЛОГА РЕВИЗИЈЕ ФИНАНСИЈСКИХ ИЗВЕШТАЈА У ОТКРИВАЊУ ЗЛОУПОТРЕБА И ДРУГИХ КРИМИНАЛНИХ РАДЊИ У ПРИВРЕДИ

Према неким истраживањима, најчешћи узрок пропадања предузећа су преваре и друге криминалне радње у привреди, а узроци таквог тренда везују се за процес глобализације и убрзани развој технологије. Несумњиво је да технологија позитивно утиче на унапређење пословања привредних субјеката, али са друге стране, отвара нове могућности за извршење бројних криминалних радњи.

Штета која настане по основу превара и малверзација које су починили власници или руководиоци су далеко веће од штета које по овом основу проузрокују обични запослени (Табела број 10). Према истраживању које је спровело Удружење овлашћених истраживача криминалних радњи (Association of Certified Fraud Examiners - ACFE) 77% финансијских превара су починили појединци у једном од следећих области: рачуноводство, операције, продаја, извршни менаџмент, кориснички сервис и набавке.

Просечна штета коју преварама проузрокује извршни менаџмент организације су око 500.000\$, док је штета коју преваром проузрокују запослени у финансијама 250.000\$ а у рачуноводству 183.000\$. Такође, процењује се да типична организација на преваре и малверзације губи 5% свог годишњег прихода.

Табела број 10: Просечан губитак по одељењима починилаца превара у 2012.години

Одељење	Број случајева	%	Просечан губитак у \$
Извршни менаџмент	159	11.9	500.000
Финансије	49	3.7	250.000
Управни одбор	19	1.4	220.000
Набавка	76	5.7	200.000
Рачуноводство	293	22.0	183.000
Правна служба	8	0.6	180.000
Маркетинг/Односи са јавношћу	14	1.1	165.000
Производња	25	1.9	160.000
Људски ресурси	16	1.2	121.000
Истраживање и развој	9	0.7	100.000
Информационе технологије	27	2.0	100.000
Операције	232	17.4	100.000
Остало	79	5.9	100.000
Продаја	170	12.8	90.000
Складиштење/Инвентарисање	56	4.2	67.000
Интерна ревизија	8	0.6	32.000
Кориснички сервис	92	6.9	30.000

Извор: ACFE – Association of Certified Fraud Examiners, 2012. Report to the Nation on Occupational Fraud and Abuse, http://www.acfe.com/uploadedFiles/ACFE_Website/Content/rtn/2012-report-to-nations.pdf

У савременим условима пословања сва предузећа се суочавају са ризиком превара и других криминалних радњи, те је неопходно развити адекватан механизам њиховог откривања и сузбијања. Сматрамо да у таквим условима у савременом пословном окружењу ревизори могу имати значајну улогу у откривању и спречавању незаконитих радњи.

Лажно и необјективно приказивање информација у финансијским извештајима може бити резултат грешака (рачунских или административних) али и криминалних радњи о чему смо говорили у Поглављу број IV овог рада. За криминалне радње је карактеристично намерно поступање са циљем проневере имовине или лажног и неистинитог приказивања информација у финансијским извештајима.

Примарни циљ лажног приказивања информација у финансијским извештајима је обмана њихових корисника, док је примарни циљ проневере имовине стицање противправне имовинске користи. С тим у вези, важно је напоменути да уколико је извршено лажно приказивање информација о имовини привредног субјекта у финансијским извештајима, не мора значити да је имовина проневерена тј. украдена. Наиме, мотив лажног приказивања исте може бити, на пример, избегавање плаћања пореза кроз умањење пореске основице (умањењем прихода и имовине и повећањем обавеза и расхода).

Са друге стране, провером финансијских извештаја, тачније поређењем књиговодствене евиденције са магацинском и робном евиденцијом могуће је утврдити злоупотребе у располагању имовином. Међутим, имајући у виду да се приликом ревизије финансијских извештаја, ревизору често не презентују стварни подаци, као на пример фиктивни купци помоћу којих је проневера реализована, мишљења смо да је потребно ревизију проширити и на робну и материјалну евиденцију. С тим у вези, ревизор не треба да се ослања само на презентовану документацију већ треба да врши и анализу количинских и робних евиденција.

Према истраживању које је спровело Удружење овлашћених истраживача криминалних радњи (Association of Certified Fraud Examiners - ACFE), а које је обухватило 94 држава у периоду од јануара 2010.године до децембра 2011.године, најчешћи метод откривања криминалних радњи су дојаве, а затим следе прегледи управе, интерна ревизија и случајни метод, док се екстерна ревизија налази тек на 7.месту са учешћем од 4,6% у 2010.години и 3,3% у 2012.години. (Дијаграм број 13)

Дијаграм број 13. – Најчешће методе откривања криминалних радњи

Извор: ACFE – Association of Certified Fraud Examiners, 2012. Report to the Nation on Occupational Fraud and Abuse, http://www.acfe.com/uploadedFiles/ACFE_Website/Content/rtnn/2012-report-to-nations.pdf

Улога екстерне ревизије у откривању разних злоупотреба и криминалних радњи у привреди умањена је због чињенице да независне ревизоре ангажује и плаћа клијент који, између осталог, може одустати од ангажовања одређене ревизорске фирме. Имајући у виду напред наведено, као и чињеницу да ревизор приликом ревизије остварује блиску сарадњу са руководством, можемо рећи да је тешко остварити потпуну независност ревизора. Код државне ревизије ситуација је другачија. Државна ревизорска институција, као орган државне ревизије, остварује потпуну независност и аутономију у односу на субјекат ревизије.

Сматрамо да ревизија може дати значајан допринос борби против криминалних радњи, те стога циљ ревизије треба да буде откривање свих материјално значајних криминалних радњи а не само оних које утичу на лажно приказивање информација о финансијском положају и резултатима пословања привредног субјекта у финансијским извештајима. Ово из разлога што и проневере и злоупотребе имовине доводе до умањења профита привредног субјекта а самим тим и до неверодостојног приказивања информација у финансијским извештајима.

5. ОДГОВОРНОСТ РЕВИЗОРА ЗА СПРЕЧАВАЊЕ И ОТКРИВАЊЕ КРИМИНАЛНИХ РАДЊИ

Када је у питању одговорност ревизора у спречавању и откривању криминалних радњи разликују се одговорности интерних и екстерних ревизора.

Екстерни ревизори немају одговорност када је у питању спречавање криминалних радњи јер је то, заправо, одговорност руководства привредног субјекта. Међутим, њена превентивна улога је у томе што самим својим деловањем може утицати на одвраћање потенцијаних починилаца криминалних радњи од реализације истих.

Слична је ситуација и по питању откривања криминалних радњи. Наиме, одговорност за њихово откривање је, такође, на руководству привредног субјекта, док ревизор приликом реализације ревизије мора поступати са дужном пажњом и професионалним скептицизмом, узимајући у обзир ризик појаве криминалних радњи и њихов утицај на финансијске извештаје. С тим у вези, ревизор треба да испитује и критички процењује ревизорске доказе, те да врши континуирано испитивање да ли прикупљене информације и докази указују на појаву криминалних радњи. Поред тога, ревизор треба континуирано да разматра да ли прикупљене информације указују на присутност фактора ризика криминалне радње, као и да ли их треба узети у обзир приликом испитивања и разматрања материјално погрешних исказа у финансијским извештајима.

AICPA стандарди ревизије регулишу одговорност екстерних ревизора када је у питању откривање превара у финансијским извештајима (SAS 82), илегалних акција од стране клијената (SAS 54), контрола рачуноводствених процена (SAS 57) и сл.

SAS 82 дефинише обавезу ревизора да схвати превару, процени ризике преваре, развије адекватан механизам откривања превара, извештава о својим открићима менаџмент, директоре, а понекад и кориснике финансијских извештаја.

SAS 54 обухвата две врсте илегалних акција⁹⁶:

- Директан утицај илегалних акција утиче на износ финансијских извештаја (као што је нарушавање закона о порезу и државно умањење прописа за признавање цена и прихода) и спадају у исте одговорности као грешке и преваре;

⁹⁶ Проф. др Станишић Милован, *Ревизија*, Универзитет Сиингидунум, Београд, 2009., стр. 196;

- Илегалне акције – израз који се односи на нарушавање закона и прописа који су удаљени од утицаја финансијских извештаја (на пример, нарушавање које се односи на унутрашње трговање хартијама од вредности, заштиту на раду и безбедност, заштиту окружења, подједнаку могућност запослења).

SAS 57 односи се на фалсификовање финансијских извештаја услед манипулације рачуноводственим проценама и на одговорност ревизора за процењивање својих разумности приликом ревизије финансијских извештаја. С тим у вези, ревизор треба да води евиденцију о разликама између процене менаџмента и најближе разумне процене подржане доказима ревизије.

Уколико приликом обављања ревизије, ревизор открије криминалне радње, дужан је да обавести органе гоњења, у складу са законом. Законом о ревизији прописана је обавеза и Државне ревизорске институције да доставља прекршајне и кривичне пријаве уколико приликом ревизије јавног сектора уочи кршење прописа.

Са друге стране, интерни ревизори имају одговорност по питању спречавања, откривања и извештавања о криминалним радњама. Одговорност за спречавање криминалних радњи огледа се у обавези испитивања контролног окружења, тј. став руководства према преварама, да ли су успостављени кодекси којима су дефинисане забрањене радње и кажњавање починилаца, да ли су успостављени контролни механизми за заштиту имовине и праћење пословања и сл. Одговорност интерних ревизора за откривање криминалних радњи састоји се у уочавању индиција криминалних радњи, њиховом разматрању и испитивању. Уколико интерни ревизор открије појаву криминалних радњи о томе извештава руководство привредног субјекта, менаџмент или управни одбор.

Мишљења смо да откривање злоупотреба у привреди, захтева од ревизора поседовања не само дугогодишњег искуства, знања из области рачуноводства и познавање привредног амбијента, већ и добро познавање прописа и њихово правилно тумачење, што подразумева познавање правне области.

6. ОТКРИВАЊЕ ПРЕВАРА И ДРУГИХ КРИМИНАЛНИХ РАДЊИ У РАЧУНОВОДСТВУ ОД СТРАНЕ РЕВИЗОРА И ИНДИКАТОРИ КОЈИ УКАЗУЈУ НА ИСТЕ

Имајући у виду велике штете које инвеститори, повериоци и друга лица трпе услед заснивања својих пословних одлука на лажним финансијским извештајима, сматрамо да је веома важно знати препознати да ли је менаџмент компаније применом одређених малверзација утицао на висину добити, нето имовине или нето готовине презентованим у финансијским извештајима.

Откривање превара је комплексан процес који захтева формирање радних тимова за откривање превара који ће најпре анализирати функционисање интерног контролног система и квалитет корпоративног управљања. Наиме, опште је познато да су веће могућности за преваре и манипулације у предузећима у којима не постоји или је недовољно развијен систем интерне контроле. Такође, уколико је корпоративно управљање предузећа лоше потребно је обратити већу пажњу на могућност превара. Показатељи који могу указивати на већу могућност манипулација су:⁹⁷

- директор и извршни директор су једна иста особа,
- велики одбор директора, што онемогућава ефикасну контролу,
- спољне чланове одбора препоручују или постављају сами извршни директори,
- спољни чланови одбора су пословно повезани са предузећем,
- спољни чланови одбора су заузети радом у одборима више предузећа.

Након тога, неопходно је да се ревизори оријентишу на области које су осетљиве на преваре, као што су на пример рачуноводствене политике. У том смислу, потребно је најпре идентификовати кључне рачуноводствене политике предузећа, а затим проценити њихову флексибилност, јер процењивање појединих билансних позиција нуди више опција, те је у тој ситуацији битно утврдити да ли менаџмент организације примењује опрезну или агресивну рачуноводствену политику. Промена рачуноводствене политике, о којима смо говорили, услед непостојања озбиљних и оправданих разлога представља озбиљан индикатор могућих манипулација у финансијском извештавању. Овде је важно напоменути да је већа могућност манипулација уколико предузећа примењују агресивне методе вредновања билансних позиција.

Следећи корак је процена начина на који менаџмент примењује рачуноводствене политике. Уколико је предузеће у дужем року имало чисто рачуноводство, мања је вероватноћа да су промене рачуноводствених политика у циљу манипулација финансијским извештајима. Исто тако, потребно је проценити квалитет Напомена уз финансијске извештаје, тј. да ли су презентоване потребне информације за разумевање финансијских извештаја, да ли су адекватно оправдане промене рачуноводствених политика и слично.

⁹⁷ Шкарић Јовановић К., *Креативно рачуноводство – мотиви, инструменти и последице*, Зборник радова са 11. Конгреса СРПРС, Бања Врућица, 2007;

Ове почетне индиције треба учврстити анализом презентованих финансијских извештаја. Следеће појаве, које називамо и "црвеним заставама", би могле указивати да нешто није у реду са финансијским извештајима:⁹⁸

- Неочекиване и необјашњиве промене у рачуноводственим политикама, посебно ако предузеће има лоше перформансе;
- Раст добитка као последица непланираних продаја имовине;
- Повећање учешћа потраживања у приходима од продаје, пружање купцима повољнијих услова плаћања – продужење рокова;
- Раст разлике између нето добитка и нето готовине из пословне активности у односу на претходне године;
- Раст разлике гепа између нето добитка пре пореза и опорезиве добити;
- Неочекивано високо приписивање или отписивање вредности имовине;
- Велико прилагођавање добити у четвртм кварталу године;
- Промена ревизора и
- Значајне трансакције са повезаним странама.

Такође, потребно је обратити пажњу и на изузетке у рачуноводственим извештајима који могу представљати знаке заташкивања, као што су нестала документа, неуравнотежена главна књига, нестанак инвентара, промена и корекције у документима, фотокопирање докумената, одступање новца у благајни у односу на благајнички дневник, дупликати плаћања, подешавање потраживања и обавеза и слично.

У процесу откривања криминалних радњи ревизори морају обратити пажњу и на понашање појединаца у организацији. Наиме, преваранти често испољавају одређене карактеристике које могу (али не морају обавезно) указивати на потенцијално извршење криминалних радњи. Ови симптоми указују на лоше понашање појединаца, те стога ревизори морају обратити пажњу на њих и третирали их као потенцијалне знаке упозорења на неправилности. Наведене симптоме је веома лако приметити у понашању појединаца, поготово ако троши више новца него што му омогућава плата, на пример на путовања, одећу, кола, јахте и сл.

⁹⁸ Mohnram, *How to manage earnings management?*, Accounting World, Institute of Chartered Financial Analysts of India број 10, 2003.;

Табела број 11: Црвене заставе присутне код починилаца превара

Индикатори (црвене заставе)	Број случајева	% случајева
Живот ван могућности	386	35,60%
Финансијске потешкоће	291	27,10%
Необична блискост са продавцем/купцем	199	19,20%
Проблеми у управљању, неспремност да деле дужности	189	18,20%
Развод/породични проблеми	158	14,80%
Преварантски менталитет	155	14,80%
Раздражљивост, одбрамбени став	130	12,60%
Проблеми зависности	89	8,40%
Проблем са запошљавањем у прошлости	86	8,10%
Иspoљавају незадовољство платом	75	7,90%
Одбијају отићи на одмор	67	6,50%
Превелики притисак унутар организације	63	6,50%
Правни проблеми у прошлости	53	5,30%
Претеран притиса породице и пријатеља	52	4,80%
Жале се на недостатак ауторитета	47	4,70%
Нестабилност у животним околностима	32	4,10%

Извор: ACFE – Association of Certified Fraud Examiners, 2012. Report to the Nation on Occupational Fraud and Abuse, http://www.acfe.com/uploadedFiles/ACFE_Website/Content/rtnn/2012-report-to-nations.pdf

Према истраживању Удружења овлашћених истраживача превара утврђено је да су најчешће индикатори превара од стране менаџмента и запослених живот изван својих могућности и финансијске потешкоће (Табела број 11). Ова два индикатора била су присутна у 62,70% свих случајева који су обухваћени истраживањем. Поред тога важно је напоменути да често починиоци превара и других криминалних радњи показују више од једног индикатора (тзв. црвене заставе).

Након откривања индиција које упућују на то да је дошло до превара и манипулација у рачуноводству потребно је ангажовати и друге стручњаке за истраживање превара, као што су форензичари, судски вештаци и кривични инспектори који ће значајно допринети откривању превара и прикупљању доказа неопходних за кривично гоњење починилаца истих. Из тог разлога, мишљења смо да ефикасно сузбијање криминалних радњи у привреди захтева координацију и сарадњу ревизора са другим органима и институцијама надлежним за борбу против привредног криминала.

VI ДРЖАВНА РЕВИЗИЈА У СРБИЈИ

У условима још увек актуелне светске економске кризе, основни циљ сваке државе је рационализација трошења буџетских средстава, односно новца пореских обвезника. Наиме, трошење јавних средстава мора бити наменско, законито и рационално. За сваку државу је значајно да се јавност тј. порески обвезници информишу истинито и објективно о сврсисходности и законитости трошења јавних средстава. Поред тога, веома је важно успоставити адекватан механизам контроле јавних финансија и државне имовине, како би се остварило њихово располагање од стране корисника буџета на законит начин и у складу са наменама.

Област ревизије која се бави наведеним послом је ревизија јавних средстава тј. државна ревизија, а орган државе који је формиран у циљу њеног вршења је Државна ревизорска институција.

Опште је познато да се криминалним радњама у јавном сектору наноси огромна штета државном буџету, а самим тим и пореским обвезницима. С тога ћемо у овом делу посебну пажњу обратити на државну ревизију, њену сврху и допринос борби против привредног криминала. Да би смо то урадили на адекватан начин, најпре ћемо се осврнути на правни и институционални оквир њеног регулисања.

1. ПРАВНИ И ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ОСНОВ РЕГУЛИСАЊА ДРЖАВНЕ РЕВИЗИЈЕ У СРБИЈИ

Као што смо већ навели основна функција државне ревизије је да оствари увид, оцену и контролу функционисања јавног сектора. У циљу обезбеђивања адекватне контроле коришћења и располагања јавним средствима, Закон о буџетском систему⁹⁹ предвиђа интерну и екстерну ревизију јавног сектора.

Задатак интерне државне ревизије је испитивање финансисјког управљања, усклађености пословања са законом, интерним актима и уговорима, процена и пружање стручне помоћи и савета руководиоцима о ефективности процеса управљања организационом, као и да буду укључени у развој или спровођење политика, система и

⁹⁹ Службени гласник Републике Србије бр.54/2009,73/2010,101/2010 и 101/2011;

процедура у организацији.¹⁰⁰ Поред тога, Закон о буџетском систему предвиђа обавезу организовања интерне ревизије за све кориснике јавних средстава.

За разлику од интерне ревизије која се организује унутар самог субјекта државне ревизије, екстерну ревизију врши Државна ревизорска институција (ДРИ) и спроводи се у складу са Законом о ДРИ, који предвиђа широк спектар ревизорских надлежности, као и регуларност, ефективност и ефикасност ревизије. Овај Закон омогућава ДРИ приступ свим информацијама од значаја за извршење ревизије, али и дефинише право и обавезу ДРИ да извештава о свом раду.

Уставни основ ДРИ садржан је у члану 96. Устава РС, у коме се наводи да је ДРИ највиши државни орган ревизије јавних средстава у Републици Србији, те да је самостална у раду и да подлеже надзору Народне скупштине којој одговара за свој рад. Поред тога у члану 97. дефинисана је *надлежност Републике за контролу законитости располагања средствима правних лица, финансијску ревизију јавних расхода и начин јединственог организовања тих послова.*¹⁰¹

Доношењем Закона о Државној ревизорској институцији 2005.године обезбеђен је правни оквир и снажно утемељење за рад Државне ревизорске институције. Међутим, државна ревизија подразумева и примену општеприхваћених начела и правила ревизије и одабраних међународно прихваћених стандарда ревизије. ДРИ у својој пракси примењује:

1. Лимску декларацију;
2. Стандарде Међународне организације врховних ревизорских институција - INTOSAI стандарди;
3. Општеприхваћене стандарде (Generally Accepted Government Auditing Standards) – GAGAS стандарди;
4. Кодекс етике за ревизоре јавног сектора.

Основни документ који прописује правила државне ревизије на међународном нивоу је *Лимска декларација* донета 1977.године у Лими (Перу) на 9. Конгресу Међународне организације врховних ревизорских институција, са интенцијом да помогне националним законодавствима у регулисању ове области и да створи услове за обезбеђење независности националних органа за државну ревизију. Наведена декларација прокламује уставно и институционално уређење ДРИ, у циљу постизања неопходног степена независности ревизије јавних средстава, како функционалне тако и организационе

¹⁰⁰ *Ка већој финансијској одговорности власти у Србији: имплементација препорука и мера Државне ревизорске институције Србије*, Центар за европске политике, Београд, 2012, стр. 15, Интернет: <http://www.crnps.org.rs/wp-content/uploads/CEP-Analiza-implementacije-preporuka-i-mera-DRI.pdf>;

¹⁰¹ Устав Републике Србије, Службени гласник РС, бр.98/2006;

независности. Наиме, да би државна ревизија могла испунити своје задатке, мора бити независна у односу на субјект ревизије и заштићена од спољних утицаја, односно ДРИ мора бити аутономна у одређивању програма рада, метода ревизије, изради и доношењу извештаја о спроведеној ревизији јавних средстава, као и да буде самостална у доношењу аката из своје надлежности.

INTOSAI стандарди усвојени су на XIV конгресу INTOSAI 1992.године у Вашингтону. Касније су допуњени на XV конгресу 1995.године у Каиру. Ови стандарди представљају "ауторативна саопштења којима се даје упутства о основним принципима професионалног и личног понашања које ревизор треба да примени при планирању, извршењу и извештавању."¹⁰²

Ови стандарди имају своју структуру која се састоји из 4 дела:

- *Општи постулати државне ревизије* (основне претпоставке, конзистентни предуслови, логични принципи и захтеви који помажу у развијању ревизорских стандарда и служе ревизорима у формирању њиховог мишљења и извештаја¹⁰³),
- *Општи стандарди* (регулишу стручност, независност државне ревизије, запошљавање и обуку ревизора, потребу за дужном професионалном пажњом и осигурање квалитета рада),
- *Стандарди извођења ревизије* (прецизирају извођење државне ревизије) и
- *Стандарди извештавања у државној ревизији* (регулишу форму и садржај ревизорског извештаја, ревизорово мишљење и Извештај о ревизији пословања тј. успешности).

Ове стандарде доноси INTOSAI, као врховна асоцијација а њихова примена у свакој држави регулисана је Законом и чланством у асоцијацији. Примена ових стандарда омогућава правилну идентификацију свих релевантних ревизијских ризика који ће уз примену одговарајућих мера бити отклоњени, те да ће примена успостављене методологије ревизије обезбедити квалитетне, меродавне и релевантне доказе. Са друге стране, ови стандарди дају могућност креирања ревизорског извештаја у зависности од специфичности државе у којој се примењују, уз постојање обавезе коришћења прецизно дефинисане терминологије.

¹⁰² Др Јекнић-Паовић Г., *Буџетско право*, Подгорица, 2000.год.;

¹⁰³ <http://www.intosai.org/documents.html>;

GAGAS стандарди обезбеђују државним ревизорима компетентност, интегритет, објективност и независност у планирању, надзирању и извештавању након реализације ревизије. Ови стандарди се деле на¹⁰⁴:

- *Опште стандарде* (подразумевају независност врховне ревизорске институције и независност ревизора, неопходност професионалног мишљења ревизора, као и поседовање техничких знања и стручности и додатних знања ревизора, као и обавезну континуирану едукацију. Поред тога, ови стандарди обавезују субјекте ревизије да успоставе адекватан систем интерне контроле који ће помоћи ревизору у реализацији ревизије);
- *Стандарде извођења финансијске ревизије* (прописују извођење поступка ревизије и дефинишу неопходност ревизорске комуникације и разматрање резултата претходне ревизије),
- *Стандарде извештавања финансијске ревизије* (дефинишу форму и садржину извештаја, квалитативне елементе извештаја и издавање извештаја о извршеној ревизији),
- *Стандарде атестације* (обухватају AICPA опште стандарде и стандарде извођења атестација, GAGAS додатак овим стандардима, AICPA стандарде извештавања и GAGAS додатак овим стандардима),
- *Стандарде извођења ревизије успешности* (регулишу неопходност планирања процеса ревизије, супервизије особља које врши ревизију, затим неопходност обезбеђивања довољне, компетенте и релевантне документације, као и планирање, надзирање и извештавање ревидираних процеса),
- *Стандарде извештавања ревизије успешности* (дефинишу форму и садржину извештаја, квалитативне елементе извештаја и издавање извештаја о извршеној ревизији).

Кодекс етике за ревизоре јавног сектора је најраспрострањенији део регулативе која регулише ревизију јавног сектора и прописује принципе којима ревизор треба да се руководи у поступку ревизије и вредности које мора да поштује. Наиме, у свом раду ревизор мора да се придржава захтева етичког кодекса, тј. да буде поштен, независан, непристрасан, објективан, компетентан и да поштује обавезу чувања професионалне тајне. Поред тога, стандардима и кодексом је прописан образован профил државног ревизора, а истовремено се поставља захтев да познаје рачуноводствене и ревизорске стандарде, финансијско пословање и друге области од значаја за субјекат ревизије, као и захтев за

¹⁰⁴ <http://www.gao.gov/yellowbook>;

сталном едукацијом и усавршавањем и развијањем способности препознавања чињеница које су од значаја за ревизорски извештај.

И на крају, за потребе овог рада значајно је напоменути да је откривање евентуалних грешака, шпекулација и криминалних радњи, као и утврђивање усаглашености са релевантним прописима инкорпорирано у сам процес ревизије, што битно поправља квалитет државне ревизије.

2. ЗНАЧАЈ И УЛОГА ДРЖАВНЕ РЕВИЗИЈЕ У БОРБИ ПРОТИВ ПРИВРЕДНОГ КРИМИНАЛА

За разлику од екстерне ревизије финансијских извештаја привредних субјеката, државна ревизија има субјекта ревизије којег по сопственој процени одређује и подвргава процесу контроле тј. ревизије. Поред тога, ДРИ своја законска овлашћења користи у јавном интересу (за разлику од екстерне ревизије привредних субјеката која започиње ангажовањем од стране контролисаног привредног субјекта и врши се у његовом интересу).

Основна сврха државне ревизије је тројака:

- пружа јавности уверење у поузданост и реалност финансијских извештаја државних органа чиме они стичу додатно поверење у механизме финансијског пословања државних органа и начин, намену, сврсисходност и динамику трошења буџетских средстава;
- ревизијом пословања појединих буџетских корисника остварује се потпуни увид у њихово пословање и утиче на побољшање истог;
- државна ревизија је значајна и са аспекта откривања криминалних радњи у јавном сектору, пре све утаје пореза, злоупотреба у области јавних набавки, прање новца, противзаконите наплате и исплате и сл.

Постојање државне ревизије, као једног облика контроле располагања јавним финансијама и државном имовином умањује могућност злоупотреба у располагању државним средствима и мотивише физичка и правна лица да извршавају своје пореске и друге фискалне обавезе.

Закон о ДРИ (члан 10.) као субјекте државне ревизије дефинише све кориснике јавних средстава:

- директне и индиректне кориснике буџетских средстава;
- организације обавезног социјалног осигурања;
- буџетске фондове основане посебним законом или подзаконским актом;
- Народна банка Србије (у делу који се односи на коришћење јавних средстава и на пословање са државним буџетом);
- јавна предузећа, привредна друштва и друга правна лица које је основао директни односно индиректни корисник буџетских средстава, код којих имају учешће у капиталу или управљању, као и правна лица која су основала правна лица у којима држава има учешће у капиталу односно управљању;
- правна лица која примају јавне дотације и друга бесповратна давања или гаранције;
- субјекти који се баве прихватањем, чувањем, издавањем и коришћењем јавних резерви;
- политичке странке (у складу са законом којим се уређује финансирање политичких странака);
- корисници средстава ЕУ, дотација и помоћи међународних организација, страних влада и невладиних организација;
- уговорне стране у вези са извршењем међународних уговора, споразума, конвенција и осталих међународних аката, када је то одређено међународним актом или када то одреди овлашћени орган;
- други субјекти који користе средства и имовину под контролом и на располагању јавних власти или организација обавезног социјалног осигурања.

Као што смо већ навели основни циљ ревизије је изражавање мишљења о томе да ли су финансијски извештаји састављени у складу са утврђеним оквирима финансијског извештавања. Међутим, поред наведеног, циљ државне ревизије је и испитивње да ли се државна средства употребљавају у складу са законом, откривање неправилности у примени буџетских и других прописа, испитивање рационалности и сврсисходности

трошења јавних средстава. У складу са тим, предмет државне ревизије можемо поделити на¹⁰⁵:

- **финансијску контролу** (испитивање докумената, исправа, извештаја и других информација у погледу усклађености исказаних примања и издатака у односу на прописе о буџетском систему, односно усклађеност финансијских извештаја, трансакција, обрачуна, анализа и евиденција у односу на меродавне финансисјке прописе);
- **контрола законитости пословања** (испитивање правилности пословања субјекта ревизије у односу на прописе којима су уређени њихова надлежност и овлашћења);
- **контрола сврсисходности** (давање оцене да ли су средства од стране субјекта ревизије употребљена у складу са начелима економичности, ефективности и ефикасности, као и у складу са планираним циљевима);
- **контрола система финансијског управљања** (оцена система финансијског управљања и контроле субјекта ревизије, затим његовог система интерне контроле, интерне ревизије, рачуноводствених и финансијских поступака, као и правилности рада органа руковођења, управљања и других одговорних лица);
- **контрола ефеката** (испитивање аката и радњи субјекта ревизије које производе или могу произвести финансијске ефекте на примања и издатке корисника јавних средстава, имовину државе, задуживање и давање гаранција као и сврсисходну употребу средстава којима располаже субјекат ревизије).

У поступку државне ревизије испитује се предмет ревизије, као и одговорности субјекта ревизије и одговорних лица у субјекту ревизије за уочене неправилности. У том смислу, Законом је ДРИ дато овлашћење да директно издаје налоге за поступање субјектима ревизије у случајевима када су од стране ревидираног субјекта нарушени захтеви за оперативном ефикасношћу ревизије.

Након тога, у случају утврђивања специфичног степена одговорности субјекта ревизије, а који је законом дефинисан као кршење обавеза доброг пословања, ДРИ подноси захтев за предузимање мера против субјекта ревизије. Захтев се подноси органу који располаже овлашћењима по питању одговорности у односу на субјекат ревизије. Уколико се утврди теже кршење обавеза доброг пословања, ДРИ може покренути и иницијативу за разрешење одговорног лица у субјекту ревизије, о чему обавештава Скупштину и јавност.

¹⁰⁵ *Ка већој финансијској одговорности власти у Србији: имплементација препорука и мера Државне ревизорске институције Србије*, Центар за европске политике, Београд, 2012, стр. 16, Интернет: <http://www.crnps.org.rs/wp-content/uploads/CEP-Analiza-implementacije-preporuka-i-mera-DRI.pdf>,

Поред ових мера, ДРИ може покренути или иницирати казни поступак против одговорног лица у субјекту ревизије. Наиме, када државни ревизори у току вршења ревизије дођу до сазнања да постоји основа сумње да је извршено кривично или неко друго кажњиво дело, ДРИ има овлашћења и обавезу да поднесе захтев за покретање прекршајног поступка, односно да поднесе кривичну пријаву надлежном органу против одговорног лица у субјекту ревизије, у зависности од тога да ли су у поступку ревизије откривене материјално значајне радње које указују на елементе прекршаја или кривичног дела (члан 41. Закона о Државној ревизорској институцији).

Члан 57. Закона о Државној ревизорској институцији регулише обавезу ДРИ за покретањем прекршајног поступка против одговорног лица у субјекту ревизије уколико не испуњава обавезе подношења потребних података, односно тражене документације од значаја за поступак ревизије, затим обавезе достављања одазивог извештаја, као и у случају да орган коме је био достављен позив за предузимање мера, односно позив за разрешење одговорног лица, то не учини у прописаном року.

Поред тога, ДРИ ће покренути прекршајни поступак против одговорног лица у субјекту ревизије и у случају повреде других материјалних прописа, пре свега Закона о буџетском систему (у случају повреде правила о извршењу буџета) и Закона о јавним набавкама, обзиром да је предмет ревизије примарно контрола извршења буџета, односно коришћење јавних средстава.

Закон о јавним набавкама предвиђа два основна облика прекршаја, у зависности од тога да ли се субјекат ревизије у поступку јавне набавке јавља као наручилац или као понуђач. Први облик односи се на све кориснике јавних средстава и укључује читав низ прекршаја дефинисаних овим Законом.¹⁰⁶

Уколико се у поступку ревизије утврде елементи кривичне одговорности одговорног лица у субјекту ревизије, ДРИ против истог подноси кривичну пријаву надлежном тужилаштву. Најчешће се ради о кривичним делима против службене дужности, а нарочито кривично дело ненаменског коришћења буџетских средстава.

Међутим, примарна улога државне ревизије не треба да буде само репресивна тј. санкционисање починилаца криминалних радњи у јавном сектору, већ и превентивна тј. унапређење рада субјеката ревизије и спречавање извршења криминалних радњи и то пре свега увођењем интерних контрола и интерне ревизије. Интерни ревизори морају примењивати посебне контролне поступке којима ће се спречити или открити извршење криминалних радњи у јавном сектору. У том смислу неопходно је утврдити слабости у функционисању финансиског извештавања и финансијске контроле путем процене

¹⁰⁶ Погледати члан 169. и 170. Закона о јавним набавкама, Службени гласник Републике Србије, број 124/2012.;

ризика, те континуирано радити на њиховом усавршавању. На тај начин ствара се окружење у којем запослени али и руководиоци верују да ће се криминалне радње открити, да неће бити толерисане и да ће њихови починиоци бити кажњени.

3. ДОСАДАШЊИ РЕЗУЛТАТИ РАДА ДРЖАВНЕ РЕВИЗОРСКЕ ИНСТИТУЦИЈЕ У ОТКРИВАЊУ КРИМИНАЛНИХ РАДЊИ У ПРИВРЕДИ

Како до јуна 2008.године нису формиране ревизорске службе већ само савет ДРИ као орган руковођења, а поред тога нису били обезбеђени ни основни услови за рад Институције, ДРИ није могла да изврши ревизију извршења буџета, као ни ревизију јавних предузећа, локалне самоуправе и других субјеката ревизије за 2007.годину, већ је само анализирала функционисање интерне контроле и интерне ревизије у одређеном броју субјеката ревизије.

Ревизијом ДРИ за 2008.годину обухваћено је функционисање раачуноводственог система, интерне контроле и интерне ревизије код корисника буџетских средстава, затим текући приходи и расходи и утврђивање финансијског резултата пословања, капитални издаци и примања, нефинансијска имовина, новчани токови и извршење буџета.

Ревизијом за 2009.годину извршена је ревизија буџета и буџетских фондова (контролисан је завршни рачун буџета и финансијски извештаји субјеката ревизије, пре свега рачуноводствени систем, интерна контрола, попис имовине и обавеза, обрасци биланса стања и извештаја о извршењу буџета). Ревизијом финансијских извештаја било је обухваћено 7 министарстава и 1 Управа у саставу министарства, као и Народна банка Србије у делу који се односи на пословање са државним буџетом. Поред тога, ревизија за 2009.годину обухватила је и три јавна предузећа.

Ревизијом за 2010.годину обухваћена је ревизија буџета, буџетских фондова и организација обавезног социјалног осигурања, а контролисани су приходи, примања, издаци и расходи, имовина државе, давање гаранција, задуживање, употреба средстава која су додељена субјектима ревизије. Ревизијом годишњих финансијских извештаја субјеката ревизије (7 министарстава, 2 управе у саставу Министарства финансија, Народна банка Србије у делу који се односи на пословање са државним буџетом и Фонда за развој РС Националне службе за запошљавање) обухваћени су рачуноводствени систем, интерна контрола и интерна ревизија, попис имовине и обавеза, извештаји о капиталним издацима и примањима, извештај о новчаним токовима, извештај о извршењу буџета и јавне набавке. Поред тога ревизијом је обухваћена и ревизија финансијских извештаја и

правилности пословања 15 јавних предузећа и 1 акционарског друштва, као и завршни рачуни покрајинске и локалне власти (АП Војводина и 13 јединица локалне самоуправе).

Из напред наведеног можемо закључити да је ДРИ од почетка свог рада непрестано проширивала предмет ревизије и повећавала број субјеката ревизије.

Најчешће неправилности које је ДРИ откривала у поступцима ревизије су:

- Интерна контрола није успостављена а интерна ревизија није организована на одговарајући и поуздан начин;
- Невршење пописа и неусклађено књиговодствено стање имовине (подаци у билансима стања не одражавају стварно стање);
- Подцењена вредност имовине;
- Процена вредности непокретности доводи у питање реалност исказане тржишне вредности, а самим тим и реалност финансијских извештаја;
- Непостојање комплетне и ажурне евиденције државне имовине;
- Неуплаћивање свих пореза и доприноса, односно необрачунавање и неуплаћивање пореза на додату вредност (најчешће код јавних предузећа);
- Није у потпуности извршен пренос сопствених прихода на рачун извршења буџета;
- У одређеним случајевима, издаци из буџета нису се заснивали на књиговодственој документацији тј. вршене су исплате на основу документације која не представља писани доказ о насталој промени;
- Преузимање обавеза без закључених уговора и закључивање уговора о набавци добара, услуга и извођење грађевинских радова без спровођења јавне набавке или кршењем прописа којима је регулисана област јавних набавки, тј. Закона о јавним набавкама.

У зависности од налаза ревизије и постојања материјално значајних радњи које указују на постојање елемената прекршаја или кривичног дела, ДРИ је подносила захтеве за покретање прекршајних поступака, пријаве за привредне преступе као и кривичне пријаве. У Табели број 12. приказан је број поднетих прекршајних и кривичних пријава у периоду од 2008.-2010.године, затим број правноснажно окончаних и поступака решених у првом степену, као и број поступака у току.

Табела бр. 12- Преглед исхода поступака покренутих од стране ДРИ на дан 28.05.2012.године

	2008	2009	2010
Број поднетих пријава (прекршајних и кривичних)	19	16	158
Правноснажно окончани поступци	4 осуђујуће пресуде 1 ослобађајућа пресуда	1 осуђујућа пресуда	1 осуђујућа пресуда
Поступци решени у првом степену	5 осуђујућих пресуда 1 ослобађајућа пресуда 1 обустављен поступак	1 осуђујућа пресуда 1 ослобађајућа пресуда	1 осуђујућа пресуда 2 ослобађајуће пресуде
Поступци у току	7	13	154

Извор: Државна ревизорска институција, интернет: <http://www.crnps.org.rs/wp-content/uploads/CEP-Analiza-implementacije-preporuka-i-mera-DRI.pdf>

Када је у питању ревизија финансијских извештаја и правилности пословања за 2012. годину, најзначајније неправилности детектоване од стране ДРИ односе се на:¹⁰⁷

- невршење пописа имовине и обавеза у вредности од 18,5 милијарди динара,
- извршење расхода и издатака супротно одредбама Закона о буџетском систему у вредности од 13,1 милијарди динара (од чега се на плате и накнаде запослених односи 9,5 милијарди динара а од тог износа 6,3 милијарде динара односи се на помоћ полицајцима која је исплаћена супротно Закону о полицији и без одобрења министра финансија),
- неправилности приликом исказивања података у Билансу стања у укупном износу од 1.684,6 милијарди динара (од тога се на нефинансијску имовину Министарства одбране, која није исказана у Билансу стања Републике односи 1.673,1 милијарда динара, на новчана средства 2,4 милијарде динара и неисказана потраживања 9,1 милијарди динара),
- вршење набавки добара, услуга и радова супротно Закону о јавним набавкама у укупном износу од 31,5 милијарди динара (без спровођеа поступка закључени су уговори о јавним набавкама у вредности од 9,9 милијарди динара, а на набавке које нису биле планиране Годишњим планом набавки утрошено је 15,4 милијарди динара),
- због неповлачења кредитних средстава у складу са утврђеном динамиком на име провизија на неповучена средства у 2012.години је плаћено 584,1 милион динара.

¹⁰⁷ Подаци преузети са <http://www.dri.rs/>

Због уочених неправилности ДРИ је прекршајним судовима поднела 166 захтева за покретање прекршајног поступка (због непоштовања одредби Закона о буџетском систему, Закона о јавним набавкама, Закона о раду, Закона о платама у државним органима и јавним службама и Уредбе о буџетском рачуноводству), а надлежним тужилаштвима 17 пријава за привредни преступ (због непоштовања Закона о рачуноводству и ревизији).

Поред тога, ДРИ је надлежним тужилаштвима поднела и 35 кривичних пријава против више од 200 одговорних лица због противзаконите наплате и исплате, преузимања обавеза изнад износа одређених апропријацијама које су им одobreне за одређене намене у буџетској години, несавесног рада у служби, као и кривичног дела фалсификовања службених исправа.

ЗАКЉУЧАК

Злоупотребе у привреди су сталан пратилац економских активности. Бројна истраживања о последицама и утицају привредног криминала у протеклом периоду показала су сву штетност и комплексност наведене појаве, а статистички подаци потврђују да је у сталном порасту. Један од опредељујућих фактора за утицај привредног криминала је успешност супротстављања овом облику криминалитета, односно ефикасност државе и њених органа у примени мера против привредног криминала.

Свесни смо чињенице да се само један део криминалних радњи у привреди процесуира, док други део остане неоткривен. У односу на број откривених криминалних радњи подноси се мали број кривичних пријава, од којих се велики део заврши одбацивањем кривичне пријаве, а уколико дође до оптужења и случајеви доспеју на суд, поступци трају и по неколико година. Оваква ситуација у нашем законодавном и правосудном систему не иде у прилог превенцији привредног криминала, док са друге стране стимулише починиоце криминалних раадњи.

Стављање акцента само на откривање извршених кривичних дела привредног криминала и њихових починилаца има ограничен ефекат на смањење стопе привредног криминалитета. Напротив, нашој земљи приоритет треба да буде превенција привредног криминала јер она доноси дугорочне добробити, у смислу смањења трошкова у вези постојећег правосудног ситема, као и других социјалних трошкова који настају као последица извршења ових кривичних дела. Поред тога, делотворна и ефикасна превенција и сузбијање привредног криминала усмерили би новац у легалну привреду и допринели стварању безбедне средине за улагање.

Имајући у виду чињеницу да је у окружењу попут нашег повећан ниво криминалних радњи у привреди, потребно је унапредити и развијати ревизорске процедуре које би омогућавале боље откривање злоупотреба у привреди, посебно у јавном сектору, у коме се троше огромна буџетска средства, као и великим компанијама које имају велики број запослених, купаца и добављача, вишемилионски промет и десетине хиљада фактура. Поред тога, неоправдано је ограничавање ревизије само на криминалне радње које утичу на лажно финансијско извештавање, већ је потребно проширити одговорност ревизора и на откривање злоупотреба у располагању имовином, чиме би се превентивно деловало на потенцијалне починиоце криминалних радњи да одустану од њихове реализације.

Надам се да ће ово истраживање помоћи многима да схвате последице и претње привредног криминала и потребу за ефикасним ревизорским процедурама, а затим и законским и правосудним мерама којима ће се овај криминалитет ставити под контролу и свести на најмању могућу меру, која не угрожава одрживи развој друштва.

Л и т е р а т у р а

1. ACFE - Association of Certified Fraud Examiners, 2012. *Report to the Nation on Occupational Fraud and Abuse*, http://www.acfe.com/uploadedFiles/ACFE_Website/Content/rtnn/2012-report-to-nations.pdf;
2. Агенција за борбу против корупције, <http://www.acas.rs/>;
3. *American Accounting Assotiation, A Statement of Basic Auditing Concepts*, American Accounting Assotiation, Sarasota, Florida, 1973;
4. *Analiz processov privatizacii gosudarstvennoy sobstvennosti v Rossijskoj Federacii za period 1993-2003 gg.*, Счётная палата Российской Федерации, Олита, Москва, 2004., Интернет: <http://rusref.nm.ru/priv00.htm>;
5. Бошковић Г., *Ефекти продора организованог криминала у легалне економске токове*, Ревизија за безбедност бр.7/08, Центар за безбедносне студије, Београд, 2008.;
6. Брунхарт Р., Гајић Н., *Улога полиције у привредној транзицији Србије-процена капацитета полицијске службе за борбу против привредног криминала*, Београд, 2005.;
7. Буквић Р.: *Транзиција у Русији: либерализам у изведби породице*, Нова српска политичка мисао, бр.3-4, Београд, 2007.;
8. Булатовић А., Радовановић Д., *Корупција*, Центар за менаџмент, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2005.;
9. Business Software Alliance: *The economic benefits of reducing software piracy*, Piracy impact study, Интернет: <http://portal.bsa.org/piracyimpact2010/studies/piracyimpactstudy2010.pdf>;
10. Царински закон, Службени гласник РС, бр. 73/03, 61/05,85/05 – др. закон и 62/06 – др. Закон и 18/10;
11. *CARPO извештај о организованом криминалу за 2006. годину*; Интернет: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/economiccrime/organisedcrime/projects/carpo/Pctc_2006_20serbe.pdf;
12. Др Јекнић-Паовић Г., *Буџетско право*, Подгорица,2000.год.;
13. Државна ревизорска институција, <http://www.dri.rs/> ;

14. Ђорђевић Б., *Манипулације и преваре на финансијском тржишту*, Ревизја за безбедност, 10/2009.;
15. Ђуричић М., *Привредни криминалитет и друштвена самозаштита*, НИО Пословна политика, Београд, 1986.;
16. Federation of American Scientists: *International Crime Threat Assessment*, 2000
Интернет: <http://www.fas.org/irp/threat/pub45270 chap2.html>;
17. Financial Action Task Force, www.fatf-gafi.org;
18. Гаћиновић Р., *Методологија процеса у писању научног рада*, Војно дело, лето 2010.;
19. Gill G., *Modern auditing and Assurance Services*, 6th Edition, Monash University, 2002.;
20. Глас Америке, 12.08.2006. <http://www.voanews.com/serbian/news/a-34-2006-08-12-voa5>;
21. http://www.bezbednost.org/upload/document/carinik_br__186_%28jan-feb_2012%29.pdf;
22. <http://www.bhdani.com/arhiva/264/t26417.shtml>;
23. <http://www.biznisnovine.com>;
24. http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/economiccrime/organisedcrime/projects/carpo/Pct_c_2006_20serbe.pdf;
25. http://www.danas.rs/danasrs/ekonomija/osumnjiceni_za_ukupnu_stetu_od_skoro_pola_milijarde.4.html?news_id=257790#sthash.a1R3wsTs.dpuf;
26. <http://www.fknbih.edu>;
27. <http://www.gao.gov/yellowbook>;
28. <http://www.index.hr/vijesti/clanak/u-teheranu-pocela-saslusanja-protiv-32-osobe-upletene-u-quotnajvecu-financijsku-muljazu-u-povijesti-iranaquot/599860.aspx>;
29. <http://www.intosai.org/documents.html>;
30. <http://www.politika.rs/rubrike/vesti-dana/PDV--najslabija-tacka-poreskog-sistema>. lt.html;
31. <http://www.pravniportal.rs/index.php?id=4189&cat=152>;

32. <http://www.scribd.com/doc/51929527/2538-Finansije-Poreska-evazija-SRB>;
33. Игњатовић Ђ., *Криминологија*, Службени гласник, Београд, 2005.;
34. Игњатовић Ђ., *Организовани криминелитет, други део*, Полицијска академија, Београд, 1998;
35. Извештај Еуропола, *Europol annual report 2005*, Холандија, 2006., Интернет: <http://www.europol.europa.eu/publications/AnnualReports/EuropolAnnualReport2005.pdf>;
36. Извештај о јавним набавкама у Републици Србији за 2012.годину, Интернет: http://www.ujn.gov.rs/ci/izvestaji/izvestaji_ujn.;
37. Извештај о раду Агенције за борбу против корупције за 2012. годину, Интернет: http://www.acas.rs/images/stories/Agencija_-_Izvestaj_o_radu_2012_-_28-03-2013.pdf;
38. Извештај о раду МУП РС за 2010.годину, <http://mup.gov.rs>;
39. Извештај о раду МУП РС за 2011.годину, <http://mup.gov.rs>;
40. Извештај о раду Управе за спречавање прања новца за 2010. годину, Интернет: http://www.apml.gov.rs/REPOSITORY/86_izvestaj-o-radu-uprave-za-sprecavanje-pranja-novca-za-2010.pdf;
41. Извештај о раду Управе за спречавање прања новца за 2011. годину, Интернет: http://www.apml.gov.rs/REPOSITORY/86_izvestaj-o-radu-uprave-za-sprecavanje-pranja-novca-za-2011.pdf;
42. Извештај о стању у области организованог и привредног криминала у Југоисточној Европи, Савет Европе, Сагро регионални пројекат, Стразбур, 2006;
43. Извештај Светске банке, 2007, Интернет: World bank http://info.worldbank.org/governance/wgi/sc_country.asp
44. Ивештај *Transparency International* за 2010., Интернет http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/gcb/2011
45. Извештај Уједињених нација, UNIDIR: *Illicit brokering of SALW in Europe: lacunae in Eastern European arms control and verification regimes*, интернет: <http://www.unidir.org/pdf/articles/pdf-art2890.pdf>
46. Извештај Уједињених нација, UNODC: *Crime and its impact on the Balkans*, 2008, Интернет: <http://www.unodc.org/unodc/en/frontpage/greater-stability-in-the-balkans-is-lowering-crime.html>;

47. Извештај Уједињених нација, UNODC: *World drug report for 2006*, Интернет: http://www.unodc.org/pdf/WDR_2006/wdr2006_volume1.pdf ;
48. Извештај Уједињених нација, UNODC: *World drug report for 2010*, Њујорк, 2010, Интернет: http://www.unodc.org/documents/wdr/WDR_2010/World_Drug_Report_2010_lo-res.pdf;
49. James P., *Прљав новац у темељу раста империје Сједињених Америчких Држава*, Global Research- Centre for Research on Globalization, март, 2009, <http://www.globalresearch.ca/index.php?context>;
50. *Ка већој финансијској одговорности власти у Србији: имплементација препорука и мера Државне ревизорске институције Србије*, Центар за европске политике, Београд, 2012, Интернет: <http://www.crnps.org.rs/wp-content/uploads/CEP-Analiza-implementacije-preporuka-i-mera-DRI.pdf>;
51. Капларовић Н., *Утицај креативног рачуноводства на квалитет финансијског извештавања*, Интернет: http://www.horizonti.ekfak.kg.ac.rs/sites/default/files/casopis/2011_1/9_Nemanja_Karapavlovic.pdf;
52. Кнежевић Г., *Анализа финансијских извештаја*, Универзитет Сингидунум, Београд, 2009.;
53. Константиновић-Илић С., Николић-Ристановић В., Костић М., *Криминологија*, Ниш, 2009.;
54. *Конвенција Уједињених нација против транснационалног организованог криминала*, http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/PROPISI/konvencija_un_protiv_org_krim_lat.pdf;
55. Костић С., *Основи криминалистичке оперативе*, Виша школа унутрашњих полова, Београд, 1987.;
56. Кривични законик, Службени гласник РС, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012 и 104/2013;
57. Кулић М., Милошевић Г.: *Однос кривичног дела порске утаје и неуплаћивања пореза по одбитку у српском кривичном праву*, <http://www.ius.bg.ac.rs/Anali/A2011-2/Anali%202011-2%20str.20321-343.pdf>;
58. Кулина Д., *Контроверзе око ревизора у спрчавању и откривању преваре*, Акта економика бр. 14/ фебруар 2011;
59. *Лимска декларација*, Смернице за одређивање ревизорских прописа, 1977.
60. Мартић С., *Сепарати из ревизије*, Економски факултет, Београд, 1993.;

61. Међународна федерација рачуновођа, <http://web.ifac.org/publications><;
62. Милошевић Г., Бошковћ Г., *Пореска евазија у Републици Србији*, часопис Безбедност 1-2/2009, Београд;
63. Миловановић М., *Актуелни тренутак у креирању система за борбу против прања новца и финансирања тероризма*, Ревизија за безбедност, број 5/07, Београд;
64. Милутиновић М., *Криминалитет као друштвена појава*, Савремена администрација, Београд, 1957.;
65. Миљевић М., *Методологија научног рада*, Универзитет у Источном Сарајеву, Филозофски факултет, Пале, 2007.;
66. Митрић М., Станковић А., Лакићевић А., *Форензичко рачуноводство-карика која недостаје у образовању и пракси*, Манаџмент, Часопис за теорију и праксу менаџмента, Факултет организационих наука Београд, број 2012/65, Интернет: http://www.management.fon.rs/management/e_management_65_srpski_05.pdf;
67. Mohnram, *How to manage earnings management?*, Accounting World, Institute of Chartered Financial Analysts of Indija број 10, 2003.;
68. Национална стратегија за борбу против корупције, Интернет : [http:// www.antikorupcija-savet.gov.rs/ Storage /Global/Documents/zakoni_pdf /Nacionalna% 20strategija%20za%20borbu%20protiv%20korupcije.pdf](http://www.antikorupcija-savet.gov.rs/Storage/Global/Documents/zakoni_pdf/Nacionalna%20strategija%20za%20borbu%20protiv%20korupcije.pdf);
69. Национална стратегија за борбу против организованог криминала, Службени гласник Рпублике Србије, бр.23/09;
70. Ничевић М., Ивановић А., *Начини сазнања за постојање кривичних дела привредног киминалитета*, Економски изазови, Нови Пазар, 2012., интернет: [http://www.academia.edu/3601917/ NACINI_SAZNANJA _ ZA_POSTOJANJE_KRIVICNIH_DELA_PRIVREDNOG_KRIMINALITETA](http://www.academia.edu/3601917/NACINI_SAZNANJA_ZA_POSTOJANJE_KRIVICNIH_DELA_PRIVREDNOG_KRIMINALITETA);
71. *Одговорна и правна лица – учиниоци привредних преступа у 2011.години*, Билтен Републичког завода за статистику број 560, Београд, 2012.;
72. Петровић А., *Криминалистичка методика*, Виша школа унутрашњих послова, Београд, 1981.;
73. Петровић З., *Финансијско извештавање*, Универзитет Сингидунум, Београд, 2011.;
74. Петровић З., *Међународни стандарди ревизије*, Универзитете Сингидунум, Београд, 2010.;

75. Петровић З., *Рачуноводствена регулатива*, Универзитет Сингидунум, Београд, 2009.;
76. Поповић М.: *Врсте корупције и економске последице*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2005.;
77. Пореска управа, <http://www.poreskauprava.gov.rs/>;
78. Пословни дневник, 28.04.2006. [http:// www.poslovni.hr/vijesti/rekordne-odstete-u-slucaju-enron](http://www.poslovni.hr/vijesti/rekordne-odstete-u-slucaju-enron);
79. Пословни магазин, Business surfer, јул 2008. интернет: <http://www.poslovnimagazin.biz/magazin/svaki-treci-falsifikat-novcanica-od-50-eura-7>;
80. *Примена прописа у области борбе против корупције*, Правосудна Академија, Београд, 2012.;
81. Проф. др Станишић М., *Методологија ревизије*, Универзитет Сингидунум, Београд, 2009.;
82. Проф. др Станишић М., *Ревизија*, Универзитет Сингидунум, Београд, 2009.;
83. Радојичић С., *Улога ревизије финансијских извештаја у откривању злоупотреба у привреди*, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, Гласник права, 2010.;
84. Републички завод за статистику, <http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/>;
85. Републичко јавно тужилаштво, <http://www.rjt.gov.rs/>;
86. Савет за борбу против корупције http://www.antikorupcija-savet.gov.rs/sve_o/definicije;
87. Simpson Sally, *Corporate Crime, Law and Social Control*, Cambridge University Press, 2002, Интернет: <http://catdir.loc.gov/catdir/samples/cam031/2001025804.pdf>;
88. Служба за борбу против организованог криминала, Интернет: http://www.mup.gov.rs/cms_cir/UKP.nsf/sbpok.h;
89. *Специјално тужилиштво за организовани криминал-првих шест година*, Београд, 2009., интернет: [http:// www.osce.org/sr/serbia/37863](http://www.osce.org/sr/serbia/37863);
90. Стојановић З.: *Коментар Кривичног законика*, Службени гласник, Београд, 2007.;
91. Стратегија националне безбедности Републике Србије, Службени гласник РС, бр. 88/2009.;

92. Суботић Д., *Теоријски оквири методолошких истраживања*, Политичка ревија, бр.4/2008.;
93. Шамић М., *Како настаје научно дјело, увођење у методологју и технику научноистраживачког рада*, ИП "Свјетост", Сарајево, 2003.;
94. Шешић Б., *Основи методологије друштвених наука*, Научна књига, Београд, 1982.;
95. Шикман М., *Примјена индицијалног метода у откривању и разјашњавању кривичних дјела организованог криминалитета*, Криминалистичке теме, број 3-4, 2011.;
96. Шкарић Јовановић К., *Креативно рачуноводство – мотиви, инструменти и последице*, Зборник радова са 11. Конгреса CPPPC, Бања Врућица, 2007.;
97. Шкарић Јовановић К., *Рачуноводство – инструмент извршења и откривања превара*, Интернет: www.ekof.bg.ac.rs/.../prevare%20u%20racunovodstvu-%20teslic%20jun;
98. Шкулић М., *Организовани криминалитет, појам и кривичнопроцесни аспекти*, Београд, 2003.;
99. Текијашки А., *Законско установљавање Државне ревизорске институције у Србији и правна област ревизије јавних финансија јединица локалне самоуправе*, Правни билтен Локална самоуправа – прописи и пракса, Београд, бр.3-4/2006;
100. The elevent United Nations Congress on Crime prevention and Criminal justice, Bangkok, Thailand, 2005, <http://daccess-dds-nu.un.org/doc/UNDOC/GEN/V05/844/09/PDF/V0584409.pdf?OpenElement>;
101. United Nations Office on Drugs and Crime, Интернет: <http://www.unodc.org/>;
102. United States General Accounting Office: *Private banking/Raul Salinas, Citibank and Alledged Money Laundering*, Интернет: <http://www.gao.gov/archive/1999/os99001.pdf>;
103. UNODC- *Estimating illicit financial flows resulting from drug trafficking and other transnational organized crimes*, октобар, 2011, Интернет: http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/Studies/Illicit_financial_flows_2011_web.pdf;
104. UNODC report for 2010. *The globalization of crime – A translation organized crime threat assessment*, 2010., United Nations publication; Интернет: http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/tocta/TOCTA_Report_2010_low_res.pdf;
105. Управа царина, <http://www.upravacarina.rs>;
106. Управа за јавне набавке, <http://www.ujn.gov.rs/>;

107. Управа за спречавање прања новца, <http://www.apml.gov.rs/>;
108. Устав Републике Србије, Службени гласник РС, бр.98/2006;
109. Васиљевић М., *Теоријско-методолошки проблеми ревизије финансијских извештаја туристичких предузећа*, Економски Факултет, Крагујевац, 2012.;
110. Водинелић В., *Криминалистика-откривање и доказивање*, Факултет за безбедност, Скопље, 1985.;
111. Вуковић С., *Корупција и владавина права*, Београд, 2003.;
112. Закон о Агенцији за борбу против корупције, Службени гласник РС бр. 97/08, 53/10, 66/11-УС и 67/13-УС;
113. Закон о Безбедносно-информативној агенцији, Службени гласник РС бр. 42/02 и 111/09;
114. Закон о буџетском систему, Службени гласник Републике Србије бр.54/2009,73/2010, 101/2010 и 1001/2011;
115. Закон о државној ревизорској институцији, Службени гласник РС, бр. 101/2005, 54/2007 и 36/2010;
116. Закон о финансирању политичких странака, Службени гласник РС, бр.72/2003, 75/2003-испр., 60/2009-одлука УС, 97/2008 и 43/2011 – др.закон;
117. Закон о изменама и допунама Кривичног закона, Службени гласник РС бр.121/2012;
118. Закон о изменама и допунама Закона о организацији и надлежностима државних органа у сузбијању организованог криминала, Службени гласник Републике Србије број 72/09;
119. Закон о јавним набавкама, Службени гласник Републике Србије бр.124/2012;
120. Закон о јавном тужилаштву, Службени гласник РС, бр.116/2008;104/2009, 101/2010;
121. Законик о кривичном поступку, Службени гласник Р. Србије, број 46/2006;
122. Законик о кривичном поступку, Службени гласник Републике Србије, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013 и 45/2013);

123. Закон о кривичном поступку, Службени лист СРЈ, бр. 70/2001 и 68/2002 и Службени гласник РС, бр. 58/2004, 85/2005, 115/2005, 85/2005 - др. закон, 49/2007, 20/2009 - др. закон, 72/2009 и 76/2010);
124. Закон о организацији и надлежностима државних органа у сузбијању организованог криминала, Службени гласник РС, број 42 од 19.07. 2002. године;
125. Закон о организацији и надлежностима државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других посебно тешких кривичних дела, Службени гласник Р. Србије, број 72/09;
126. Закон о организацији и надлежностима државних органа у борби против организованог криминала и корупције, Службени гласник РС бр. 42/2002, 27/2003, 39/2003, 67/2003, 29/2004, 58/2004 – др. закон, 45/2005, 61/2005, 72/2009, 72/2011 – др. закон, 101/2011 – др. закон и 32/2013;
127. Закон о пореском поступку и пореској администрацији, Службени гласник РС, бр. 80/02, 84/02, 23/03, 70/03, 55/04, 61/05, 85/05, 62/06, 61/07, 20/09, 72/09, 53/10, 101/11, 2/12, 93/12, 47/13;
128. Закон о привредним преступима, Службени гласник Републике Србије, бр. 101/2005;
129. Закон о рачуноводству, Службени гласник Републике Србије, бр. 62/13;
130. Закон о спречавању прања новца и финансирања тероризма, Службени гласник Р. Србије, број 20/09, 72/09, 91/10 ;
131. Закон о ВБА и ВОА, Службени гласник РС, бр. 88/2009, 55/2012 – одлука УС и 17/2013.